

BİLİM ve SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

EKİM 1982 22
100 tl

MÜSTAV

3. Gündüz

Kapak Düzeni:
Rüştü ERATA

Sahibi:
Ali Naki ÖNER

Genel Yayın Yönetmeni:
Varlık ÖZMENEK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Cemil TURAN

İstanbul Temsilcisi:
Koray DÜZGÖREN
İstiklal Cad. 69/4,
Tel: 45 46 71

İzmir Temsilcisi:
Taner ÜNLÜ
3. Beyler Sok. Ulusoy İşhanı
Kat: 3 - Tel: 14 86 08

YAZIŞMA ADRESİ
Emek İşhanı (Gökdelen)
Kat: 13 No: 1300
Yenişehir - Ankara

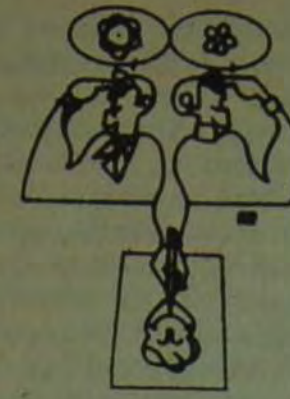
Posta Çeki No:
C. Turan 13220 - 9

İLAN KOŞULLARI
Arka kapak: 50.000 TL(R)
24.000 (SB) / İç sayfalar:
Tam sayfa 22.500 TL, yarım
12.000, 1/4 sayfa 6.000 TL.

ABONE KOŞULLARI
Yurtici: Yıllık 1.000,- Altı
aylık 500 TL; Yurtdışı: Yıl-
lık 40 DM, Altı aylık 20 DM

Film: Renk Büro / Dizgi:
ERAT / Baskı: Daily News
Web Ofset / Dağıtım: Örnek
Dağıtım, Gerçek Dağıtım

TOPLUMSAL SORUMLULUK - KÜLTÜR İLİŞKİLERİ	3	Bilim ve Sanat
"TASARI" NIN ÖZÜ	4	Bilim ve Sanat
ÇALIŞMA YAŞAMI YENİDEN DÜZENLENİRKEN	7	Fatih GÜMÜŞ
AYDIN TAHRİP EDİLEMEZ BİR BİLİM İNSANI DAHA ÖLDÜRÜLDÜ: RUTH FIRST	13	Veysel ÖNGÖREN
BELİRLEYİCİ OLAN HALKIN GEREKSİNİMLERİDİR	14	Gürhan UÇKAN
CUMHURİYET ÖNCESİ ÖĞRETMEN KURULUŞLARI (1908 - 1922)	16	Güngör AYDIN
1946'DA 100 KADAR SENDİKA KURULUYOR	20	Sezai KAYNAK
TURKISH PETROLEUM COMPANY (TPC)	24	Kemal SÜLKER
MAKSİM GORKİ BİR AMERİKAN DERGİSİNİN SORULARINI YANITLIYOR	25	Tunç TAYANÇ
SAYILARLA MESLEK HASTALIKLARI	26	"Barış" Dergisinden
Bir Bağımsızlık Kavgası: "DÜN'DEN YARIN'A TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİ"	30	Engin TONGUÇ
100. Ölüm Yılı Nedeniyle 40 YIL ÖNCE AÇILAN BİR DARWIN SERGİSİ ANIMSATMALARI	32	Gündüz VASSAF
EGE TOPRAĞININ YAZARI SAMİM KOCAGÖZ	34	Serol TEBER
Yavuz Top ile Söyleşi: HALK MÜZİĞİNDE EVRENSELLİĞE BAKMAK	36	Şükran KURDAKUL
Savaşı Belgeleyen Fotoğraf Sanatçısı DMITRY BALTERMANTS	37	Kasım YETER
FRED ZINNEMAN VE EN ANLAMLI YAPITI: JULIA	38	Kemal CENGİZKAN
TARİH METODOLOJİSİ ÜZERİNE	42	İbrahim KARAMEMET
ÖZDEMİR İNCE: "DİLSEL HAPİSHANEDEN ANCAK YABANCI DİLLERE ÇEVİRİLEREK KURTULABİLİRİZ	49	İlhan TEKELİ
SATRAÇ KARİKATÜR	51	Bilim ve Sanat
		Emrehan HALICI
		Nezih DANYAL
		Cezmi ERMIŞ
		Semih POROY

İstanbul Gündüz
tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

TOPLUMSAL SORUMLULUK- KÜLTÜR İLİŞKİLERİ

BİLİM ve Sanat, toplumsal yaşamımızın geleceğini yakından ilgilendiren Anayasa hazırlıkları ve Danışma Meclisi'nde tümü kabul edilen Anayasa Tasarısı üzerindeki değerlendirme ve irdelemelerini, "tasarının özüne ve biçimlenişe ilişkin" görüşü ile birlikte bu sayıda noktalamaktadır. Elinizdeki bu sayının ilk yazısını oluşturan görüşümüzde de belirttiğimiz gibi bu, "anayasa sorunlarının en genel çerçevede tartışılmasına koymuş olduğumuz bir nokta" anlarına gelmemelidir. Şubat/82, 14. sayımızın sunuş yazısında da belirttiğimiz gibi, Bilim ve Sanat "toplumsal sorumluluğunu her zaman yakından duyan bir yayın organı olarak" okuyucularına karşı yükümlü bulunduğu görev anlayışını anlamlandırmaktan onur duymaktadır.

Kıvançla söylenebilir ki, bu süre içinde tartışma ve değerlendirmelerde dar ve tıkHz açılara düşülmemiş, Türkiye'nin kültür birikimi en geniş anlamda ve evrensel algılamalar ışığında sorunlara yöneltilmeye, irdelemeler geniş açılara kavuşturulmaya çalışılmıştır. Değerli yazı ailesiyle birlikte okuyucu ilgi ve sahiplenme grafiğinde gözlenen olumlu gelişmeler, bu konuda bizlere onur verici sonuçlar çıkarma olanağı vermektedir.

Sözün burasında, okuyucularımızın da kıvançla bize ulaştırdıkları bazı değerlendirmelere değinmek istiyoruz. Görülmüştür ki, 22 ay boyunca Bilim ve Sanat'ta yayınlanan bazı yazılara aynı konu çevresinde yapıcı eleştiri anlayışları ve tamamlayıcı özellikleri tartışarak yer verilmiştir. Örneklendirilmiştir ki, mutlak "red" ya da mutlak "kabul" yanlışlıklarına düşülmeden konular ve sorunlar ele alınabilmekte, dahası, tartışmalar nitel olarak daha üst aşamalara doğru geliştirilebilmektedir. Bilim, sanat ve en genel anlamıyla da, kültürel sorunların ele alınış ve tartışılmasında büyük ve yıkıcı sakıncalar taşıyan yaklaşım ve tutumların, kestirmeci yargılamaların ise bilimsellik ve çağdaşlıkla ilgisi yoktur.

Bu anlamda, bu sayımızda yer verdiğimiz Veysel Öngören'in "Aydın Tahrip Edilemez" başlıklı yazısı günümüz tartışmaları içinde son derece ve derinlemesine öneme sahip bir konuya dayanaklar getirecek niteliktedir. Diliyoruz ki, konu üzerinde duyarlı ve sorumlu bir tartışma gelişsin. Veleve ki, nihilizm, yığı ve çürümeye pey süren anlayışlar pahasına...

Kemal Sülker ve Tunç Tayanç'ın önceki sayılarda anlamlı levhalar halinde işledikleri konuları yan yana ve bir bütünlük içinde değerlendirmek gereği ile birlikte yazılarını bundan böyle de sürdüreceklerini sizlere duyurmak istiyoruz.

Geçtiğimiz ay içinde yitirdiğimiz değerli kültür adamımız Azra Erhat'ın anısını saygıyla selamlamak istiyoruz. Ülkemizin kültür varlığına değer katabilmiş her anlamlı insan yaşamını olduğu gibi Erhat'ın anısını da minnetle ve şükranla selamlıyoruz. 1940'lı yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki bilimsel çalışmaları ve onurlu bilim adamı sorumluluklarıyla serpilmiş Azra Erhat unutulmayacaktır. Ne güzel, ülkesinin kültürüne evrensel boyutlar kazandırma sevdası ve bunun onurlu mücadelesi...

"TASARI" NIN ÖZÜ

BİLİM SANAT

BİR Anayasa tasarısının hazırlanması, tartışılması, halkoyuna sunulması, sonuçta da kabul veya red edilmesi, toplumların tarihinde sık sık karşılaşılan sıradan olaylar değildir. Böyle bir süreç tüm toplumsal kesimlere, hatta tüm bireylere ağır sorumluluklar yükler.

Dergimiz bu sorumluluğun bir sonucu olarak, Anayasa konusuna şimdiye kadar geniş bir ilgi göstermiştir. Anayasa konusu, bu yılın başlarından başlanarak ele alınmış, doğal olarak da giderek yoğunlaşan bir biçimde sürdürülmüştür.

Henüz son biçimini almamış bulunan, ama kısa bir süre sonra son biçimini alacak ve kamuoyuna sunulacak olan tasarı konusunda dergimizin kendi görüşlerini dile getirmemiş olması beklenemezdi. Bu yazı ile amaçlanan, yaşadığımız tartışma sürecinin ve tasarının ortaya çıkmış bulunan özünün ışığında BİLİM ve SANAT Dergisinin, Anayasa tasarısına ilişkin görüşlerinin açıklanmasıdır.

Hiç kuşkusuz bu yazı anayasal sorunların en genel çerçevede tartışılmasına koymuş olduğumuz bir "nokta" değildir. Tasarı kabul veya red edilsin, toplumsal gereksinimlerden kaynaklanan sorunların anayasal ifadesi konusunda görüş ve düşüncelerin olması kaçınılmazdır.

Ama bu yazı, henüz son biçimine kavuşmamış olsa bile tasarının özüne ve biçimlenişine ilişkin görüşlerimizin noktalanması anlamına gelecektir. Aylık bir dergi olarak Bilim ve Sanat'ın okuyucularına karşı toplumsal bir sorumluluğudur bu...

* * *

Bir anayasa tasarısının hazırlanması ile tartışmaya açılması arası-

da koparılmaz bağlar olduğunu hiç kimse yadsıyamayacaktır. Açık ki, sağlıklı ve geniş bir tartışma ortamı amaca uygun bir tasarının ortaya çıkmasına ne ölçüde yardımcı olursa, iyi hazırlanmış bir tasarı da tartışmaları o ölçüde verimli kılar. Dolayısıyla, Anayasa tasarısını değerlendirmeye girişmeden önce tasarının nasıl bir tartışma ortamından süzülerek biçimlendiği konusuna değinmek gerekecektir.

Anayasaların hazırlanmasının toplumların yaşamlarındaki sıradan olaylardan olmadığını belirtmiştik. İşte bu nedenle hazırlanış sürecinin özel bir titizlikle düzenlenmesi gerektiği ortadadır. Toplumun tüm bireylerini, "sıradan" insanlarını tartışmanın içine sokabilecek kanalların yaratılması, tartışmanın olabildiğince kitleselleştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Anayasaların halkoyuna sunulması kadar, hazırlanması ve tartışılması da "teknik" değil, toplumsal bir olay olarak görülmek zorundadır.

Böyle bir çaba ise ifadesini en başta bir Kurucu Meclis'in hazırlanması sürecinde bulur. Kurucu Meclis'lerin en geniş temsil gücüne sahip bir biçimde oluşturulmalarıyla gerçekleştirilmeye çalışılan amaçlardan birisi, kitlelerin daha başlangıçta yaygın bir biçimde tartışmaya katılmalarının sağlanmasıdır. Dünya pratiğinde bunun nasıl ve hangi yollarla gerçekleştiğine, Kurucu Meclis'lerin en geniş temsil gücüne sahip olarak nasıl oluştuğuna Bilim ve Sanat önceki sayılarında yer vermişti.

Ülkemizde ise Kurucu Meclis, MGK tarafından görevlendirilmiş olan danışmanlardan oluşan bir "Danışma Meclisi" kademesinden geçilerek oluşturulmuştur. Sanıyozunun ele aldığımız konuyla il-

gili sonuçlarını Danışma Meclisi deneyi en açık bir biçimde göstermiştir.

Örneğin, bugün tasarıda, sermaye çevrelerinin, işçi haklarının geriletilmesine ve ekonomik-siyasal yaşamın kendi çıkarları yönünde düzenlenmesine ilişkin istemlerinin egemen olmasının nedenlerini açıklarken, en başta göze çarpan olgulardan birisi, geniş işçi kitlelerini daha başlangıçta tartışmanın içine katacak kanalların yaratılmamış olması değil midir? Danışma Meclisi oluşturulurken, bu platformda yalnızca üç sendikacının yer alması ve bu sendikacılardan birinin sözleriyle "işverenlerin mecliste kendi yarar ve çıkarları bakımından daha dinamik bir etkinlik sağlamaları" belirleyici olmamış mıdır? Unutulmamalıdır ki, Aldıkaçtı başkanlığındaki Komisyon'da yeralan işveren-işveren yardımcısı sayısı, Mecliste yeralan işçi-sendikacı sayısından fazladır.

Denilebilir ki, "toplumumuzda Anayasa tartışmaları yeni değildir, konu uzun süredir tartışılmaktadır, dolayısıyla tartışmalar geniş kitleleri kapsar duruma gelmiştir." Evet, bu görüş kimi doğruları içermektedir. 1961 Anayasası'na daha ilk günlerinden beri karşı çıkanlar olduğu bilinmektedir. 1961 Anayasası'nın "lüks" bulunduğu, 1971'de yaklaşık üçte birinin değiştirildiği unutulmamıştır. 12 Eylül öncesinde de Anayasa değişikliği isteklerinin yoğunlaştığı, bu amaçla bir gazetenin seminerler düzenlediği, meclise sunulmak üzere de bazı değişiklik önerilerinin hazırlandığı kimse için bir "sır" değildir. O günler, Anayasa Komisyonu Başkanı Aldıkaçtı'nın adının sık sık duyulmaya başlandığı günlerdir.

Ama, Anayasa tartışmalarının yeni olmaması gerçeği, bugün, tartışmaların olabildiğince geniş kitleleri kapsayan bir kanal içinde yapılmasının çok daha zorunlu olmasından başka neyi gösterir? Kurucu Meclis'in oluşturulması sürecinde böylesine bir kanalın ortaya çıkarıldığından söz etmek olanaksızdır.

Dolayısıyla tartışmaların yaygınlaştırılması, olabildiğince geniş kitlelerin istem ve çıkarlarını dile getirmeleri, tartışabilmeleri için geriye iki yol kalmaktadır.

Bunlardan birincisi, tasarı hazırlanmadan önce Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'na görüş ulaştırılmasıdır. Belirlenen çerçeveye göre üniversiteler, yargı organları ve

valiler dışında, kimi örgütler de görüş ve önerilerini Anayasa Komisyonu'na ulaştırdılar.

Ancak, bizzat temsil edilme olanağına sahip olmayan toplumsal kesimlerin görüş ve önerileri ne kadar etkin olabilirdi? Üstelik, örneğin işçilerin ve sendikaların istekleri, işverenlerin etkinliği altında olan bir komisyon tarafından ne kadar dikkate alınabilirdi? Nitekim, gene bir örnek vererek söyleyecek olursak, SBF, Ankara Hukuk Fakültesi, Barolar Birliği, Danıştay, Türk Hukuk Kurumu, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu, TMMOB ve Anayasa Mahkemesi, "temel haklarla ilgili sınırlamanın 1961 Anayasası'ndaki gibi kalmasını" önermiş, bir çok kuruluş da buna yakın isteklerde bulunmuştur. Ama bütün bunların ne ölçüde dikkate alınmış olduğunu anlamak için ortaya çıkan tasarıya bir göz gezdirmek yeterlidir.

Kaldı ki, böyle bir görüş alma süreci ile tüm kesimlerin görüş ve önerilerine ulaşılması, onların görüşlerinden yararlanılabilmesi olanaklı olmuş mudur? Örneğin, milyonlarca gencimizin görüş ve önerilerini Komisyon nasıl ve hangi örgütler kanalıyla öğrenebilmiştir. Aynı soruyu öğretmenler, memurlar vb. kesimler için de sorabiliriz. Dolayısıyla bütün bunlar, basına yansıyabildiği kadarıyla tartışılabilmiştir.

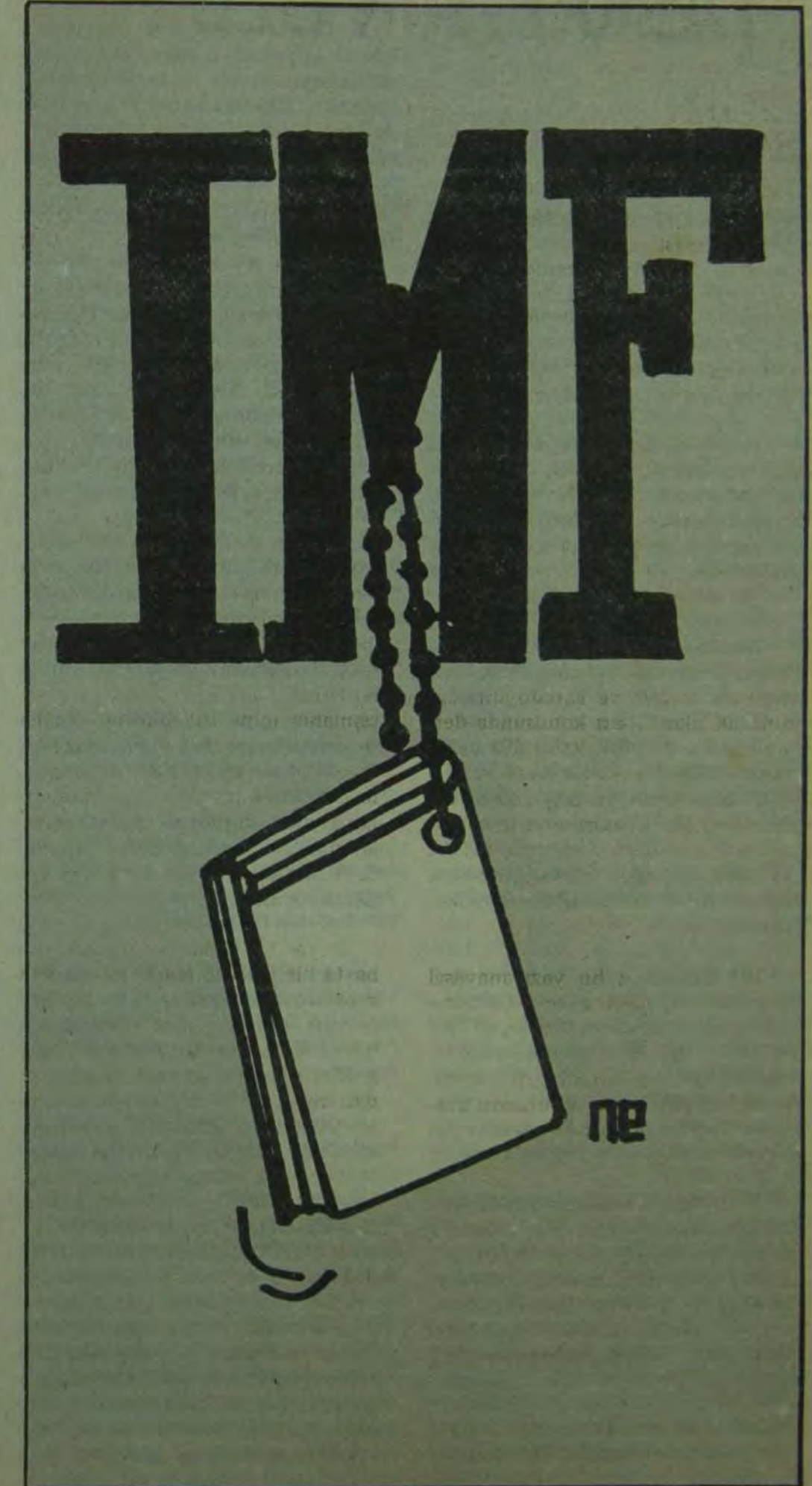
Tartışmaların yaygınlaştırılması için varolan ikinci olanak, tasarı ortaya çıktıktan sonra, tasarı üzerinde görüş bildirilmesidir. Bu süreçte bakınca da şunları görmekteyiz:

- Tartışmalar genellikle basın aracılığıyla yapılabilmektedir.
- Türk-İş'e bağlı bazı sendikalar içinde olmak üzere çeşitli meslek kuruluşları, sınırlı bir etkinliğe sahip olan paneller, açık oturumlar düzenlemişlerdir.
- 12 Eylül öncesinde parlamento üyesi olan politikacıların tümü hâlâ görüş bildirme olanağına sahip değildir.
- Açılmış bulunan davaların sonuçlanmamış olması, bu arada bazı yeni davaların açılması tartışmaya katılımın artmasında olumsuz bir etken olmuştur.
- TRT, tartışmaları yansız bir biçimde yansıtmamıştır. "Devletten yana olmayı", henüz son biçimini almamış olan bir tasarıdan yana olarak sunmuş, çeşitli görüşlerin tartışılabileceği platformlar yaratmak

bir yana, tasarının savunuculuğunu üstlenmiştir.

- En verimsiz tartışmalar Danışma Meclisi'nde yapılmıştır. Danışma Meclisi üyeleri genellikle kendi seçtikleri Komisyonu destekleyerek, basındaki tartışmalardan etkilendiklerini ortaya koymuşlardır.
- Her vesile ile konuşan sermaye çevreleri bu kez, suskun bir memnuniyet içinde oldukça sessiz kalmayı yeğlemiştir.

Böyle bir tablonun Anayasa tartışmaları için yeterli olduğunu söyleyenler sınırlıdır. Nitekim basında uzun süredir, vatandaşların Anayasa hazırlıklarına "kayıtsız" kaldığı, bu-

nun giderilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.

Son olarak belirtelim ki, yetersiz kalan tartışmalar süreci içinde oluşan tasarı da, sahip olduğu geri düzeyin bir sonucu olarak tartışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Tasarı, başta işçiler olmak üzere, çeşitli toplumsal kesimlerin, kendi görüş ve istemlerini unutarak elde olanı korumak telaşına kapılmalarına yol açmıştır.

* * *

Anayasa Komisyonu'na hazırlanan ve Danışma Meclisi'nde kabul gören tasarı, geniş bir kesim tarafından yoğun tepkilerle ve eleştirilerle karşılanmıştır.

Bu eleştirilerin bir kısmı daha çok biçime yöneliktir. Tasarıya egemen olan mantığa esas olarak sahip çıkan, ama doz ve biçim konusunda endişelerini dile getiren böyleleri, kimi maddelerin değiştirilmesi durumunda sorunun çözülebileceğini ummaktadırlar. Ne var ki, en genelinde tasarıya katılan böylelerinin bile, tasarımı çok kararlı bir biçimde savunduklarını söyleyebilmek zordur.

Ancak sorun kesinlikle bir biçim sorunu değildir ve bu nedenle asıl önemli ve yoğun olan eleştiriler tasarıya katılan böylelerinin bile, tasarımı çok kararlı bir biçimde savunduklarını söyleyebilmek zordur.

Bu eleştirilerin ışığında tasarıya sahip olduğu özellikler şöyle özetlenebilir:

• Tasarı 1961 Anayasası'nı temel almamaktadır. Hiç unutulmamalıdır ki, 1961 Anayasası, yirmi yıla yakın bir süre için ülkemizin Anayasası olmuştur. Ve ülkemizde de şimdiye değin anayasalar birbirlerine eklenen, sürekli bir gelişimin halkaları olan en üst yasalar olarak biçimlenmiştir.

• Tasarı, 24 Ocak Kararları ile başlayan ekonomik politika sürecinin sistemleştirilmesi amacı ile yakın bir uyumluluk göstermektedir. Yatırımların daraltılmasını, işçi ücretlerinin dondurulmasını amaçlayan ve IMF patent ve denetimine sebep olan bu politika ile tasarıya sistemleştirdiği baskıcı düzenlemeler tam bir uyumun ifadesidir.

• Tasarıya egemen olan mantık, en genelde sermaye çevrelerinin,

ama bu kesim içinde de büyük holdingle ve tekellerin istemlerini esas alan bir mantıktır.

• Tasarı, "sosyal devlet" amacının Anayasada yer almasını isteyen işveren örgütlerinden tek bir farkla, bu sözcüğe yalnızca "bu da olmazsa ayıp olur" anlayışıyla yer vererek, sermaye çevrelerinin istekleri yönünde sosyal devlet amacını terketmektedir.

• Tasarı, üstelik hak ve özgürlükleri korumak adına, hak ve özgürlüklerin özünü ortadan kaldırmaktadır. Sendikalar birer hayır kurumuna dönüştürülmüş, dernekler işlevsizleştirilmiş, seyahat ve yerleşme hakkına kadar kişi hak ve özgürlükleri budanmış, basın özgürlüğü geçmişte kalmıştır.

• Tasarı, en kutsal hak olarak görüldüğü her vesile ile belirtilmiş olan "yaşama hakkı"nın güvence altına alınması için somut önlemler getirmeye çalışmak bir yana, bu hakkın belirdi koşullarda, yargısız, nasıl ortadan kaldırılabileceğini formüle eden bir anlayışa sahiptir.

• Tasarı, siyasal yaşamı, beş yılda bir çalıştırılacak seçim mekanizması olarak görmüştür.

• Tasarı, düşünce, söz ve örgütlenme özgürlüğünün önüne yeni engeller çıkartarak, bu engellerin yarın kime ve nereye kadar kullanılacağına bile belli olmadığı karanlık bir siyasal gelecek tablosu çizmiştir.

• Tasarı, devlet yapısını yenisinden düzenlerken, bugünkü "olağanüstü" dönemi veri alan bir anlayışla yola çıkmıştır.

• Güçler aynımı ilkesi zedelenmiş, yürütme bakımından esirgenmeyen güven, yasama ve özellikle yargı gücü söz konusu olduğunda kıskançlıkla esirgenmiştir.

Bu genel özelliklere başkaları da kolaylıkla eklenebilir. Artık ayrıntıda kalan çok fazla başka örnekler de verilebilir. Ancak amacımız bu değildir.

Amacımız tasarıya katılan özünü ortaya koymaktır. Bu ise bir ele alış sorunudur.

Bugüne kadar ülkemizde 1961 Anayasası'nın değiştirilmesi savunulurken belirtilen gerekçelerden birisi bizim insanımızın "zihin yapısındaki, his ve davranış alışkanlıklarındaki farklılık" olmuş ve örneğin şunlar söylenmiştir: "İnsan unsuru ile müesseseler arasındaki ahengi kurabilmek için, ya müesseseleri insan unsuruna, ya da insan unsurunu müesseselere uydurmak lazımdır. Bu ikincisi uzun ve rizikolu bir yoldur."

(Yeni Forum Dergisi, 15 Mayıs, 1980)

Açıktır ki, böyle bir anlayışın sonucu, tasarıya yaptığı gibi insanımızı yalnızca adı "demokratik" olan bir siyasal yaşama mahkum etmektedir. Ve bugün tasarıda aynı toplumun insanlarından oluşan sermaye çevrelerinin görüşlerinin temel alınması da gösteriyor ki, böyle bir mahkumiyet biçilirken sorun hiç de "insanımızdaki farklılık" sorunu değildir. Bu yalnızca bulunduğu ve geçerli olacağı sanılan bir gerekçedir.

Anayasalar toplumun hangi ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar altında yaşamını sürdüreceğini belirleyen en temel yasalardır. Dolayısıyla, kimi sözde gerekçelerden sıyrarak baktığımızda, sorunun yalnız bir biçimde şöylece ortaya konabildiğini görebiliriz: Gerçekleştirilmek istenen tasarı, toplumsal gelişme doğrultusunda mıdır, yoksa bu gelişmeyi tersine mi çevirmeyi amaçlamaktadır? Geniş kitlelerin istemlerine, demokratik özlere yanıt verecek midir, yoksa bunları dikkate almamakta mıdır? Çağımıza, halkımıza, insanımıza yaraşan bir çerçeveye mi sahiptir; yoksa halkımız yalnızca adı "demokratik" olan bir seçenekle mi karşı karşıya bırakılmaktadır.

Bu sorunun yanıtı ise açıktır. Anayasalar insanlar için, geniş yığınlar için vardır. Tarih göstermiştir ki, siyasal iktidarların istediklerini yapmak konusunda kendilerini özgür hissettikleri ve kitlelerin buna boyun eğmekte olduğu dönemlerde anayasalar da yoktu. Bir anayasa, kitlelerin, geniş toplumsal kesimlerin istemlerini, hak ve özgürlüklerini geliştirme isteğini, çağdaş bir demokrasi özlemini görmezlikten gelemez. Halkımız, kendisine güvenen, toplumsal gereksinimlerine yanıt getiren ve daima ileriye yönelik olan bir anayasadan başkasına layık olmadığını, yüzyılı aşkın anayasa tarihimize yeterince kanıtlamıştır.

* * *

Özetle; özü, topluma, toplumsal ve tarihsel gelişmeye bu denli güvensiz ve sürekli kuşku temeline dayanan bir belgenin, ait olacağı var sayılan toplumdan güven ve onay talebinde bulunabilmesi ise bütünlüğünü tamamlayan bir paradokstur. Paradoks ise çözümünü sürekli içerinde ve dinamiğinde taşıyan bir çözümsüzlük sürecidir...

ÇALIŞMA YAŞAMI YENİDEN DÜZENLENİRKEN

Fatih GÜMÜŞ

ÜLKEMİZDEKİ çalışma düzenine köklü değişiklikler getirilmeye çalışıldığı şu günlerde tarihten dersler almak gerektiği asla unutulmamalı. Tarihin bu konuya tuttuğu ışıktan yararlanmasını bilmek gerekir. Aksi takdirde yeni yasal düzenlemelerle ancak yeni karanlıklar üretilmektedir. Bilimsel gerçekten kaynaklanmayan cesurluk gösterileri ve kültürün özüne ters düşen sözde iyi niyetli davranışlar bir süre için belli çevrelerden alkışlar toplasa bile sonunda ağır acılara yol açar. Bilindiği üzere siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda yapılan yanlışların ağır bedelini genellikle halk öder. Sonra şu da anımsanmaya değer bir gerçektir ki, halkın, yani çalışanların, özellikle de işçilerin tarihsel uğraşları sonucunda tirmanarak çıkabildikleri yüksekliklerden aşağılara doğru itilmeleri hiçbir iktidara yarar sağlamış değildir.

Tarih hazinesindeki sayısız olgulardan öğreniyoruz ki, ellerinde parasal gücü tutanlar doğruları yalnız kendilerinin bildikleri kanısındadırlar. Genellikle silahlı kişiler de silahsız insanlar karşısında aynı çıkmaza düşmektedirler. Bu düşüncelerin ışığında tarih yapıklarını hızla çevirerek günümüze gelmeye çalışalım.

BATI'NIN DİNAMİKLERİ

Batı'da gerçekleştirilen rönesans ve reformlar insan düşüncesine derin zenginlikler getirmiş ve toplumsal yaşamda çok dinamik oluşumlara yol açmıştır. Daha sonra 1750 dolaylarında başlayan sanayi devrimi Avrupa toplumunu iki temel sınıfa ayırma diyalektik (eytişisel)

sürecin ivmesi hızlanmış ve böylece gelişen bilimlerle sanatların sentezinden kaynaklanan kültür ortamında tarihin o ilk çağlarından bu yana inanılmaz ölçüde horlanagelen işçilerin büyük ve eşsiz değeri anlaşılmaya başlamıştır. Batı'da işçi sınıfının verdiği onur dolu uğraşlarla tüm insanlığa kazandırdığı temel ilkeler özetle şunlardır:

Emeğin en üstün bir değer olarak görülmesi.

Her türlü siyasal örgütlenmeye saygı gösterilmesi.

Silahlı ve/veya parasal güçten kaynaklanan zorbalıkların önlenmesi.

Çalışanlara her alanda örgütlenme hakkının tanınması.

Ulusal gelirin adilce bölüşülme zorunluğu.

İnsan aklının ve toplumun düşüncesi suçunun baskısından kurtarılması.

Batı dünyasında çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez koşulları işte bunlardır. İşçi sendikaları orada demokrasinin ve siyasal yaşamın ayrılmaz parçasıdır.

KORKUNUN BEDELİ

Ülkemize gelince neler görüyoruz? Rönesanstan, reformdan ve sanayi devriminden yoksun kalmış Osmanlı ülkesinde feodal keşmekeş sürüp gitmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda tarihsel gelişimin bazı çarpıcı kesitleri kısaca şöyle:

18. yüzyılın Osmanlı işçileri nitelik şöyle dursun, nicelik yönünden bile ancak 14. yüzyılın Avrupa işçilerini andırmakta. Bununla birlikte, 18. yüzyılda maden ocaklarında bazı iş uyuşmazlıkları çıkarıldığı, hatta greve gidildiği anlaşıyor. Bu konuda Rumi 1138 tarihli yaklaşık 260 yıl önceki bir padişah fermanında haklarını arayan işçilerin durumu şöyle niteleniyor: "Bazı beyinsizlerin kendileri gibi bazı akılsızları kandırarak padişaha şikayetle bulunmaları ve bilhassa işi terk etmeleri" kurallara ve ücret anlayışına aykırıdır.

İşte bu belgeden sonra geçen yaklaşık yüz yıllık süre içinde Osmanlı ülkesinde işçi-işveren ilişkileri açısından tarihe yansıyan ciddi hiç bir olayla karşılaşmıyoruz. Sanık Osmanlı toplumu derin bir uykuya dalmıştır. Burada ozanımız Dağlarca'yı anımsamak elde değildir. "Öyle dalmış ki, asırlar süren uykusuna/uyandırmazsan uyanacak değil." Oysa bu uzun süre içinde Avrupa ülkelerinde yer yerinden oynamakta, savaşlarla, devrimlerle ve çeşitli sosyal kaynaşmalarla yeni bir toplumun temelleri atılmakta ve iktidarların aldıkları sosyal politika önlemleriyle devletlerin ekonomik sistemleri ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Artık güçlü sendikalar içinde örgütlenen geniş işçi kitleleri siyasal yaşamda belirleyici bir işlev görmeye başlamışlardır.

19. Yüzyılın ortalarındayiz. Osmanlı ülkesinde hala sanayileşmeden eser yok. Bu nedenle işçi sınıfının oluşumundan söz etmek de olanaksız. Bununla birlikte, (fili) eylemsel işçi topluluklarında bazı bilinçlenme alametleri görülmüş olmalı ki, durumdan ürken hükümet ciddi önlemler almak zorunda kalıyor. Örneğin, 1845 tarihli Polis Nizamnamesi'nde, işini gücünü bırakan işçilerin kurduğu derneklerle bunlar gibi hep kamu düzenini bozan her türlü fitne ve fesat derneklerinin ortadan kaldırılması ve böylece ihtilalin önlenmesi güvenlik güçlerine görev olarak veriliyor.

1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası içeriksiz ve göstermelik bir belge. Çok ilkel bir tarım toplumu olmaktan bir türlü kurtulamamış olan Osmanlıların gerçekten özlü bir anayasa yapmaları olanaksızdı. Yaklaşık yüzelli yıldır sürekli olarak sanayileşen batının karşısında yalnızca hammadde ve tarım ürünleri satarak durmadan geri çekilen Osmanlı İmparatorluğunda Abdülhamid yöneti-

minin ürettiği karanlıklar içinde ol-
sa olsa ancak 1908 Meşrutiyetine
gelinebilirdi. Osmanlı ülkesi gene sa-
nayisiz, gene burjuvasız ve işçisiz
bir ülkedir. Ne var ki, Avrupa'dan
esen rüzgarlar artık Osmanlı sınırla-
rını da zorlamaya başlamıştır. Ger-
çekten 20. yüzyıla girilince düşün
alanında önemli bir gelişme olmuş
ve toplumsal sınıflardan söz edilme-
ye başlanmıştır. Örneğin, Prens Sa-
bahattin'in kurduğu "Teşebbüs-ü
şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti-
nin Tüzüğü"nde işçi sınıfı deyimi-
ne yer veriliyordu. Böylece ülkemiz-
de ilk kez işte bu tüzükte işçi sını-
fından söz edildi. Ama işçi sorunları
ve hakları yadsınmakta (inkar edil-
mekte) idi. Zamanın milletvekili
Vlahof Efendi'nin "biz işçiler için
şimdiye kadar hiç bir şey düşündük
mü? İşçiler için bir şey yaptık mı?"
sorularını başbakan şöyle yanıtlamış-
tı: "Bizde işçi meselesi yoktur.
Bizde daha erkendir. Böyle kanunlar
hazırlamak gerekirse, o vakit ta-
bii hükümet bunu düşünecek ve
böyle bir kanun tasarısını Meclis'e
getirecektir."

Gerçekten de vakit gelmiş ve ve-
rilen söz tutulmuştur. Zamanın
Adalet Bakanlığının danışmanı olan
Kont Ostrorog'un önerdiği biçimde
çıkarılan 1909 Tatil-i Eşgal Kanunu
ile Türk işçi hareketine ağır bir dar-
be indirildi. Çünkü bu yasa genellikle
yabancı ortaklıkların elindeki ka-
mu hizmetleri alanında kurulmuş
olan sendikaları ortadan kaldırıyor
ve yeni sendikalar kurulmasını da
yasaklıyordu. Yasa etkisini gösterdi.
Bir ölçüde antiemperyalist nitelik
taşıyan 1908 grevleri önlenildi. Bu
yasanın İş Hukuku açısından bir
başka önemli yanı Türkiye'nin tari-
hinde ilk kez toplu iş uyuşmazlıklarını
barışçı yoldan çözmek için bir
model getirmiş olmasıdır. Bu mo-
del günümüzün uzlaştırma sistemin-
den çok farklı olmakla birlikte bazı
benzerlikleri de içermektedir. Önce
şunu özellikle belirtmek gerekir ki,
Tatil-i Eşgal Kanunu greve gidilme-
sini yasaklamış değil, grev yapılma-
sını bazı koşullara bağlamış ve grev-
den önce bir uzlaşma yoluna başvuru-
lmasını düzenlemiştir. Bu yasanın
ilginç olan başka bir yönü de grev
hakkına karşı lokavta yer vermemiş
olmasıdır. Ancak bu yasa ile grev
hakkının kaldırılmamış olması bi-
çimsel bir görüntüden başka bir şey
değildir. Çünkü örgütsüz bırakılmış
olan işçilerin başarılı bir grev yap-
maları son derece güçtür. Nitekim
1908 yılının grevleri anılan yasa uy-
gulanarak kolaylıkla bastırılmıştır.
Tatil-i Eşgal Kanununda yasadışı

grev iki türdür: (i) İşçilerin uzlaş-
maya başvurmadan ya da başvuru-
makla birlikte uzlaşmanın sonucunu
beklemeden işi bırakmaları. (ii) Uzlaşma
kurulunun oybirliğiyle karar almasına
karşın işin bırakılmasıdır. Bu gibi yasadışı
grevlere başvuranlara 24 saatten bir haftaya
kadar hapis ve 25 kuruştan 100 kuruşa
kadar para cezası uygulanır. Şunu
belirtelim ki, 275 sayılı yasanın yasadışı
grevlere verdiği hapis cezaları çok daha
ağırdır. Halen yürürlükte bulunan 275
sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt
Kanunu'nda, örneğin cezanın aşağı haddi
otuz ila doksan kat, yukarı haddi ise 13
ila 26 kat daha ağırdır. Bu olumsuz
farklar 275 sayılı yasanın bazı hükümlerinde
daha da ağırlaştırılmıştır. Tatil-i Eşgal
Kanununun çok olumsuz yönlerinden bir diğ-
eri (m. 10), genel hizmetlerde istikrarın
sağlanması amacıyla gerekirse kamu
gücünün kullanılması, savaşta ya da
savaş tehlikesi halinde hükümetin işçi
isteklerini incelemeyi terk et-

mesidir. Bu modelde Yüksek Uzlaş-
tırma Kurulu'na benzer bir kurula
yer verilmiş değildir.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Tarihsel gezimizde Cumhuriyet
dönemine gelmiş bulunuyoruz. Osmanlıdan
alınan miras ağırdır. Toplum gene çok ilkel
bir tarım toplumdur. Sanayi yok denecek
kadar önemsiz olup, siyasal iktidarı etkileyecek
güçte bir işçi kitlesi oluşmuş değildir. Bu
ortamda kabul edilen 1924 Anayasası ile iş-
çilere koalisyon ve örgütlenme hakları
tanınmıştır. Zaten dernek kurma olanağı
veren 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu da
henüz yürürlükteydi. 1926 tarihli Medeni
Kanun da aynı hakları doğruluyordu. Ama
yaptırımdan yoksun olan bu yasa hükümleri
işletilemedi. Üstelik 1925 tarihli Takrir-i
Sükun Kanunu Kürt isyanı nedeniyle siyasal
ve derneksel etkinlikleri yasaklamıştı. 1932
yılında hazırlanan bir İş Kanunu tasarısı ile
liberal bir girişimde bulunuldu. Bu tasarı ile
işçilere sendikal örgütlenme hakkı tanınıyor
ve grev hakkına dayalı bir toplu sözleşme
düzeni içinde isteğe bağlı bir uzlaştırma ve
hakem sistemine yer veriliyordu. Ama bu
tasarı yasalaşmadı. Onun yerine 1936 tarihli
ve 3008 sayılı İş Kanunu kabul edildi. Bu
çok otoriter yasa çalışma yaşamımız için ta-
lihsiz bir dönemin simgesi oldu. Bu yasaya
göre grev yasaktı. Toplu pazarlık yapılamazdı
ve işçilere sendika kurma hakkı bile tanınmıyordu.
Toplu iş uyuşmazlıklarının çözümü için
öngörülen sistem zorunlu uzlaştırma ve
hakem sistemiydi. Sendikal haklardan yoksun
bırakılmış olan işçiler dağılık ve bezgindiler.
Çalışma koşullarının ağır ve özellikle de
ücretlerin çok yetersiz olmasına karşın
Yüksek Hakem Kurulunda karara bağlanan iş
uyuşmazlıklarının sayısı inanılmayacak kadar
az olup yıllara göre şöyleydi: 1939'da 1,
1940'da sıfır, 1941'de 1, 1942'de 1, 1943'de 1,
1944'de sıfır, 1945'de 1, 1946'da 3 uyuşmazlık.
Bu acıklı tabloyu bir umutsuzluk göstergesi
olarak değerlendirmek gerekir. Bu İş Kanu-
nunun yasakçı tutumu, Türk Ceza Kanununun 141
ve 142. maddeleri 1930 Faşist İtalyan Ceza
Kanunu örnek alınarak 1936'da 3038 sayılı
yasa ile daha da sertleştirildi. Ama bu de-
ğişiklikle de yetinilmedi. 1938 tarih ve 3512
sayılı Cemiyetler Kanunu sendikalar kurulma-
sını açıkça yasakladı. Bu kanuna göre "aile,
cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına
dayanan" dernekler kurulamıyordu. Bu olum-

suzluklar dizisine Milli Korunma Kanunu ve
tadilleri de eklendi.

İkinci Dünya Savaşında faşist güçler
yenilgiye uğrayınca yeryüzünde esmeye
başlayan demokrasi rüzgarları ülkemizde de
değişikliklere yol açtı. Cemiyetler Kanununun
yukarıda anılan ve sendika kurulmasını
engellenen hükmü (m. 9/h) 1946 tarih ve
4919 sayılı yasa ile değiştirildi. Daha sonra
çıkarılan 1947 tarih ve 5018 sayılı "İşçi ve
İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri
Hakkında Kanun" uyarınca artık sendikalar
kurulabilecekti. Ama toplu uyuşmazlıkların
çözümünde zorunlu uzlaştırma ve hakem
sistemi gene aynen yürürlükteydi. 1950 tarih
ve 5518 sayılı yasa ile uzlaştırma sistemine
çok önemsiz değişiklikler getirildi. Aslında bu
yasalar sendikal hak ve özgürlükler açısından
tamamıyla işlevsiz yasalardı. Çünkü toplu
sözleşme ve grev haklarına hiç yer vermeyen
bu sistem iş uyuşmazlığı çıkarma hakkını
bile inanılmaz ölçüde kısıtlıyordu. Böylece
işverenler çok uzun yıllar boyunca ölçüsüz
bir rant kaynağı elde etmişlerdi. 1947'den
önceki yıllarda ise durum çok daha kötüydü.
Bu olumsuz dönem 1961 yılına kadar sürdü.

Türkiye'de çağdaş anlamdaki sendikacılık
kuşkusuz 1961 Anayasasının yürürlüğe
girmesiyle başlamıştır. Bilindiği üzere grevin
yasaklandığı ülkelerde toplu iş uyuşmazlıklarını
çözmek üzere zorunlu uzlaştırma ve hakem
yoluna başvurulur. Bu sistem çoğulcu
demokrasilerle bağdaşabilen bir yol değildir.
Grev hakkının tanındığı bazı ülkelerde ise
işçi-işveren tarafları toplu iş uyuşmazlıklarının
çözümü için grev ya da lokavta başvurmadan
önce bir uzlaştırma aşamasından geçip
geçmemekte hepten özgürdürler. Başka bazı
ülkelerde uygulanan üçüncü bir sistem ise
1963'den 1980'e değin ülkemizde de denenmiş
olan karma sistemdir ve bu sistemde taraflar
aralarındaki uyuşmazlığı, zora başvurmadan
önce, bir uzlaştırma yolunu deneyerek
çözmeye çalışmakla yükümlüdürler. 275
sayılı yasa ile kurulan uzlaştırma sistemi 17
yıl boyunca zengin ve çetin deneyimlerle
sınanmış ve çok aksayan bazı yönlerine
karşın genellikle benimsenmiş bir sistemdir.
Kamınca 275 sayılı yasayla getirilen düzenle-
mede bazı düzeltmeler yapılsa daha olumlu
sonuçlar alınabilir.

Herşeyden önce yetkili sendikanın
belirlenmesinde yasal bir refe-

randum yöntemi düzenlenmelidir. Böylece
gerek işçi-işveren tarafları arasında gerekse
rakip sendikalar arasında başgösteren hukuk
ve ahlak dışı çekişmeler büyük ölçüde
azalacaktır. Üye kayıt fişlerinin sayısına
göre yetki verilmesi işyerinde gerçekten
çoğunluğu temsil eden sendikanın görevli-
lerini bile sahteciliğe sürüklemekte ve bu tür
kargaşalar içinde sarı sendikalar üreyip
güçlenmektedirler. Ayrıca tarafların uzlaştı-
rmaya başvurmaları zorunlu olmaktan
çıkarılmalı ve bu konuda gönüllülük ilkesi
benimsenmelidir. Böylece taraflar uzlaştı-
rmayı cansıkıcı ve gereksiz bir süreç olarak
görmekten kaçınacaklardır. Sonra, küçük
prosedür yanlışlarından ya da eksiklikler-
inden ötürü bir grevin yasa dışı sayılması
önlenmelidir. Lokavt grev ile eş değerli bir
hak olarak yer alması halinde lokavt
çalışma barışını çok olumsuz yönde etkiler.
Genellikle grev bir savunma aracı olduğu
halde lokavt bir saldırı silahı olarak
kullanılmaktadır.

Anayasa taslağında çok kaygı verici
düzenlemeler yer alıyor. Örneğin, hak
uyuşmazlığında hak grevine gitme yolu
kapatılmaktadır. Bu durum büyük sakıncalar
yaratacaktır. Bir çok nedenlerle hızlı
çalışmayan yargı düzeninin adaletten
bekleneni veremediği bilinmektedir. Bu
olumsuz ortamda hak uyuşmazlıklarının
mahkemelere götürülmesi zaten işverenden
yana olan koşulları işçiler aleyhine daha da
ağırlaştıracaktır. Uygulamada görülen
aksaklıklar düzeltileceği yerde, bu önemli
hakkın ortadan kaldırılması çağdaş hukuk
anlayışına çok ters düşen bir tutumdur.
Ama çok daha vahim olan öneri şudur:
Toplu uyuşmazlıklarda son söz taraflara
değil, Yüksek Hakem Kurulu'na bırakıl-
makta ve bu kurul 60 günü aşan grevleri
tarafardan birinin ya da Çalışma Bakan-
lığı'nın başvurusu üzerine durdurulabil-
mekte ve tarafları bağlayıcı kararlar
alabilmektedir. Eğer gerçekleşirse, bu
düzenleme toplu pazarlık sistemini tem-
linden yıkacak niteliktedir.

Bir başka olumsuz gelişme check-off'da
görülüyor. Eğer işçi sendikalarının üyelik
ödentilerinin işverence kesilmesi sistemi
(check-off) yürürlükten kaldırılırsa, işçi
sendikalarının gelişmeleri şöyle dursun,
varlıklarını korumaları bile büyük sorun
olur. Sendikalaşma oranının zaten düşük
olduğu ülkemizde check-off yolu da
kapatılırsa, bundan yalnız işçi sendikaları
değil, demokrasimiz de zarar görecektir.

İşçi sendikalarının yaşam hakları
açısından çok tehlikeli bir öneri de
siyasetle ilgilidir. Anayasa taslağına göre,
sendikalar siyasal amaç güdemezler ve
siyasal etkinlikte bulunamazlar. Oysa işçi
sendikalarının etkinlik konuları çoğu kez,
doğrudan doğruya siyasal iktidarın çalışma
konuları arasında yer almaktadır. Sınırlarının
çizilmesi çok güç olan bu siyasa kavramına
dayanarak işçi sendikalarının ağır baskılar
altına alınması siyasal iktidarlar için çok
kolay olacaktır.

SONUÇ

Çoğulcu demokrasinin amacı toplumsal
sınıflar arasında bir denge kurmaktır. O
halde toplumun gelir dağılımındaki bozuklu-
ğun düzeltilmesi devletin ivedi ve temel
görevlerindendir. Çalışma barışını kuracak
ve toplu uyuşmazlıkları azaltacak siyasal
stratejinin kaynağında bu ilke vardır. Son
zamanlarda "sosyal" ve "çağdaş" sözcük-
lerinden bile ür küldüğü ve kazanılmış
temel hakların bile geri alınmak istendiği
açıkça görülmektedir. Politika biliminin
ve binlerce yıllık uygulamanın ortaya
koyduğu bir gerçek var. Bir iktidar ne
kadar iyi niyetli olursa olsun, eğer karşı
bir güçle dengelenmezse, iktidarını kötüye
kullanmaktan kendini alıkoyamaz. İşte
demokrasinin asıl değeri de buradadır. Eğer
işverenler de gereğinden çok güçlenirlerse
ve karşılarında daima güçsüz sendikalar
bulundurma yolunu izlerlerse, önünde
sonunda bundan kendileri de zararlı
çıkarlar. Unutulmasın ki, demokrasi denge
arayan bir sistemdir.

SERGI KİTABEVİ

- Orta ve yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kırtasiye malzemesi

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sok.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

AYDIN TAHRİP EDİLEMEZ

Veysel ÖNGÖREN

SON zamanlarda aydın konusu sıkı tartışılır oldu. Kaygı, bu işin terimlere takılarak, içerik deşilmeden sürdürülmesidir. Örneğin sol, emek, sağ terimleri gibi. Çünkü terimlerden herkesin aynı şeyi anlamadığı açıkça görülüyor ve kimilerinin terimlerden gerçekten bir şey anlamak istediği çok kuşkuludur.

Olumlu bir yaklaşım İlhan Selçuk'ta görüldü.¹ Kendisi şöyle bir alıntı yapıyor: "Klasik felsefede belli bir öğrenimi, bilgisi, görgüsü olana aydın denirdi; ama belli bir öğrenim, bilgi, görgü aydın olmaya yetmez. Aydın olan kişi, çağdaş bilgi düzeyinde düşünceleri ve davranışları tutarlı olmalıdır. Buysa çağdaş ve bilimsel bir dünya görüşüne varmakla gerçekleştirebilir..." Ve kendi düşüncesini de ekliyor: "...bir köylünün, işçinin, küçük memurun, ya da esnafın çağdaş ve tutarlı dünya görüşünün mantığında aydınlanması ve aydınlaşması olasıdır."

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Klasik de olsa şimdilerde de olsa, öğrenim yapan adam çağının bilgileri ile ve çağının bakış açıları ile tanışır. O yüzden iki tanım gibi duran şey, klasiği de şimdiiyi de kapsayan genel bir tanımdır ve gene bu yüzden "çağdaşlık" teriminin vurucu önemini bize anlatmaktadır. Sağcının aydın olup olamayacağı da gene bu çağdaşlık nedeni ile söz konusu olabilir. Sırf bu yüzden de olsa, sağ-sol ayrımı kendi başına yeterli değil. Sol tavır takınmış olanlar içinde gerici mantık taşıyanlar pekâla olabilir ve vardır. Kendine karşın sağcı olanlar da vardır. Aydın kimliği, belirleyici, temel bir kavram-

dır ve sağlıklı bir tanımı gerekir. İlhan Selçuk, burada mantık terimini kullanmakla iyi etmiştir. Mantık, içeriklerde aklın gidiş yollarını konu edinen bir bilimse, önce hangi içeriğin geçerli olduğu yani, hangi hayat tarzlarının ve hangi toplumsal güçlerin tarihin gidişini yükümlendikleri belirli kılınmalıdır.

Bunun içindir ki, salt birer dilsel tanım olmayan, olguda sınanabilen ve olguya doğrulanın önermele- gereksinme vardır.²

Ama kısaca belirtelim ki bundan da, olumsuz çıkış noktaları arayan ve kendi hayat koşullarını bize temel geçerlilik olarak sunmak isteyenler olacaktır. Hüseyin Cahit Yalçın "benim bütün kültürüm Fransa dandır. Buradan birşey almadım" derken belli bir görmezliğin içinde idi ve o, bilindiği gibi Türkçe'ye de karşı çıkmıştı. Denebilir ki o, Fransız kültürü adına Türkçe'ye karşı çıkıyordu. Osmanlıca adına değil. Osmanlıca bir araçtı. Şimdi Atilla İlhan'ın yaptığı gibi. Türkçe, müstevliyi daima korkutmuştur ve gerici-lik ortamını bulduğu her an kendini ele veriyor. Buna zorunludur, çünkü yaşama koşulunu pekiştirmek ister. Varlık nedenidir.

Bu prototip, bir aydın tanımı ile ilgili değildir. Ama aydın olgusunu da yadsımaya niyetli değildirler. O yüzden içeriksiz bir aydın tanımı yapıyorlar; salt dilsel, vehimci bir tanım: sonra da bunun içine türlü tipler yerleştiriyorlar. Onlar, olguya değil, kişilere bakıyorlar. Ama aydın kavramının, keyfi olmayan, tarihten gelen bir içeriği olmalıdır, vardır. Bunu göz önüne almayanlar, demek ki, aydın kavramını "kullan-

mak" istiyorlar. İşte bu kolayca görülebilmektedir ve aydın'dan vazgeçemeyişlerinin nedeni de budur.

Aydın, yani okumuş; elit ideolojisi. Bu noktaya gelindiği zaman artık, hem aydın hem sınıf tahrip edilmiştir. Atilla İlhan'ların yönettiği bir sınıf ancak sol iktidar olur, başkası olası değildir! Gelin görün ki, böyle bir iktidar Sağın sağı olacaktır. Çünkü, kendi teorik geleneği olmayan ve kendi ülkesini Batı'dan öğrenen bizler arasından Atilla İlhan'ların, nasıl olup da bir yazarı olarak çıkabildiklerini sormak bizlerin hakkıdır.

Atilla İlhan'ın duyarlılığı nemli, bulanık ve dağınıktır. Tıpkı bir rıhtım direği gibidir. Mantıksal yapısı güçlü, kılıç, yalın Türkçe'nin imge işlevliğinde, hiç bir zaman, bu duyarlılığı ifade etmeye cesaret edemedi ve edemezdi de. Osmanlıca'ya düşkünlüğü budur ve hiç bir zaman Osmanlıca da yazamadı. Onun mantığına varamadı. Tarihsel adları, Osmanlıcı sıfatları, imale'yi imge diye belledi. Söz eksantrik olsun, ona yeter. "İmge Kuramı" diye kopardığı gürültü bundandır. Oysa bu terim salt felsefedir. Nedim, kıyaslanmayacak biçimde Atilla İlhan'dan açık, vurucu bir Türkçe kullanmıştır.

Atilla İlhan'ların, bu kültür ve aydın tahribini geliştirirken durumları nedir? Bir Girit'li "bütün Giritli'ler yalancıdır" demiş. Der demez de şu duruma düşmüş: doğru söylemiş olması için sözünün yalan olması gerekiyor. Yalan söylememiş olması için kendisinin yalancı olması gerekiyor. Çünkü kendisi de Giritlidir.

Şimdi bu bizimkiler aydın olduklarını kabul ederlerse "komprador" olmayı kabul etmek zorundalar. Aydın olmadıklarını kabul ederlerse, o zaman da söylediklerinin bir önemi yoktur: karanlıktan bir şey çıkmaz. Kendi sözlerine göre bu böyledir. Çünkü kendileri de Türkiye'lilerdir.

Kuşkusuz, aydın olmanın ilk belirtisi, aydınlık olmayı seçile- tirebilmiş olmaktır. Eleştiri adına aydın'ı tahrip etmeksiz karanlığın işidir.

* * *

Aydın, ayan (aymak) adam demektir. Farkeden adam demektir. Aydınlanmada elbette bilgililik vardır ama tek başına yetmiyor. İnsan-

nın farkına varış yetisini besleyen bir şeydir bilgililik ve onun tarafından beslenir. Sezgiciler, farkediş işinde, bilgililiğin payını dışarı atarlardı.

Olup bitenlerin farkına varılır ancak. Vehmin farkına varmak diye bir şey yoktur. Vehimde farkına varılan, bir insanda vehmin doğmuş olmasıdır. Vehim, sahibinde bir kavram olarak vardır. Gerçeklik alış, psikik sonuçlarındadır ve hastalıktır. O halde hangi kavramın içi boştur, hangisi yaşadığımız dünya hakkında bize sağlıklı bir şey söyler, bu çok önemlidir.

Çünkü farkına vardığımız şeyler ya kavramlar ya olgulardır. Evren, bilim, sanat, insan yaşamı; önmü- zde, olup bitenler olarak durur. Fark- ediş, genişleye genişleye tarih içinde bunları kapsamıştır. Buralarda ayan adama derler, aydın diye. Ama aydın olmasının dereceleri vardır. Aydınlık ve karanlık arasındaki ilişki gibidir. Ama tür tür aydın yoktur. Aydın olmanın en yetkin biçimi, dünyanın bütüncül kavrayışına çıkabilmiş olmaktır. Ne var ki, bu hiç bir zaman bir aşkınlık (müteal) değil. Bu nedenle, dünyanın bütüncül kavrayışını öngören bir görüşün içinde yer alan adam da aydın'dır. Niteliği aynıdır. Burada inancın önemi vardır.

Doğrusu, bir de "sağ-sol" meselesi burada karışıklık yaratıyor. Sağcı aydın olmaz dedikimiz zaman psikolojik bir şey söylemiş olabiliriz. Giderek salt bir değer yargısı veriyor da olabiliriz. Onun için içeriğini belirlemek gerekir. Bilmeli İslam öğretisi de dünyayı bütüncül bir kavrayıştır. İslâm, doğduğu zaman tam bir aydınlanmaydı. Herodot tarihine, daha da geriye Gilgamiş destanına bakmak bile gösterir ki, dünyanın bütüncül kavrayışı çok eskidir. İnanc ve bilgi iç içedirler. Mezopotamya, Mısır, Yunan, batı ve sosyalist uygarlıklar da, bunu hep taşırlar.

Şu da var: Kendinden önceki bir dönemden daha az yetkin bir bakış, kendi dönemi için aydınlanma olabilir. İlk çağ uygarlıklarının bilime açık gözünü karartan Helenistik çağdır. Sonra gelen İslam dünyası uygarlığı yoğun bilimsel çalışmalar yapmış ve bilimin insan hayatı için gerekliliğini, onurunu ayağı kaldırmıştır. Ama gene de ilk çağ Yunan hlan gibi bilgiyi sistemleştiremedi. Demek ki aydınlanmalar görelidir. Çünkü tarihseldir.

Bir bu, bir de dünyanın bütüncül kavrayış yeteneğinin çok eski oluşu çağdaşlık kavramını öne çıkarmaktadır. Bu ise, zihinsel yetkinliğin ifade ettiği içerik sorununa bağlıdır. Demek ki dünyaya bütüncül bakış, aydınlanma için yetmez. Diderot'da, Paya'da aynı şeyi yapıyorlardı. İkisi de aydıydı. Çünkü ikisi de alt yapıda olgusal karşılığı olan bir şeyi savunuyordu. Ama Diderot, daha aydıydı. Çünkü o, ilerleyen bir şeyi savunuyordu. Ama Papa gerileyen bir şeyi. Bugün burjuvazi alt yapıda olgusal karşılıklar bulduğu için aydın olduğunu söyleyebilir. Kapitalizm tarihsel geçerliliğini tüketinceye kadar bu böyledir. Ama o, işçi sınıfı bilincinden geridedir çünkü gerileyen, tükenen bir şeyi yaşatmaya çalışıyor. İşçi sınıfı bilinci ilerleyen bir şeyin anlamını taşımaktadır. Teori-pratik birliğini gören bakış aydın'dır. Ama bu birliği doğrultusunu farkedene gittikçe ışımakta, farketmeyen git gide karmaktadır. Çağdaş olmayı belirleyen içerikten ancak bunu anlayabiliriz. Bu öldürücü bir görelilik de olsa, bir gerekliliktir. O zaman seçmemiz şu olacaktır: aydın olmak herhalde, yaşadığı çağda, dünyayı ayakta tutan diri güçlerin faaliyet biçimine katılmak ve tarihin doğrultusuna saygılı olmaktır. Sınıflar dışı aydınlanma söz konusu değildir.

Aydınlanmayla ilgisi olmayan sağcı burada ortaya çıkıyor. Bu sağcı olgusal altyapı ile hiçbir ilişki aramayan tipte değer yargılarına bağlı adamdır ve bu adam, mevcut insan faaliyetini gözetmeden, kavramları yalıtıp, ilerici değerler savunuyor gözükene adamdaki farkıdır. Aydın olmayanlar bunlardır.

Burjuvazi, işçi sınıfına göre karanlıktır ama bunlara göre aydınlıktır. Onun için kolayca onları kullanır ve işçi sınıfının başına içeren ve dışardan musallat eder.

Bu nasıl olabiliyor? Olabiliyor, çünkü: zihinsel etkinlikten yoksun hiçbir insan eylemesi yoktur. Bu yüzden aydınlanma salt zihnin işi değildir. İnsanlığın zihni etkinliği ile kolgücü arasındaki gerçekli (reel) ilişkiyi konu alan çabadır. Aydın, zihnin olguya buyuramaya- çağını bilir ve tam tersine zihnini bir olguyu kavramak için ona yöneltir ve zihinsel işleyişin biçimleri ile olgusal gidişi uygunluk içine

sokmaya çalışır: Entellektüel budur. Çünkü toplum, üstesinden gelebileceği meseleleri önüne kor. Burada teori-pratik birliğin anlamı vardır. Keskinleşmiş her sınıflararası ilişki, toplumun bir meselesini çözme sancısına girdiği süreçlerdir. Bunun farkına varan, ayan, sancıyı azaltmaya duran adamdır aydın. Çöken sınıf bu sancıyı kendi yararına kullanmakta sakınca görmez. Onun yanlış tarihini değiştirmekte olduğuna inanmayışdır. Ama biri daha var. Bu biri için bu sancı, bir varlık nedenidir, bitmesini istemez ve ister ilerici ister gerici giyside olsun, bu sancıyı kendi varlık nedeni bilir. Sayısı az olmayan öyle adamlar vardır ki, çıkarlarını burjuvaziden, şeref duygularını proleterya- dan edinmeyi meslek yapmışlardır. Bunların bir kısmı bir giysiyi, öbürü öteki giysiyi taşırlar. Biri proleterya- ya karşı, öbürü onun yanında gibidir. Burjuvazi bunları besler. İşte bunlar, burjuva ideolojisinin buyruğunda elitler ideolojisinin adamlarıdır ve alt yapıda bir karşılıkları yoktur. Peki ne? Şu: onlar, zihinsel yöntemi ve zihnin vargılarını olgulardan yalıtır, mutlaklaştırır. İçerik boşalan bu yöntem ve vargılar kuşku uyandırmaz. Onlar, bunları olgulara dışardan yöneltir ve boş kavramlarla olgusal gidişin anlamını çarpıtırlar: entellektüalistler bunlardır. Bu alan salt kuramın alanıdır ve salt olduğu için geçersizdir. Sadece bulandırır. Bunların dayanağı, inancın salt kılınmışlığıdır.

Bunun karşısında aydın adamın dayanağı ilginçtir. Anlaşılmıştır ki, halklar arasında, sistemleşmemiş olarak bilgililik vardır. Bilim, sistemleştirilmiş bilginin adıdır. Ama sistemleşmiş ya da öyle olmasın bilgililiğin temel ilkesi birdir. Teori-pratik bağlaşıklığı... Bunun önemi şuradadır: Zihinsel etkinlik kolgücü etkinliğinin bağlaşıklığının ışığında bakılırsa görülür ki, insan faaliyeti alanında, bilimsel tutarlılık ve kararlılığa bağlanabilecek çağdaş içerikli bir bütüncül kavrayış için yeterli, sağlıklı bir karşılık vardır. Artık bundan sonrası kolaydır: bilgiyi edinmek yetmiyor. Bilginin edinimini, kullanımını bilmek yetmiyor. Bilginin neyin bilgisi olduğunun da farkına varmak gerekiyor.

Aydın ve cahil olmanın ideolojik bir sorun olduğu artık ışıktır. İdeoloji, bireyin kendi hayatı için bir güdüme dönüştürülmüş dünya görüşüne verilen ad'dır. Aydın ve cahil farkı gibi aydınların kendi aralarındaki farklılık da bir ufuk far-

kıdır. Örneğin bir makina mühendisi ile bir tamirci arasındaki fark ufuk farkıdır. Bir perspektif sorunu- dur. Perspektif farklarını meslekler yaratıyor. Bunda bilgililik belirleyici değildir. Bu, iş bölümünün işidir. Tarihseldir ve zihinle kolgücü etkinliği arasındaki bağlaşıklığa zorunlu bir bağı yoktur. Tarihsele doğru bu perspektif farklarını kaldırma eğilimindedir. Bilgililik edinilebilir bir şey olduğu için bir engel çıkar- mamaktadır.

Doğa bilimlerinin klasik perspek- tifi burada uyarıcıdır. Klasik bilgin; dinin, mitolojinin, felsefenin baskı- sından bilgi'yi korumak için titizlik- le ideolojinin dışında duruyordu. Bu yüzden birey olarak da ayrıca kendisini tanımlamak zorundaydı. Örneğin Isaac Newton, fizikçi olarak aksiyomatliğini görelilik üstüne kur- du ve dinsel inançlarını buna karış- tırmadı. Ama kendisini tanımlamak gerektiği zaman, evren, mutlak za- man ve mutlak uzay üzerindedir ve bunlar da Tanrı'nın duyuru organları- dır demekle sakınca görmedi. Nedir ki bunu fiziğinin içine sokmadı.³

Ama bilginin başarısı, bilimin ha- yata müdahalesinin artık evrensel bir alt yapı kazanması ve açık iş- leyişi, yeni toplumda, bilginin pers- pektifini genişletti. Kendi insancıl faaliyeti olan bilimsel vargılarla dün- ya arasındaki ilişkinin sağlıklı yürü- mesinden kendisini sorumlu tutu- yor. Böylece ideolojik sorun, yük- sek bir düzeyde çözülmüştür.⁴

*** **

Aydın kişi, eyleyerek dünyayı değiştiren kolgücü sahibiyse gene o eyleyenin zihni etkinliği arasındaki ilişkide durabilen adamdır. Kendi zihni etkinliğini, bu ilişkinin kav- ranması, eleştirisi ve ifadesinde iş- letir, sınar. Bu durumda, bilginin de, içinde bulunduğu faaliyet, inan- cı ve amacı denetler. Teknolojiye bakış buna göre doğar. Etkinlik insanoğlu yararına genişler.

Aydın bu bakışı, dünyanın ger- çekliği ile bu gerçekliğin mevcut hareketliliğine ve onun içeriğine ge- tirilmiş kuramsallık arasındaki bağ- laşıklığın, kendi koşulları ve boyut- ları içinde, bütün özelliklerini içerir. Aydın kavramının içeriği budur. Burada, işçi, köylü, memur, esnaf kısaca herkesler var ve bu içerik çağdaş, bilimsel bir dünya kavrayı- şının çekirdeğidir.

Bu yüzden ki bilimsel vargılar,

zihnin işleyiş biçimleri, kavramsal olanaklar; yahtılarak olur olmaz ye- re uygulanamazlar. Uygulandıkları yerle kökensel ve hareketsele uygun- luklar ararlar. Aksi halde mutlaka ciddi patlamalar olur. Bu arayış ö- nemsizse, salt zihin ve insancıl olmayan amaçlar egemendir. Bu da cahil kavramının içeriğidir.

Ülkemizi kavrama arzusundan yoksun entelektüalistler, bu uygun- luk sorunundan kaçmaktadır. Ken- di boş yanlarını doldurmak ve ken- di varlıklarını sürdürmek için ülke- mizi, sanatını, bilimini, dilini, aydı- nını, kültürünü tahrip etmektedirler. Bizde şu yok... bu yok... biz şöyle- yiz... böyleyiz vb. ile tanınmaz bir ülke- imajı ortaya çıkarılır. Bu eleş- tiri değil, tahriptir.

Okuyucularla

Basına düşen görevler

"Semra Olayı" diye bilinen meseleyle ilgili olarak sempati duyduğum "Bilim ve Sanat" Der- gisinin Temmuz/1982 sayısında Yılmaz Onay imzalı "Yabancı Düşmanlığı'nın Ardındaki ve Barış Sorunu" adlı bir makale yayımlandı. Bu olayla ilgili görüş- lerimin, olayın objektif değer- lendirilmesi açısından yarar umuyorum.

Problemlerimiz vardır, yüce dağlar gibi.

Çocuklarımızın sorunları diz boyunu aşmıştır.

Çok sayıda ailenin temeli di- namitlenmiş gibidir.

Yüreginin yarısı Alman, di- ğer yarısı Türk kalmış kararsız insanlarımız vardır.

Tüm bu büyük sorunların çö- zümü için köklü öneriler, sıhhat- li, inandırıcı fikirler gerekir.

Bu önerileri, sıhhatli fikirleri, inandırıcı argümanları kim ya- pacaktır? Elbette öncelikle bası- nımız.

Almanya'da yayınlanan gaze- terimizin görevleridir bunlar. Basınımız, elle tutulur, gözle gö- rülür sorunları bıkmadan usan- madan ortaya koymak, mesele- leri doğru teşhis etmek, kin de- ğil barış ekmek zorundadır. Ta- bii Alman basını da.

Arkası yarı olan bir heye- canlı roman tefriki bitti. "Sem- ra Ertan Olayı" yani. Neler neler yazdı gazetelerimiz...

Günlerce süren bu tür yayın- lar Almanya'daki toplumumuz üzerinde öyle bir etki yaptı ki, daha geçen gün bu yayınlardan fena halde etkilenen bir Türk

Ve sanmaktadırlar ki ülkeyle dünya arasına girip orada bir yer edinebileceklerdir. Ki bu olası de ğil- dir.

- 1- İlhan Selçuk Cumhuriyet Gazetesi, 23.5.1982
- 2- Nusret Hızır, Felsefe Yazıları, Çağdaş Yayınları, s.213
"İşte Einstein'ın büyük başarılan- dan biri, bilimde bilgi verici imiş gi- bi görünen ama aslında birer tanun- dan başka bir şey olmayan önerme- lerin bulunduğunu göstermiş olma- sıdır."
- 3- Melih Cevdet Anday, şiir, zaman hak- kındaki düşüncelerinde hep burada durmaktadır.
- 4- Melih Cevdet Anday, nedense bur- dan bakarak şiir, zaman hakkındaki düşüncelerini bir kere daha gözden geçirmektedir.

genci bana "Ben de intihar etme- yi düşünüyorum" deyiverdi.

Bir yanda basınımız tozu du- mana katarken, öte yanda Ham- burg Konsolosluğumuz "Semra" nin uzun yıllardan beri hasta ol- duğunu, kocasının ölümüyle bü- yük bir psikolojik buhran içine girdiğini, uzun yıllardan beri sa- ra nöbetleri geçirdiğini, içine girdiği çıkmaz sokaktan çıka- mayarak, yaşamına son verdi ği- ni, ölümünden kimsenin suçlu tutulamayacağını" açıklıyor.

Bir yanda Hamburg Konsoloshugumuzun açıklaması, öte yanda öfkeli basınımız. Ve orta- da büyük bunalımlarına teslim olarak yaşamını elinden alan Semra'cıkı...

F.Almanya'daki Türklerin sorunları Semra'cığın omuzların- da sunulmamalıydı. Çünkü bi- zim sorunlarımız Semra'cığın omuzlarının taşıyamayacağı ka- dar ağırdır.

F.Almanya'da büyüyen Türk gençlerinin büyük bir kısmı eği- tim olanaklarından yoksun; top- lum dışına itildi. Alman hükü- meti bu sorunları çözmek zo- rundadır. Bu yaza, Alman toplu- munun da yaradıcı, denilse me- seke can damarından yakalanmış olmaz mıydı? Bu kördüğüm F. Almanya ile Türkiye'nin mesele- leri ciddi bir şekilde ele alması- la çözülebilir.

Bu yollar da Alman ve Türk basınının iyi niyetli, kıskırtıcı olmayan, insancıl düşüncelerin- den geçer...

Nazmi Kavasoglu-Berlin

BİR BİLİM İNSANI DAHA ÖLDÜRÜLDÜ: RUTH FIRST

Gürhan UÇKAN

Gazeteci, yazar ve toplumbilim profesörü Ruth First, Güney Afrika ajanslar tarafından gönderilen bir mektup bombasının patlaması sonucu öldü.

17 Ağustos Salı günü ajanslar şu haberi verdiler: "Güney Afrika'nın ırk ayrımcılığı poli- tikasının en önde gelen karşıtçı- rından bayan Ruth First, kendisine gönderilen bir mektup zarfını açar- ken patlayan bomba sonucu öldü. Mozambik'in başkenti Maputo'da- ki Modlane Üniversitesinde toplum- bilim profesörlüğü görevini sürdürür- ken öldürülen Ruth First, 1960 yı- lından beri kendi memleketi olan Güney Afrika'nın dışında yaşamak zorunda kalmıştı."

Güney Afrika, içinde bulunduğu çıkmaz yolun sonu yaklaştıkça da- ha deliriyor. Yukardaki cinayeti iş- ledikleri haftadan bir önceki hafta içinde de, sayıları yüzü aşkın "hü- crede ölü bulunan" politik mahkum- lardan bir yeniside daha açıklanmış- tı. Devlet olarak ülke içindeki terörü, komşu ülkelere saldırarak ülke sını- rları dışında da sürdüren faşist rejim, ordularının yetmediği hedefleri, ajanların bireysel eylemleri ile orta- dan kaldırılıyor.

Herşeyden önce etken bir araştı- rmacı olan Ruth First, öldürüldüğü zaman, özgürlük savaşları tarihi üze- rinde çalışıyordu. Askeri darbelerin Afrika'sı üzerine yazdığı kitap, bu- gün birçok genç ülkede ders kitabı olarak okunuyor. Ayrıca, Namibia üzerine yazılmış en geniş kapsamlı kitabın yazarı da odur. Olive Schre- inerin biyografisi ile, geçtiğimiz yıl büyük ilgi toplamıştı.

On yıl süresince yönetmenliğini yaptığı Guardian ve New Age gaze- teleri ile rejimin şimşeklerini üze-

rinde topladı ve Sharpeville insan kıyımından sonra yurt dışına çık- mak zorunda kaldı (1960). Yaptığı yolculuklar ile birçok ülkede, Gü- ney Afrika ırkçıların uyguladığı insanlık dışı politikayı anlattı.

Demokratik bir Güney Afrika Birliği için uğraş veren Afrika Ulu- sal Kongresi öngütünü (ANC) ön- derleri arasında olan Ruth First, ay- nı örgütün baş ideologu olarak tanı- nan hukukçu Joe Slovo ile evli bu- lunuyordu. Her ikisi de beyaz olan çift, yurt dışındaki eylemleri ile Gü- ney Afrika'nın öfkelerini çekmişti. 8 - 15 Ağustos tarihleri arasında Maputo'da yapılan bir konferansa, Güney Afrika birçok göçmen ka- tılmış ve rejim kınanmıştı. Belki de bu, bardağı taşıran son damla oldu.

Güney Afrika kara önder ve ba- rışsever insan Nelson Mandela, bu yıl hapiste yirminci yılını dolduru- yor. Ruth First, Mandela'nın "No Easy Walk to Freedom" adlı yapıtı- na yazdığı önsözde, Güney Afrika için şiddet içermeyen yöntemlerin artık geride kaldığını ve yeraltı di- renişinden başka bir yolu, ülke ba- şındaki ırk ayrımcıların olanaksız kıldıkları görüşünü belirtiyor. Nel- son Mandela'nın, Rivonia duruşma- ları sonucu yaşam boyu hapse çarp- tırılması bu görüşün doğruluğunun kanıtıdır, çünkü Mandela, beyazlar ile barışçı yollarla görüşüp bir çö- züm önerisi getirebilecek tek kara önderdi. Ruth First, şöyle diyor :

"İngiltere, A.B.D. ve çeşitli Av- rupa ülkelerinden gördüğü Finans- man desteği ile ekonomisini güçlen-

diren Güney Afrika, büyük ve oy- nak ordusunun da desteği ile, 4 mil- yon beyazdan oluşan stratejik bir köşe oluşturmuyor. Bu beyaz güç, temel doktrini olan ırk ayrımcılığı ile öylesine vahim ve onarıcı olma- yan bir yoldadır ki onu değiştire- bilmek için, yıkmaktan başka bir yöntem yoktur. Çünkü bu beyaz güç, devrimci güçler galip gelme- dikçe ülkenin yakasını bırakmaya- caktır."¹

Yayımlarını sürdürüldükçe halk- tan yana içerikleri ile tanınmış Gu- ardian ve New Age gazetelerinde yaptığı araştırmacı gazetecilik ile, bu mesleğin güzel örneğini vermiş- ti Ruth First. "112 Gün" adlı roma- nı ile de, yazarlığın güzel örneğini verdi. Kitap Güney Afrika'da ya- saklanmış hemen. Tek kişilik hü- crelerdeki politik mahkumların du- rumlarını ve katlandıkları psikolo- jik işkenceyi, ilk kez bir roman ol- duğu gibi gözler önüne seriyordu. Bu konuya, yukarıda adını etti ği- miz yazısında şöyle değiniyor: "Be- ton hücrelere kapatılmış ve bir çe- şit taş ocağı yaşamını süren bu in- sanların durumunda, kendilerinin düşünsel gelişmelerini ve uğruna acı çektikleri inançları yok etmeye gö- re kurulmuş bir hapishane idaresi- nin insafına kalmış yaşamlarında, öylesine çok acı verici bir gerçek var ki... İnsan kıyımının süregelmeye için varolan bir düzende politik mahkum kadar kötü durumda olan başka kurban yoktur. (...) Her biri bilir ki çarptırıldığı ceza, kavganın sonu değil, gardiyan ile her karşı- laşmasının baskı düzenine karşı yeni bir başkaldırı olduğu bir dün- yanın başlangıcıdır; makinalı tüfek- leri, kuralları ve elektrikli telleri ile silâhlanmış otoritenin, kafese kapattığı insanın inancı, direnişi ve iyimserliği karşısında titrediği bir dünyanın başlangıcı"²

Bu kadın savaşçı, bilimin yılmaz eri ve inanmış devrimci ne Güney Afrika çağdaşı varlıkların öldür- düğü son insandır, ne de dünyada insanların iyiliği için yaşamını yiti- ren insanların sonuncusudur. Ruth First'ün yarım kalan çalışmaları ve dünyanın birçok köşesinde yarım bırakılan çalışmalar, mutlak aynı inançta ve yürekte insanlarca sür- dürülebileceklerdir. Önümüzdeki ör- nekler çoğaldıkça, düşmanın gücü azalıyor çünkü.

1) Mandela, Nelson: "No Easy Walk to Freedom", Heineman, İngiltere 1973:

2) A.g.e. s.vi.

BELİRLEYİCİ OLAN HALKIN GEREKSİNİMLERİDİR

Güngör AYDIN *

DANIŞMA Meclisi Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı Tasarı, kendisinden beklenen doğrultuda olmuştur. Ne ki, Komisyon'un bu tasarı ile; özünü antiemperyalist Ulusal Kurtuluş Savaşımızdan, dinimizini kurucusu Atatürk'ün "Tam Bağımsızlık" ilkesi ve "Çağdaş Uygarlık" hedefinden alan Türkiye Cumhuriyeti'ne, kuruluşunun 59. yılında layık gördüğü yönetim biçiminin gerçek adı demokrasi olamaz.

Demokrasi, en kısa tanımıyla, "halkın iktidarı" demek oluyor, böyle bir anlayışı, bu doğrultuda bir uygulamayı yönetime egemen kılmayı öngörüyorsa, bu Tasarı da, halka güvenmeyenlerin, ondan da ötede halktan kuşkulanan ve korkanların iktidarını oluşturmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma aslında, çoğulcu döneme geçildiğinden bu yana yürütülen, 1961 Anayasası'na karşın da sürdürülen, ancak yürütümü giderek zorlaşıp tıkanan egemen uygulamanın kurumlaştırılması, belgelenmesi, anayasalaştırılmasıdır. Böylece, egemen uygulama ile yürürlükteki Anayasa arasındaki çelişki ve çarpıklık giderilmiş, aralarında paralellik sağlanarak anayasadışılık aşılmış olacaktır.

Önce tasarıya temel alınan tanımlar, varsayımlar ve hedefler tarih ve toplum açısından tümüyle yanlış,

ulusal ve evrensel gerçeklere aykırıdır. Tasarıyı hazırlayan Komisyon'a egemen bulunan anlayış ve yaklaşımlarla, toplumumuzun genel yöneme, eğilim ve beklentileri arasında tam bir uyumsuzluk söz konusudur. Kısaca Tasarı, ülkemizdeki demokrasi birikimlerine, halkımızın demokratik deneyimlerine ve erginliğine ters düşmektedir.

Tasarı öngördüğü çerçevelerle, ulusal gelirden yeterli payı alamayan geniş halk çoğunluğunun daha iyi bir yaşama kavuşmak için demokrasiden beklentilerinin gerçekleşmemesi, gerçekleşmesinin engellenmesi nedeniyle ortaya çıkan genel toplumsal bunalımı çözücü değil, derinleştiricidir. Toplumun değişik sınıf ve kesimleri arasındaki var olan uzaklıkları artırmaya, düzey farklılıklarını uçurumlaştırmaya, bu yaklaşıma ve bu yönde bir uygulamaya karşı çıkmak, haksızlıkları dile getirmek isteyenleri de susturup, baskı altında tutmaya yönelmiş bulunmaktadır.

Ancak, toplumun emeği ile geçinen, ulusal gelirden yeterince pay alamayan kesimlerine insanca yaşayacak düzeyde pay ayırmanın, bu doğrultuda hak aramanın olanaklarını sağlamak yerine, bunun tersini yapmak, bu kesimlerin zaten yetersiz olan hak arama kanallarını büsbütün tıkamak, yaşananlardan daha büyük bunalım ve acılara doğrudan çağında bulunmak anlamını taşımaktadır.

Taslak, bir yandan temel demokratik hak ve özgürlükleri özünden kısıtlarken, öte yandan devletin ekonomik ve sosyal ödevlerini de

buna paralel biçimde geniş halk çoğunluklarının zararına azaltmaktadır. Devletin bu alandaki ödevlerinin yönünü değiştirmekte, halk çoğunluğunu değil, küçük azınlıkları korumayı hedef almaktadır.

Bir örnek vermek gerekirse, 1961 Anayasası'nın 41. Maddesi'nde var olan, ancak uygulanma olanağı bulamayan, "Herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam düzeyi sağlamak, bunu demokratik kalkınma yollarından gerçekleştirmek, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek" biçimindeki devlete verilmiş olan ödev, yeni Taslak'ta ortadan kaldırılmakta, bu hüküm yerine "özel teşebbüs özgürlüğü" getirilip güvenceye bağlanmış bulunmaktadır.

Bütünü incelendiğinde iyice anlaşıyor ki, Taslak kesinleşir ve anayasalaşırsa, geriye doğru bir düzen değişikliği gerçekleşmiş olacaktır.

Temel hak ve özgürlüklerin bu ölçüde, toplumsal yaşamın doğal gereklerinin çok ötesinde sınırlanıp kısıtlanması, devletin, büyük çoğunluğu oluşturan halk kesimlerine yönelik ekonomik ve sosyal ödevlerinin bir yana bırakılarak özel kesimin güvence altına alınması, toplumdaki mevcut dengesizlik ve eşitsizliklerin artarak sürdürülmesi; azınlıktaki güçlü-varlıklı kesimler korunurken, toplumun hak ve özgürlüklere, fırsat ve olanak eşitliğine en çok gereksinmesi olan zayıf ve güçsüz bırakılmış emeğiyle geçinen geniş kesimlerinin kendi yazgılarına terk edilmesi, ekonomik-demokratik doyum sağlama, hak arama olanaklarından yoksun bırakılarak daha da yoksullaştırılmaları anlamına gelmektedir.

"Çoğulcu, katılımcı demokrasi"nin en temel ilkelerini oluşturan ve binlerce yıllık zorlu mücadelelerin ürünü olan düşünme, düşünceyi açıklama ve örgütlenme hak ve özgürlükleri, Taslak'ta tanımlanmaz, işlemez hale getirilmiştir. Çalışanların, halk çoğunluğunun özgür düşünme ve örgütlenme yollarından yönetime sürekli ve dinamik biçimde katılmaları engellenmekte, demokrasi, yalnızca sınırlı ve kısıtlı, gerçek iradeyi yansıtmayan bir genel oya, küçük ayrıcalıklı azınlıkların yönetimine dönüştürülmektedir. Anayasa, demokrasinin ön koşulu bulunan hak ve özgürlüklerin belirlenip belgelenmediği, güvence altına alındığı bir toplumsal sözleşme olarak değil de, halkın iradesinden, hak ve özgürlük-

lerinden, kısaca çoğunluğun yönetiminden korunmayı, bunların gerçekleştirilmesine karşı engeller ve önlemler geliştirip, oluşturmayı amaçlayan bir belge olarak düşünülmektedir.

Böylece demokrasinin temel güçleri ve kurumları, geniş halk çoğunlukları yönetimin dışına itilirken, yalnızca ulusal savunma ödeviyle yükümlü, belki de ya da kuşkusuz en çok politikanın dışında tutulması gereken Silahlı Kuvvetler yönetiminin içine çekilip, sürekli orada tutulmak istenmektedir. Geniş halk kesimlerinin, çoğunlukların haklarını savunanların örgütlenme ve partileşmelerinin önlenmesi, buna karşın küçük, ancak varlıklı azınlıkların parlamenter bir çoğunluk sağlamalarının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Oysa, demokrasinin temel kurum ve ilkelerine karşın, olağan sivil demokratik yönetimi kurup, yerleştirecek, savunacak ve güçlendirecek halk çoğunlukları dışlanarak bir ülkede demokrasi ve barış gerçekleştirilemez. Bu yoldan halkın iktidarı, yani demokrasi kurulamaz.

Çünkü halk yönetimi barış ve huzurun tek kaynağıdır. Ve gerçek demokrasilerde iktidarın halk çoğunluğunun elinde bulunması bu yönetim biçiminin temel gereğidir. Bir ülkenin yönetiminde bunalım ve tıkanmaları önlemenin tek yolu da budur.

Öte yandan çağdaş toplum yönetimlerinde güç ve saygınlığın ancak ve yalnızca hak, özgürlük ve adalet üretmekten, insan haklarına saygıdan, en geniş çoğunluklara demokratik-ekonomik doyum sağlanmaktan, hak arama ve örgütlenme kanallarını herkes için açık tutmak ve güvence altında bulundurmaktan alınacağı gerçeği bir yana itilerek, polis devleti yöntemlerini, kurumlarını ve yetkilerini kullanıp, genişleterek yönetimde güç ve saygınlık kazanılabileceğini sanmak, Taslak'ın en büyük yanılgısını oluşturmaktadır.

Oysa çağdaş devlet, insanı ve insan haklarını koruyup gözetken, ayrımsız tüm yurttaşlarına insanca yaşama olanağı ve güvenceleri sağlayan, insanı yücelten ve gönendiren, toplumdaki sevgi, umut ve barış üretmekle demokratikleşme, ilerleme ve kalkınmayı birlikte gerçekleştiren devlettir; böyle bir yönetim anlayışıdır. İnsana ve topluma baskı

ve güvensizlik gösteren, polis devleti yöntemlerine bel bağlayan, yönetim anlayışını polisiye önlem ve yetkilere dayandıran devlet çağdaş değil, aciz devlettir. Böyle bir anlayış olsa olsa acizliğin göstergesidir.

Sonuç olarak, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu'na yürütülen çalışmada;

- Yanlış tanı ve varsayımlardan yola çıkıldığı ve Anayasa yapımından amaçlanan hedefler yanlış seçildiği,
- İktidarın kaynağı doğru belirlenmediği ve küçük bir azınlığa dayandırıldığı,
- Demokrasi adı altında, çoğunluğun iktidarını engellemek için her türlü yola, demokrasinin dışı yöntem, kurum ve mekanizmalara başvurulduğu

için ortaya, ülkenin gerçeklerine, halkımızın demokrasi birikimlerine göre ters ve çarpık, barış ve huzuru sağlamaktan uzak, uygulanabilirliği olmayan bir Taslak çıkarılmıştır.

Taslak'ın yaklaşımı, demokrasiyi var gösterip, yalnızca adını bırakmak, demokratik özü çıkarılmış, içi boşaltılmış, içine demokrasiden başka şeyler doldurulmuş, ancak kılıfı demokrasi olan bir yönetime ulaşmaktadır.

Bu yaklaşımın, gerek iç barışa, gerekse Ortadoğu ve dünya barışına, ulusal bağımsızlık, bütünlük ve özgürlüğümüze yönelik iç ve dış tehlikelere açık yönetimlere yol açması kaçınılmazdır.

Bu genel felsefesi, çerçeve ve yaklaşımları nedeniyle çağdaş, tartışılabilir ve düzeltilebilir bir çalışma olmayan Taslak, yok sayılarak; ulusal ve tarihsel bir ödev olan demokrasiye yaraşır bir anayasa tasarıları hazırlama görevi ulusal egemenliğin olağan demokratik organlarına bırakılmalı, hiç değilse A.Ü. Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin birliğinde hazırladıkları çağdaş Anayasa önerisi tartışmaya esas alınmalıdır.

Anayasa'nın hazırlanmasında tek belirleyici, en geniş halk çoğunluklarının içinde bulunduğu koşullar ve gereksinimlerdir.

Geniş yığınların demokrasi bilincine ulaştığı bir ülkede halka karşın demokrasi olamaz.

Ve günümüz Türkiye'sinde artık halk, iktidarın dışında tutulamaz.

Okuyucularla

Eleştiri anlayışı

Son yıllarda çıkan sanat dergi ve galerilerinin etkinlikleri plastik sanatlara yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu yüzden sanat yazarlığı da sistemli ve gerektiği şekilde yerine oturdu. Olumlu çabalar genelinde bir dizi olumsuzluğu da sürüklediği değil. Bu dergilerde öyle yazılar çıkar oldu ki, magazin dergilerindeki kulis dedikodularını anımsatıyor. Eleştirmenler arasındaki birbirini çekememezlikler...

Plastik sanatlarda göze çarpan bu tavır yararsız bir kısır döngüyü de beraberinde getiriyor. Böyle bir süreçte eleştiri diye tanımladığımız tür, rakı sofrasındaki söyleşilere dönüşüyor. Bu alandaki gelişmeler tartışılacağı yerde hakaretler savruluyor.

Bir eleştirmenimiz diğer meslektaşına yarı tehdit yarı eleştiri havasında "pek yakınlarda kalp krizi geçirmiş okuduğu için kendisini üzmemek istemem" demektedir. Başka yazısında sanat yazarı arkadaşını hakkındaki düşüncelerini ise şu şekilde belirtiyor: "Her neyse sanat yazarlığı alanında sınıma dokunan biridir..."

Birbirine böyle atıp tutan eleştirmenlerden okuyucu olumlu bir eleştiri bekleyebilir mi?

Kadir Elçioğlu - Silivri

Gençliğe eğilin

Sizleri başarılı ve aydınlatıcı bir dergi çıkardığımız için yürekten kutlarım.

Bilim ve Sanat'ı çok geç tanıdığım için kendimi suçluyorum. Abone olunca çok şeyden haberdar olmaya başladım. Seçkin ve değerli bilim adamlarımızın görüş ve düşüncelerine BİLİM ve SANAT aracılığıyla okuyor ve aydınlanıyoruz.

Yalnız sizlerden beklediğimiz gençliğe daha önem vermenizdir. Gençlik konularını ayrıntılı olarak irdelersiniz ve dizi yazılar halinde yayımlayınız.

H. Veli Büyükdada-Kadınhanı

Güngör AYDIN,
Mülkiyeliler Birliği Başkanı,
Emekli Vali

ÖYLE DEĞİL Mİ HOCAM ?

İşte ben şu an şu dakika seninleyim.
Sen göğü yüksek yeşili bol,
Kırmızı gülleri hiç solmayan kentte olsan bile.
Yine sen demez miydin ?
Bu kara kara bulutlar nafile diye.
Ve de hatta karaya kesen göğüyle,
Bu kent beni kuşatmışsa da,
"Ne müthiş bahtiyarlık" göğü yüksek,
Kırmızı güllü kentle,
Karaya kesen gökyüzü,
Benim kentimi bütünleşir görmek.
Ve şu an şu dakika, bu iki kenti birleştirip,
Karanfilli güllü, senli benli, defne dallı bir kent yaratabilmek.
Mutlaka ama mutlaka bilmeni istiyorum.
Biz beraberiz bu yeni apaydınlık kentte de.

5.6.1981

CUMHURİYET ÖNCESİ ÖĞRETMEN KURULUŞLARI (1908-1922)

Sezai KAYNAK

GİRİŞ

CAĞIMIZDA bilimsel ve teknolojik gelişim öğretmenlerin üretici güçlerin gelişimi üzerindeki rolünü ve etkisini artırmıştır. Eğitim etkeni, üretim sürecinin en önemli yardımcılarından biri olduğu, insan bilgisi ve deneyiminin geliştirilmesine büyük katkılar getirdiği için, eğitim emekçilerinin üretim sürecindeki dolaylı katkıları da önem taşımaktadır. Ülkemizdeki tekeli gelişim ve tekellerin şiddetlenen egemenliği karşısında öğretmenlerin 1908'lere kadar uzanan örgütlü, köklü mücadelesi, daha da bir önem kazanmıştır.

Kimi çevreler öğretmenlerden sadece ve sadece "uysal ve becerikli uşaklar yetiştirmelerini" istedikleri

için, sürekli öğretmenleri hedef almışlardır.

Ücretliler kesimi olarak kurtuluşunun sömürünün ortadan kaldırılmasına bağlı olduğunu her geçen gün daha iyi kavrayan öğretmenler, bilim taşıyıcılık görevinden ötürü de, gericilerin yoğun saldırılarına hedef olmuştur. Bu perspektif içinde ilkin 1908 - 1922 dönemini, bütün olarak da 1908 - 1971 dönemi öğretmen örgütçülüğünü irdeleyeceğiz.

1908 - 1922 DÖNEMİ

Encümen-i Muallimin, Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin, Cemiyet-i Muallimin:

Ülkemizde öğretmenlerin kur-

dukları ilk örgüt, Darülfunun ve Darülmuallimin mezunlarının Temmuz 1908 devriminden sonra kurdukları Encümen-i Muallimin'dir. Bu girişimden hemen sonra, yine İstanbul'da İdadi, Rüşti ve İptidai okullarının öğretmenleri Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin Cemiyeti adında ikinci bir örgüt kurmuşlardır. Bu ikincinin amacı, adından da anlaşılacağı gibi "öğretmenlerin haklarını savunmak" ve belirtildiğine göre, halk arasında "Eğitimin yayılmasını sağlamaktır." Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin Cemiyeti'nin Başkanlığına Zeki Bey adında bir öğretmen getirilmiştir. Daha sonra bu iki örgütün birleşip, Cemiyet-i Muallimin adını aldığı, Başkanlığına gene Zeki Bey'in geldiğini görüyoruz. Cemiyet-i Muallimin, örgüt görüşlerini kitlelere yaymak, özellikle ilkökul öğretmenlerinin haklarını korumak için ön beş günlük Mir'at-i Maarif adında bir dergi de çıkarmaktaydı. Bu dönem içindeki öğretmen kuruluşları özellikle Cemiyet-i Muallimin, "Okulların disiplin içinde idaresi", Pedagoji sisteminin değiştirilmesi, "eğitimin ekonomik yönüyle ilgili sorunlar" gibi bir dizi sorunun çözümünü dile getirmeye çalışıyordu.

Örgüt Genel Başkanı Zeki Bey'in devrin Maarif Nazırı Vekili olan Abdurrahman Şeref Bey'e gönderdiği bir mektubun ilginç olan bir bölümünde "aynı öğretim düzeyindeki öğretmenler arasındaki ücret farkının giderilmesi, İlköğretimin geniş bir biçimde yayılması, okulların Fransa örneğinde olduğu gibi paralı hale getirilmesi", (fakir talebelerle, öğretmen okulu öğrencileri dışındakiler) isteniyordu. Yine bu mektupta Zeki Bey, örgütlerinin Avrupa'daki bilimsel kuruluşlarla ilişkiye geçip "Osmanlılar, Batı Medeniyetine girmeye kabiliyetli değildir" şeklindeki kanıyı değiştirebileceklerini belirtiyordu.

İlk öğretmen örgütü Encümen-i Muallimin'in yöneticileri "Maarif Nezareti görevlilerinden olduğu için, buna bir tepki olarak Cemiyet-i Muallimin örgütlenmiştir. Geniş öğretmen kitlesi Cemiyet-i Muallimin'in çatısı altında toplanınca Encümen-i Muallimin yöneticileri de, öğretmenlerin parçalanmaması için Cemiyet-i Muallimin'e katılmayı uygun görmüşlerdir.

1909 yılında, hareket ordusunun İstanbul'a gelmesinden sonra Zeki Bey'in tutuklandığını, ardından

Cemiyet-i Muallimin'in dağıldığını görüyoruz. Zeki Bey'in hangi nedenle tutuklandığı konusunda, kesin bir belgeye şimdiye değin rastlanmamıştır. Yine bu dönemde kurulan Neşri Maarif ve Teavün-i Muallimin Cemiyeti (eğitim yayma ve öğretmenler yardımlaşma derneği) ise, kitle güvenini ve desteğini kazanamadığı için yaşayamaz, kapanır.¹

1911 yılında Edirne'de kurulan Mahfel-i Muallimin (Öğretmenler Lokali) ise, öğretmen sorunlarıyla ilgilenmeyen ilginç bir öğretmen örgütüdür.

Yine bu yıllarda eğitim emekçilerinin durumlarını ve görevlerini sınıfsal açıdan ele alıp değerlendiren, 1910 - 1914 yılları arasında Anadolu'daki öğretmenleri örgütleyip, bir araya getirmeye çalışan Ethem Nejatı Türkiye eğitim emekçileri asla unutmayacaklardır.

MUALLİMLER CEMİYETİ

1918 yılında ise amaçlarını; "öğretmenlerin tanışmaları, bilimsel-toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak, halkın yaşam düzeyini yükseltme" biçiminde saptayan Muallimler Cemiyeti kuruldu. Örgütün Merkezi İstanbul'da idi. Örgüt, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine, 22 Mayıs 1919'da İstanbul Sultanahmet Meydanında, tarihimizin ilk anti-emperyalist mitingini düzenledi. Bu anti-emperyalist yığın eylemine binlerce kişi katıldı. Muallimler Cemiyeti, ayrıca savaş yıllarında Anadolu'ya silah ve malzeme kaçırmada öğretmenleri örgütleyerek, anti-emperyalist cephelerin oluşturulmasına da katkıda bulundu. Örgütün pek çok üyesi, Kurtuluş Savaşında hayatını kaybetmiştir.

Muallimler Cemiyeti'nin iki ünlü kişisi Mustafa Necati ve Cevat Dursunoğlu'dur. Mustafa Necati, Cumhuriyet döneminde Milli Eğitim Bakanlığına kadar yükselmiştir. Ege'de, emperyalizmin maşalarına ilk kurşunu sıkanlardandır. Reddi-İlhak Cemiyeti kuruluşunda ve savaş sırasında dağlardaki çetelerin örgütlenmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Yine Muallimler Cemiyeti üyesi Cevat Dursunoğlu, İstanbul'un işgal edildiği yıllarda memleketi olan Erzurum'a kaçıp, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunmuştur.

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN GREVİ

1920'de savaş yıllarında ilkökul öğretmenlerinin kendiliğinden gelme, yönlendiricisi bulunmayan bir grev yaptıklarını görüyoruz. Bu eylem, hemen hemen tüm yurdu kaplamıştır. Grevin nedeni, ilkökul öğretmenlerinin aylıklarını alamamasıdır. Bu grev, II. Abdülhamit döneminde sekiz ay aylıklarını alamayan öğretmenlerin ilk grev eyleminden sonra, yine kendiliğinden gelen ikinci büyük öğretmen direnişidir.

Öğretmen grevlerinin yayıldığı günlerde, grev yapan öğretmenleri Muallimler Cemiyeti desteklemiş, öğretmenlerin grevlerle ilgilere olmamasına dair gazetelere ilanlar vermiştir. Bunun üzerine, direnişte kendilerini desteklemeyen Muallimler Cemiyeti üyelerinin büyük bir bölümü örgütlerinden istifa etmişlerdir. Bir tepki olarak da, Mekatib-i İptidaiye Muallimler Cemiyeti'ni (İlkokul Öğretmenleri Derneği) kurmuşlardır. Böylece kitlelerinin grev eylemine sahip çıkamayan Muallimler Cemiyeti zayıflamış ve sonunda parçalanmıştır.

1920 yıllarında kendiliğinden gelişen bu grev eylemi, tüm öğretmenlere tutarlı merkezi bir örgüt etrafında birleşme ve bütünleşme zorunluluğunu da dayatmıştır.

Buraya kadar yaptığımız inceleme, Encümen-i Muallimin, Muhafaza-i Hukuk-u Muallimin, Cemiyet-i Muallimin gibi öğretmen örgütlerinin sınırlı da olsa, sadece öğretmen sorunlarıyla ilgilendiklerini belirlemiştir. Kurulu düzenin sömürü ve baskısına karşın tepkiler ise söz konusu değildir. Ancak, Muallimler Cemiyeti ile, öğretmen örgütçülüğü anti-emperyalist ve bağımsızlıkçı bir öze de kavuşmuştur.

TÜRKİYE MUALLİMLER VE MUALLİMLER CEMİYETİ BİRLİĞİ

Türkiye Muallimler ve Muallimler Cemiyeti Birliği, Türkiye eğitim emekçilerinin ilk merkezi örgütüdür. Bu merkezi örgüt, Kurtuluş Savaş yıllarında yurdun dört bir yanında yerel olarak ortaya çıkan öğretmen derneklerinin merkezi bir çatı altında tavrı ve eylem birliğine sokmak için kurulmuştur. Kuruluş tarihi, 7 Mayıs 1921'dir.

9 Mayıs 1921 tarihli Hakimiyet-i

Milliye (Ulus) gazetesinde yayınlanan birlik tüzüğünde amaçlar şöyle belirlenmiştir: "Muallimlik mesleğini korumak, muallim ve muallimelerin içtimai vaziyetini düzeltmek, bu gayesine iktisadi ve ilmi vasıtalarla ulaşmak." Örgütün ilk yönetim kurulunun en önemli özelliği bir bayanın ilk defa (Ankara Kız Öğretmen Okulu, Leman Hanım) yönetim organlarında yer almasıdır. Örgütün ilk Genel Başkanı Bursa Milletvekili Muhittin Baha (Pars), üyeler ise; İzmir Milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt), Kütahya Milletvekili Cevdet, İktisat Müdürü Vehbi, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürü Vasıf (Çınar), Öğretmen Sadri Ethem, Öğretmen Leman Hanım'dır.

Birlik Yönetim Kurulu ilk kez bir bildiriyle tüm öğretmenleri "Kurtuluş Savaşına" katılmaya çağırmıştır. O yıllarda tüm gerici ve işbirlikçi çevrelerin tepkisiyle karşılanan bu bildiri, 26 Haziran 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye (Ulus) gazetesinde de yayınlanmıştır. Tarihsel önemi olan bu belgeyi aynen almakta yarar var:

"KARDAŞLAR !

Cihan Harbi'nin dört yıl süren kanlı ve yangınlı dünya vuruşmasından pek derin sosyal ve ekonomik yaralarla çıkan Türkiye'miz; Mondros savaş bırakışması yazısının, daha mürekkebi kurumadan, imza edenlerce yitirdiğini gördü. Bu anlaşmanın bozulmasını Sevr Antlaşması izledi. Bütün bir Batı Türklüğünü kendisini son yüz yıl uluslararası hukuk tarihinde örneği görülmemiş bir korkunç olay karşısında buldu. Artık memleketimize hayat ve bağımsızlık tanınmıyordu. Tarihi ve bütün Türk tarihini gözlerinin önünde gören Türkiye'miz, ondan, insanlığın onuru için bir leke olan bu korkunç haksızlığa karşı kutsal başı kaldırma ve ayaklanma ilhamını aldı. Hiç kimsenin ummadığı bir günde insanüstü bir güçle harekete gelen Batı Türklüğü, bugün eski ve yeni hukuk kurallarının, göksel kitapların bütün uluslara, toplumlara tanıdığı çok değerli bir hakkı, özgürlük ve bağımsızlık hakkını dünya karşısında tek başına savunmak için, cihan tarihinin bütün devirlerine sesini duyuran silahına sarıldı.

O gün bugündür üç yıl okdu: Türkiye'ler bugün, davanın kazanılması yolunda kanlarını güle akıtıyorlar, her gün biraz daha amaçlarına doğru yürüyorlar. Bugün memleketimiz bütün tarih boyunca karşılaşmadığı büyük bir tehlike, ölüm-kalım kavgası önünde bulunuyor. Fakat Batı Türklüğü, belki tarihin bütün devirlerinde izlediği büyük dava ve ülkünün bugünkü kadar yüksek ve soylu olmasını savunmadı. Türkiye halkı, özgürlük ve bağımsızlığını, efendiliğini istiyor; bu-

tün uluslar için de aynı hakkı, efendiliğinin tanınmasını istiyor.

Tarihin büyük ve her gün biraz daha gelişen çağlarını zafer çanlarıyla süsleyerek gücü ile açan Türk, bugünkü büyük davaya bütün bu ezilenler dünyasına özgürlük ve bağımsızlık çağını açmaya doğru gidiyor. Türk dünyasının büyük hareketleri, mutlaka evrensel etkiler yapan somucılar vermiştir. Bugünün tutsak ulusları da, yarının adına, "tutsaklar dünyasının kurtuluş günleri" diyeceklerdir. Belki Türk tarihine, tutsak insanların sevinç gözyaşları akmazken nazik elleriyle çelenkler bırakacağı yeni bir bölüm yazacak ve buna bütün ulusların bağımsızlık ve özgürlük çağı denecektir. Dünya buraya doğru yürüyor ve Türk tarihinin bütün evrelerinde olduğu gibi, bugün de arkasında yürüyen ezilmiş insan topluluklarının önünde özgürlük ve bağımsızlığa doğru büyük bir kesin karar, büyük bir inançla gidiyor. Tarih, Türk ulusunu her gün bu durumda seyretti. Bugün de aynı çehreyi, ülkelerin en büyüğünün, bağımsızlık ve özgürlük ülküsünün peşinde yürürken görüyor. Cihan savaşından kendine özgü kahramanlıklar yaratarak daima eğilmeyen bir ahlakla çıkan Batı Türklüğü, kendisini, savaş bırakışması öncesinde her bucağında buram buram kıvılcımlı dumanlar saçan bir yangın yıkıntısı içinde buldu. Burada emperyalistlerle eyle, Türklüğün varlığı yanıyor. Burası Türklüğün anavatanıydı, her yanından masumların çığlıkları yükselen bu kara bahtlı ülke, bu özgür insanlar tapınağı, bir anda her şeyi, her acıyı unuttu. Elini yaralı bağrına bastı. Yaşlı gözlerini sil-di, silkindi ve ayağa kalktı. Geçmiş yüzyıllara baktı, orada tarihin her köşesinden küme küme yükselen ata seslerini dinledi. Zulme, alay edercesine güldü. Özgürlük ve bağımsızlık için yürüdü, yürüyor; büyük, çok parlak bir geleceğe karşı önüne çıkan her zulüm engelini yıkarak ilerliyor. Bütün Türk dünyasını ölüm-kalım sorunu önünde, bütün Türk tarihinin dönüm günlerine Batı Türklüğünün kültür ve bilim kafasının rolü ne olacaktır? Haksızlıkların en büyüğüne karşı aziz Türkiye'mizin kurtuluş davasında ona 20. yy. ilkesini, hayatını savaş anlamını anlatan bir varlık, sessiz durabilir mi? Hayır!

Türkiye öğretmenleri memleketi karşı yapacakları görevin canlı ve kumladıcı hareketin en büyük günlerinde bulunuyorlar. Almanya, Rusya, Bulgaristan gibi büyük ve ufak ulusların yenileşme, bağımsızlık ve özgürlük savaşları kalıcı ürünler verdi. Napolyon orduları Almanya'ya girdikleri zamanlarda Fichte'nin güçlü söylevleri bir üniversite, bir kültür hareketi yarattı. Bu fikir hareketi önünde dirilen Almanya'ya, fikir Almanya'sına Napolyon orduları kısa bir süre sonra silahlarını teslim ettiler. Fikir gücünün karşısında kaleler, kılıçlar, silahlar kırıldı. Düşman bayrakları, haşmetli taçlar düştü ve teslim oldular. O gün büyük Almanya özgür ve bağımsız olarak doğdu.

Rusya'da uzun ve sürekli devrimleri,

kültür ve fikir gücü, bunun soyhu ve özveri örneği olan öğretmenler ve aydınlar yaptılar. Milyonlarca insanlardan birleşik ordularıyla Çarlar zayıf ve güçsüz kaldılar. Kültür ordusu Çarların başlarından taçları halkın başına geçirdi.

Bulgarlar bugünkü varlıklarını daşkal-larına (öğretmenlerine) borçludurlar.

Değerli meslektaşlar!

Bugün Türkiye'mizin durumu, Almanya'nın çiğnendiği günlerdeki halinin eşidir. Cermen illerini bilim ve silah kurtardı. Silah, eğer bilim ve zekâ ile güç bulmaz, bunlardan yön almazsa, tarih gösteriyor ki kırılmaya mahkumdur. Ancak, bu iki güçtür ki, Almanya'ya, Goethe'lerin, Schiller'lerin, Karl Marks'ların, Bebel'lerin, Hegel'lerin, Fichte'lerin ve daha birçok filozofların, yazarların, düşünürlerin dillerinden düşürmedikleri yararlı, özgürlüğü ve bağımsızlığı sağladı. Bilim hareketinin başında öğretmen topluluğu en onurlu görevi yaptı. Alman Birliği, bu emeğin ürünü oldu. Zorbalık örneği Çarların dize geldiği Rus devrimlerinin başında yine öğretmenler yürüyordu. Tolstoy, Gorki, Kropotkin, Puşkin gibi büyük adamların ruhunu, batı bilim ve kültürlerini Ruslara bunlar öğretti.

Bulgar yenilikçiliğini, bağımsızlığını, özgürlük hayatını yayanların en önünde yine her zaman öğretmen topluluğu bulunuyordu.

Şu ya da bu devrimi yeğ sayacak değiliz. Ancak, her memleketin yaşama yeteneklerine göre oluşturulan ve bilimsel açılarından çeşitli değerler gösteren bütün bu devrimlerde en önemli etkenlerin, en büyük eğitimcilerin öğretmenler olduğunu belirtmek ve anımsatmak istiyoruz.

Türkiye'miz, bugün yirminci yüzyılın anlamına uygun bir iç bağımsızlık, bir devrim savaşı içindedir. Ve bu, yaşamak isteyen biz Türkler'in durumları bakımından zorunludur. Türk ulusu ve bütün Türkiyeliler, herkesin teslim olduğu bir gün-de, insan gücünün üstünde bir yetenek, bir özverilikle bütün zorbalık dünyasına karşı yaşama haklarını savunmak için baştan başa ayaklandılar. Tarihi tank tutarak, özgürlük ve bağımsızlık yolunda can veriyorlar. Önümüzde, bu uğurda çarpışmış ve kazanmış uluslar var. Türk öğretmenlerinin onları anarak yürüyecekleri gün geldi, çatı. Türk tarihi, öğretmenlerinden hareketle geçmişlerini bekliyor. Öğretmen topluluğunun harekete geçtiği gündür ki, Türkiye yirminci yüzyıla layık olma hakkını elde edecek, ulusal devrim ve bağımsızlık savaşı bir kere daha güç bulacak ve ölmeyecektir. Uzun zamanlar geniş, sürekli bir çalışma ile işlemek zorunda kalacağımız bu devrimlerin en önemli temeli, Türkiye'mizin yirminci yüzyılın yaşama anlamına uygun bir yenileşme olacaktır. Çağdaş bir toplum olarak yaşamak isteyen devrimci Türkiye yaşamasını sürdüirmek için gerekseme duyduğu çağdaş-

laşa ve devrimcilğe ters düşen, ölmeye mahkum bütün yanlış ve boş inançları devirecek ve bunun yerine Doğunun ve Batının uluorta, kokuşmuş ahşaklıklarını değil, ulusal kültürüne uyvan yeni kurumlarını kuracaktır. Bu vesile ile, Türkiye'mizin en korkunç bir istibdadın pençesinde oyuncak olduğu günlerde, yenilik yohunda, devrim tarihimize, pek onurlu ve çok yüksek bir yeri olan Tıbbiye ve Harbiye okullarımız gibi ulusal kurumlarımızı saygı ile anarız. Bütün bir tarihte, belki her gün, hazine ve kara bah-tı ağlayan Türk halkı, şimdi büyük bir kesin, karar ve inançla düşmanlarıyla çarpışırken, bilincinin geliştirilmesini devrimin güçlendirilmesini, öğretmenle-rinden bekliyor. Öğretmenler, harekete geldiği gün, bilinç yaşayacak, devrim kendisini başarı yolunda sağlamlaştıracaktır.

Gazi Paşamızı, 1922 yılında Millet Me-disinin yıldönümü gününde söylediği nut-kunda: "Türkiye'nin efendisi köylüsüdür" demişti. Bu sesleniş, memleketin devrim saatini çağırdı. Bu devrimin yaşamasıyla gelişip, örgütlenmesiydi ki, Türkiye dış düşmanlarını yenecek, içte 20. yüzyılın anlamına uygun yeni bir hayat kuracaktır. Yeni doğmaya başlayan bu hayat, öğretmenlerin elinde büyüyecek, şimdi yabancı elleriyle bir yıkıntı, bir yıkıkhk haline dönen, fakat bizce büyük tarihin açıldığı ve yaşadığı aziz ve kutsal bir yıkıntı olan bu güzel ve her zamandan büyük Türkiye'mizin üstüne mutluluk saçan kanatlarını gerecektir. Bu kanatlar altında, Türkiye dünyanın yüzyıllarca dinlediği mehterhanesinde önünde beş bin yıllık bir tarihi anlatan ulutugların süzile süzile sallandığı mehterhanesinde, yarı başka bir anlamda halkın efendiliği türküsünü çağırarak inleyecektir.

Onursal Başkanlığında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bulunan öğretmenler Büyük Kongresi toplanmaya kadar Ankara'da bu maksatla kurulmuş ve seçilmiş olan Geçici Birlik Yönetim Kurulu, bütün Türkiye öğretmenlerini birliğe ve örgütlenmeye, ulusal savaşı destekleme yolunda harekete ve vatanın bu büyük kurtuluş günlerinde düşünsel ve bilinçli harekete çağırıyor, Türkiye Devrimi, öğretmenlerin mesleki örgütlenme ve dayanışması ile kazanılacaktır. İleri!.. Değerli Meslektaşlar!

Kültür kürsüleriniz önünde yetişen Türk ulusu özgür olmak istiyor. Efendi olarak doğan bu ulus, bu halk, efendi olarak yaşamak ve öyle ölmek istiyor. Bütün dünya halkını da efendi görmek istiyor.

Değerli Kardeşler!

Geçen Çihan Harbi'nde Türkiye'miz için ölen ve sevine sevine hayatlarını feda eden şehit meslektaşlarımızı şu anda saygı ile anarken, hepimizi kurtuluş davamızın bilimsel savunmasına, yeni belir-meye başlayan Türkiye devrim ve yenileşme savaşındaki büyük görevimizin başına çağırıyoruz.

Türkiye Muallime ve Muallim Dernekleri Birliği Muvakkat İdare Heyeti'nden

Bursa Mebusu: Muhittin Baha
İzmir Mebusu: Mahmut Esad
Kütahya Mebusu: Cevdet
İktisat Müdürü: Vehbi
Maarif Vekaleti Kalım-i Mahsus Md. Vasıf
Muallim: Sadri
Muallime: Leman

Bu bildiri o günlerin ilerici ve demokratları tarafından benimsenip, mektup ve telgraflarla kutlanırken, zamanın ünlü gericilerinden Şükrü Efendi'nin; 1 Temmuz 1922'de İçişleri, Milli Eğitim ve Şer'iyet Vekillerinin cevaplaması isteğiyle Meclis Başkanlığına soru önergesi vermesi-ne neden olmuştur. Bu önergeyi ve yarattığı sonuçları tarihi bir belge olmasından ötürü aynen alıyoruz: "Yüksek Başkanlığa,

Hakimiye-i Milliye gazetesinin 26 Haziran 1922 tarih ve 541 numaralı sayısında Muallim ve Muallimeler Derneği Heyet-i İdaresinin bir beyannamesi yayımlanmıştır. Bilimsel olmaktan ziyade siyasi mahiyet taşıyan bu beyanname, Almanya ve Rusya'daki devrimleri tahkirkâr

sözlerle andıktan sonra (asriliğe ve inkılâpçılığa muhalif düşen) ölmeye mahkum bütün eskimiş batıl fikirleri devirerek, yirminci yüzyılın manasına yaraşacak bir yükselme ve devrim hareketi meydana getirmek için Türkiye'deki bütün muallim ve muallimeleri kıyama (ayaklanma) davet ediyor. İki buçuk sütünu ihtiva eden ve bir tek kelimesinde olsun İslâmiyetten bahsetmeyen, aksine İslâm esaslara karşı mezhep ve siyasi görüş kurucularını (Karl Marks) ve saire gibi Almanya'da Rusya'da meydana gelen yirminci yüzyıl devrimlerini (ki, sosyalizm ve bolşevizmden ibarettir) takdirle bahseden bu beyanname her tarafa ve hatta birçok muallim arasında yanlış anlayışlara sebebiyet vermektedir. Bu sebeple:

- 1- Bu cemiyetin, Cemiyetler Kanununa göre kurulup kurulmadığını,
- 2- Hükümetin böyle bir devrime taraftar olup olmadığını,
- 3- Büyük Millet Meclisinin temel yasasına aykırı bulunan bu hareket anında gerek hükümete karşı gelmesi mümkün güvensizlik bakımından, gerek maarifin, temel yönünden tayıni noktasından, gerekse İslâm esa-

satı noktasından içişleri, maarif ve Şer'iyet Vekaletlerinden sual."

Şimdi zamanın İçişleri Vekaleti Vekili Mehmet Ata'nın verdiği cevabın son bölümünü görelim:

"Muallime ve muallimlerin bir arada ve bir cemiyette beraber çalışmalarını gerek Maarif Vekaletince ve gerekse Ankara Valiliğince uygun görülmediği gibi, bunun cevazına da kanunda açık hüküm bulunmadığı bildirilir."

Bu gelişmelerden sonra, Türkiye Muallimler ve Muallimeler Cemiyeti Birliği, kendiliğinden dağılmıştır.

KAYNAKLAR

- 1) Yahya Akyüz : Türkiye'de ilköğretmen Kuruluşları Hakkında Orjinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak
- 2) Yılmaz Elmas : Ethem Nejat, Yeni Toplum, 1. sayı.
- 3) Mehmet Koç : İmparatorluk Döneminde Öğretmen Örgütçülüğü - Yayımlanmadı.
- 4) Hakimiyet-i Milliye, 26 Haziran 1922 (Bu metni ölümünden önce Osman Korkut Akol Türkçeye çevirmiştir.)
- 5) Öğretmen Boykotu : II DEŞ Bildirisi.

savaş yayınları

TARİH/BİLİM/EKONOMİ DİZİSİ

- Korkut BORATAV / Sosyalist Planlamada Gelişmeler (Çıktı)
- Orhan KURMUŞ / Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi (Çıktı)
- Korkut BORATAV / Türkiye'de Devletçilik (Çıktı)
- C. BETTELHEIM / Nazizm Döneminde Alman Ekonomisi Çev: Kenan SOMER (Basılıyor)
- Cevdet ERDOST / Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi (Basılıyor)

FELSEFE VE POLİTİKA DİZİSİ

- Hugues PORTELLI / Gramsci ve Tarihsel Blok Çev: Kenan SOMER (Basılıyor)
- L. ALTHUSSER / Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi, Çev: Ömür SEZGİN (Aralıkta çıkacak)
- Ömür SEZGİN / L. ALTHUSSER Üzerine (Hazırlanıyor)
- J. TEXIER / Gramsci ve Felsefe Çev: Kenan SOMER (Aralıkta çıkacak)

TEORİ DİZİSİ

- Orhan KURMUŞ / Bir Bilim Olarak İktisat Tarihinin Doğuşu (Basılıyor)
- Marc BLOCH / Feodal Toplum Çev: M. Ali KILIÇBAY (Hazırlanıyor)

Zafer Çarşısı No: 14, Yenışehir - ANKARA

1946'DA 100 KADAR SENDİKA KURULUYOR

Kemal SÜLKER

Cumhuriyet döneminde sendikaların kurulması Cemiyetler kanunu'nun Haziran 1946'da değişmesiyle başladı. Çünkü "sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı" kaldırıldı. Ne var ki sendikacılık konusunda ne aydınların, ne de işçilerin elinde Türkçe yazılmış hiç bir kitap, inceleme, kuramsal yapıt yoktu. Aydınlar yayımları arasında yer alan sendikacılık'la ilgili ve yazarı sonradan profesör olan Sadrettin Celâl'in broşürü ise yasaklar arasındaydı, eski yazıyla yazılmıştı. Ondan da yararlanacak kişiler parmakla sayılacak kadar azdı. Üstelik Esat Adil Müstecabi'nin (Sosyalist Partisi Başkanı) sendikacılık

anlayışıyla, Dr. Şefik Hüsnü Deymer'in başkanı olduğu partinin görüşleri de birbiriyle çelişiyordu. Biri memleket ölçüsünde söz sahibi olacak sendikaları, öbürü ise yerel, bölgesel sendikaların kurulmasından sonra Türkiye ölçüsünde örgütlenmeye gidilmesini savunuyordu. Bu görüş ayrılıkları sırasında Esat Adil'den yana olanların "Türkiye Deniz İşçileri Sendikası" nı kurması Gün dergisinde şöyle değerlendiriliyordu:

"26 Ağustos 1946, Türkiye tarihinde yeni bir yaprağın açılacağı gündür. Bu tarihi olay, memleket bünyesinde olduğu kadar dünya bünyesinde dahi arsiulusal bir kıymet ifade eder." (21 Eylül 1946)

Oysa, Dr.Deymer'in etkisinde olanların görüşü şöyleydi:

"Hiç bir vecihle Türkiye mikyasında sendika kurmak hevesine kapılmamalıdır ve bu şekilde sendika kurmak tavsiyesinde bulunanlardan da daima sakınmalıdır. Bu gibilerin maksatlarının ne olduğu malumdur." (Sendika gazetesi, 7 Eylül 1946).

Bu arada, sendikalara karşı olan bir akım "Türkiye İşçiler Derneği" ni kurarak ortaya çıktı (9 Temmuz 1946).

İşçilerin elinde, bunlara karşı nasıl tavır alınacağını, hangi akımın daha yararlı olduğunu, günün koşulları içinde hangi yolu seçmede gerçek işçi haklarını koruyacak, geliştirecek, yenilerini elde edecek güç bulunduğunu açıklayacak bir yayın yoktu. Günlük gazetelerdeki makaleler, fıkralar, Sendika ve Gün gazetelerinin yayınları arasında kesin bir yargıya varmak da geniş işçi kitleleri için olası değildi. Geçmiş yılların yasaları ve uygulamaları sendika konusunda geniş yayın yapılmasına elvermemişti.

II

Sınıflı toplumlarda, burjuvazi ve işçi sınıfı vardı. İngiltere'deki Sanayi Devrimi'nden sonra kapitalizmin geleceğinin ne olacağını, ne gibi değişikliklere uğrayacağını, sosyal mücadelenin hızını ve türlerini bu iki sınıfın gelişme süreci saptayacaktı. Nasıl ki daha önce Derebeyliğin geleceğini burjuvazi ile asilzade büyük toprak sahiplerinin kendi aralarındaki sosyal mücadele çözümlenmişti. Türkiye'de sanayi alanında gelişme geç başladığı için, işçi sınıfının sorunlarını ele alan yapıtlara gereksinme duymayan aydınlar, yasal durumu da gözterek sendika konusunu enine boyuna işlememişlerdi.

Oysa İngiltere'deki gelişmeler Adam Smit'in serbest ticareti ve serbest sanayii savunmasına yol açmıştı. Ticaret aristokrasisine karşı sanayicilerin sözcüsü durumuna gelen Smit dış ticarete tekelleri kumpanyaların ve uluslararası ticareti zorlaştıran sınırlamaların ve sanayi yaşamının devletçe düzenlenmesinin sert eleştirilerini yapmıştı. "Halkın Zenginliği" adlı yapıtı (1776 yılı) o günlerde serbest ticaret'in "İncil"i sayılmıştı. Maltüs ise; üretim araçları yavaş, fakat nüfus hızlı artar görüşünü ileri sürmüş ve bu anlayış, ka-

pitalist düzenin kökleşmesine yardım etmişti.

Buna karşın, çocuk işçilerin bile iş alanına sokulmasını savunanlar görülüyor ve bu emek sömürüsü "işçilerin sarhoşluk ve tembellikten kurtulmalarına yarıyor" yollu görüşler ileri sürülüyordu. İşçilerin katlandığı güçlükler, yarı aç yaşamaları bazı aydınların bu konulara eğilmesi sonucunu vermişti. Bunlar "Zengin İngiltere'de neden yoksul insanlar bulunuyor" sorusuna yanıt arıyor ve hükümeti eleştiriyorlardı. Bir bakıma "hayali sosyalistler" arasında Spens, Ç.Hal, Gadvin ilgi uyandıran eleştiriler yapıyordu. Ancak ekonomik eşitsizliği güçlü biçimde eleştirenler burjuvaziye karşı işçi sınıfını değil, zenginlere karşı yoksulları koruyorlardı.

Fransadaki gelişmeler ise "vatan- daş ve insan hakları" bildirgesinin yayınlanmasına yol açtı. Bu, Fransız burjuvazisinin ve sosyal devriminin bildirgesiydi. Bildirge "insanların kendi haklarında özgür ve eşit doğdukları" ilkesini getirmişti. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik insan toplumunun temel ilkesiydi. Mülkiyet de kişi özgürlüğü kadar kutsal ve el dokunulmaz sayılmıştı. Egemelik de ulusundu, kral bunun güvencisiydi. Bu, XVIII. yüzyıl felsefesinin temel ilkelerini oluşturuyordu. Ayrıca "halkın baskıya karşı koyma hakkı" olduğu da bildirgede yer alıncı Fransız işçi sınıfı, bu bildirgeden yararlanma yolunu buluyordu.

Nitekim 1789'da başlayan ekonomik bunalım işsizliği doğurmuş, 1790-1791 yıllarının ekonomik yükselişi sırasında ise işçiler bir çok grev eylemini gerçekleştirmişti. 1791 yazında Paris'te inşaatçılar ve matbaacılar grevi etkili olmuş, ama Millet meclisi işçilerin gücünü kırmak amacıyla ulusal atölyeleri kapamış, kamu hizmetlerini durdurmuştu. Sonra da Dö Şapel'in işçi birlikleri ve grevler üzerinde söylevini dinleyen Millet meclisi 14 Haziran 1791'de bütün işçi anlaşmalarını yasaklamış ve grevi, cezalandıracak bir suç saymıştı. Çünkü ege-men anlayışa göre; "100 işçinin örneğin-10 patrona karşı eyleme geçmesi kişi özgürlüğüne tecavüz" dü. Ne var ki grevler, yine yapılmış ve bu eylemler işçi konuları üzerinde durulması zorunluluğunu güncelleştirmişti. İş ücretleri ve işçilerin meslek örgütleri kurması konusu devrimci Fransa'da tartışmalara yol açıyordu. İşçiler ise henüz küçük burjuva anlayışını sürdürüyor-

du. Ancak Büyük Fransız devrimi, eski derebeylik düzenini ve onun sosyal sistemini olduğu kadar, hükümet kuruluşunu da değiştirdi. Emegi esaretten kurtardı, yasal eşitsizliği kaldırdırdığı halde ekonomik eşitsizliği derinleştirdi. Burjuvazinin iktidara geçmesi sonucunda işçi sınıfı yeni kazanımlar sağladı. 1848 Fransız devrimiyle işçi sorunları ve sosyal adalet kavramı, bir çok savunucu kazanmıştı. Bu nedenle 1848 devrimi burjuva toplumunun kabuğundaki çatlakları ortaya çıkarmış, küçük burjuvazinin iki yana sallanan kaypak durumu işçi sınıfının yeni arayışlara yönelmesi ve kendine güvenmesi gereğini de kanıtlamıştı.

III

XIX.Yüzyılın uygar toplumunda üretim gücü büyüyüp arttıkça yaşam savaşımı zorlaştı ve keskinleşti. Bu çelişki çözümlenmeden XX.yüzyıla girildi. Bu yüzyıla bırakılan ekonomik ve sosyal miras, toplum yaşamının daha karışık bir duruma gelmesine ve ahlaksal düşüklüğün yaygınlaşmasına neden oldu. İşçi yaşamı alabildiğine kötüleşti, bu da bilinçli işçilerin etkinleşmesine olanak verdi. İşçiler arasında siyasi iktidara geçmek ve bunun yollarını aramak fikrini savunanlar çıktı. Ancak sosyal demokrat görüşleri savunanlar arasında görüş ayrılığı belirdi. A.Bebel, 1890'da partisinin kongresine sunduğu rapor'da son yirmi yıl içinde partisinin iyi sonuçlar aldığını, Alman seçmenlerinin 1871'de 102 bin, 1874'de 325 bin, 1877'de 493 bin oy aldığını belirtiyordu. Ayrıca Almanya'da sosyalistler aleyhindeki yasanın çıkarılmasından sonra çok ağır koşullarda partinin 1881'de 312 bin oy almasını başarı sayıyordu. Bebel'in açıkladığına göre Sosyalistler aleyhindeki yasa ilân edildiği tarihte, Almanya'da 14 sendika gazetesi yayınlanıyordu. Bunlardan 7'si haftalık, Maden işçilerinin sendika gazetesi 25 bin basıyordu, öteki dergilerin ve gazetelerin abone sayısı 155.350'yi bulmuştu. 1880'de ise sendika yayınlarının toplamı 104, bunlara abone olanların sayısı da 600 bindi.

Jorj Folmar 1 Haziran 1891'de Münih'te Eldorado'daki parti kongresinde şu öneride bulunmuştu:

"Üzerinde çalışacağımız en yakın isteklerimiz şunlardır:

Okuyucularla

Sevgiyi bilinçli yaşamak gerek

Sevginin bilinçli yaşanması, kişinin sevebilme yeteneğini kazanması ile başlar. Sevebilmek, sevgi dolu yaşamaktır, "yaşıyorum" diyebilmektir. Bütün bilincin ve yüreğinle evreni kucaklamak, kavramaktır.

... Sevgiyi yaratacak ve yaşatacak olan bu değerlerin edinilmesinde en büyük etken, kuşkusuz içinde yaşanılan toplum koşullarıdır. Bu değerlerin çarpık içerikli ve marazi biçimde kazanılmaları sevginin asla olamayacağı, yaşayamayacağı bir ortamdır. Bu ortamın hızla üreteceği sonuç ise kokuşmuşluk, hile, çıkar hesapları, bencillik, kin, nefret, yalan, tüketici yarış, kısacası sevgisizliktir.

Hülya Özdemir - İzmir

Bilimden geçiyor yarının güzellikleri

Aydınlık ve güzel yarımlara uzantılı, uzun soluklu Bilim ve Sanat Dergisine sevgi ve selam.

Tek eleştirim çok ufak harflerle yazılması. Biraz daha büyük boyutu kullanamaz mıydınız? Gerçi haklısınız, daha çok yazı koymak amacınız. Ama bizim de gözlerimiz çok yorgun. Okumak çok zor oluyor. Hele bizim gibi, yalnızca göze hitap eden bir işte çalışıyorsanız. Günün sekiz saati iş yükünün ağırlığı gözlerinizde ise...

Harfleri çok çok abartmamak değil, ama, yorgun gözlerle de hitap edecek boyuta çıkaramaz mısınız? Gözlerimize bu kolaylığı sağlayamaz mısınız? Zira bu gözler daha çok gerek bize. Bu gözler o yazılardaki aydınlık ve güzellikleri görecek. Yine de yorulsak da okuyacağız o ayrı. Zira okumaktan, bilimden geçiyor yarının güzellikleri.

Mehmet Oğuz

Gün geçtikçe

Günümüzde nesnel, bilimsel doğrultuda yayın yapan sayılı dergilerin başında Bilim ve Sanat'ın geldiğini söyleyebilirim. Sık sık Bilim ve Sanat'ın işlevlerinden gönenerik söz ettiğimiz olur. Nesnel olaylar karşısında övünç ve bilinç verici bilimsel yazılarla nitelikli derginizi gün geçtikçe daha da seviyor, okuyoruz.

İlhan Karaman - Karabük

- 1- İşçi Birlikleri'nin haklarının açıkça belirtilmesi ve elde edilmesi,
- 2- İşin sürekliliğinin sağlanması,
- 3- İş ücretleri konusunda hükümetin bir tarafın çıkarına olarak ağırlığını koymasının önlenmesi,
- 4- Sanayi Birlikleri için yasa çıkarılması,
- 5- Gıda maddeleri üzerindeki gümrüğün kaldırılması.

Bunların gerçekleşmesine çalışmak, sosyal demokrasinin büyümesine, onun gücüne, onun kararlılığına bağlı olduğu gibi bununla birlikte reel ilişkilerden akılcıca ve mantıksal olarak yararlanmamıza da bağlıdır."

Folmar'ın belirttiği inancı da şuydu:

"Ezilenlerin ve ileri görüşlülerin temsilcisi olan bizler, kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyenlerle mücadele ve iyi kalpli insanları desteklemek için, iktidarın büyük siyasal bir faktörü haline gelmeliyiz. Gücü olanlar ve iktidara söz geçirebilecek durumda bulunanlar, ancak bunlar istekte bulunabilirler. Güçsüzlere kimse bir şey vermez."

Ne var ki, bu görüşlere "Gençler" karşı çıkmış ve 1891'de yayınladıkları ve geniş ölçüde dağıttıkları bildiride işçilere partinin öncülük edeceği görüşünün "yanlışlığı"nı ileri sürmüşlerdi. Bunlara göre Ray-hstağ'da işçileri temsil ettikleri bilinenlerin egemen sınıflarla yaptıkları tartışmaların ne sosyalizmle, ne de demokrasi ile hiç bir ilişkisi olmamıştı.

Bildirgede şöyle de deniliyordu: "Arkadaşları, bugünkü toplumda parlamentarizm ile, çoğunluğun kararı ile değişik sınıfların sosyalize edileceğine inandırmağa kalkarsak bu da yalancılık olur."

Bu anlayış, işçi hareketlerinin tarihsel akışı içinde ne gibi fikirlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu gösterir.

IV

Daha sonraları Erfurt parti kongresinde Folmar'a karşı da, "Gençler"e karşı da görüşler ileri sürüldü. Ekonomik gücü elde etmekle politik gücü kazanmanın sağlanamayacağı açıklandı, toplumda köklü değişiklik yapmak isteyenlere hâkim sınıfın karşı çıkacağı ve onların iktidara gelmesini önlemek amacıyla

herşeyi yapacağı, işçilerin politika dışı kalmamalarının bilincinde olmaları gerektiği üzerinde duruldu. İşçi sınıfının hergün çektiği zahmetlere kulak asmamanın, sıkıntıları giderecek değişiklikleri elde etmeğe çalışmamanın "büyük bir ahmaklık olduğu" vurgulandı. Bunların işçi örgütleriyle birlikte sağlanacağı belirtildi.

Bir yanda partinin önemi ve işçi birliklerinin ikinci planda olması görüşü güç kazanırken bir yanda da işçi birliklerinin yadsınmaması, onlarsız başarının güçlüğü üzerinde duruldu.

Buna karşılık anarşist görüşler de yandaş buluyordu. Anarşist hareketin geliştiği Avrupa kentlerinde bunların taktikleri bütün işçi birliklerinin ve parlamentonun çalışmalarını bir kıyıya bırakıp bir önce var olan düzeni devirmeyi içeriyordu. Bu olumsuz yönde ve bilinçsizce çalışmaları işçi sınıfına karşı olanların işine yarıyordu. Çelişkilerin, sıkıntıların azalmasını savunanlar ile anarşist akımın güçsüzleşmesinden bilinçli olarak yarar bekleyenler, işçilerin mesleki örgütlerde yer almalarını, açık şekilde isteklerini ve şikâyetlerini bildirmelerini sağlıklı bir demokrasi için zorunlu görüyorlardı.

Sonunda Erfurt kongresinde onaylanan program Alman işçi sınıfının politik mücadelesinin zorunluğu temel ilkesi üzerine oturtuldu.

Bunun ne anlama geldiğini iyi bilmek mevkiinde olan ve Almanya'da öğrenim gören Prof.Dr. Sadi İrmak, 1946 da kurulan sendikaların istenmeyen bir yolda gelişmelerini görünce işçilerin kuracakları sendikaların siyaset dışı kalmalarını ısrarla savunmuş ve bu ilkenin çıkarılacak yasada yer almasını sağlamıştı.

V

1946 Türkiyesinde, özellikle İstanbul'da sendika konusu kamuoyunda gördüğü ilgi kadar, işçi sendikaları ve işçi dernekleri yöneticileri arasında kıyasıya bir fikir tartışması sürdü. Esat Adil'e göre "Sendikalar konusunda" aydınlarımız tereddüd ve vesvese içindedirler. İçlerinden nazariye ve aksiyon üstadları yeterli sayıda yetişmemektedir. Bir çoğunun yaptığı iş fısıltı kahramanlığıdır. Bir çoğu ise rahatından ve

mevkiinden bir zerre fedakârlığa razı olmadığı halde aksiyon adamlarını çekistirmek, sosyal mücadelelerin kirpiğini veya kaşını beğenmemek suretiyle büyük işler yapar görünmektedir." (Gün, 21.8.1946)

"Türkiye İşçiler Derneği" ise (Başkanı Selahaddin Yorulmazoğlu idi) Gün yazarlarından ve sendika uzmanı sayılanlardan Mustafa Bork-luce'ye göre şöyleydi:

"Tepeden inme despot bir zihniyet taşımakta ve bu suretle de demokrasi prensiplerine aykırı bir yol tutmaktadır. Nasıl ki örümceğin, sineklerin haberi olmadan ağı ile onları tuzaga düşürdüğü gibi, bu teşekkülleri de tepeden inme kurup örümcek gibi içine sinerek, siken avlar gibi sendika avlamak, modern sendika kuruluş sistemi ile taban tabana zıddır." (Gün, 21.8.1946)

Türkiye İşçiler Derneği'nin kurulması, Dr.Deymer grubunun da eleştirisine yol açtı. Sendika gazetesinde bu akımla ilgili olarak yapılan değerlendirme şöyle açıklandı:

"Kısır kalmağa mahkum teşebbüslerle saf havayı bulandırarak işçilerin gözünü korkutma manevralarına girilmiştir. Böylece işçileri kolayca sendikalardan soğutmak, perde arkasından burjuvazi ajanları tarafından idare edilen, kukla teşekküller vasıtasıyla uyandırmak kabil olacağına inananların saflığına şaşmamak elden gelmez. Bu hareket tarzı açıkça gösteriyor ki, 20 küsur yıl zarfında emekçi halkın kültür, sınıfı şuur ve içtimai bilgi bakımlarından bütün tehditlere ve imkansızlıklara rağmen ne derecede değişmiş ve olgunlaşmış olduğunun farkında bile olmayanlar" bulunmuştur. (28 Eylül 1946)

Türkiye İşçiler Derneği'nin kurulması, ilişkileri ve giriştiği çabalar, sendikalara karşı bir olumsuz tutumun görüleceği kuşkusunu daha Eylül 1946 başında uyandırmıştı. Basına yansıdığına göre bazı çevreler sendikaların "meşru olup olmadığını" tartışıyor, bu konuda hükümetin ne düşündüğünün açıklanması zorunlu görülüyordu. Bu kuşkuyu gidermek için olacak çalışma bakanı Sadi İrmak bir demec vererek tartışma ve söylentileri ve de kuşkuları gidermeye çalıştı.

İşte bu havayı dağıtmak ve gelişmelerin biraz daha olgunlaşmasını sağlayarak, kendilerince en elverişli ortamın gerçekleşmesine ola-

nak bırakmak için bakan şunları açıkladı:

"Bizim nazarımızda kurulan sendikalar tamamen kanuni ve meşru teşekküllerdir. Kendilerinin memleketin yüksek menfaatlerine faydalı olmalarını candan, gönülden dileirim. Sendikalarla işbirliği etmeğe âmadeyiz. Bu teşekküllerin bakanlığın gayelerine kıymetli hizmet edeceğinden eminim." (12 Eylül 1946)

Esat Adil grubunun sendika uzmanı Hüsamettin Özdoğu'nun kanısı şuydu:

Memleketimizde kurulacak yeni işçi örgütlerini, kuram açısından oportünizm ve ekonomizm eğilimlerinden korumak gerekirdi. Gün çevresinde toplananların anlayışına göre önce işçi sendikaları, sonra da siyasi partiler kurmamalı, aksine işçi sınıfının politik savunmasını yapacak örgütlerin önce kurulması ve güçlendirilmesi gerekir. Çünkü siyasal örgütler bütün işçi hareketlerinin stratejisini, taktiklerini çizer, gel-git'ini saptar, bunlara öncülük, yol göstericilik görevini üstlenecek kadroları yetiştirir. (21 Eylül 1946)

Esat Adil, bu konuda daha ayrıntılı öneriler ve fikirler belirtti:

"İşçi sınıfını meslek birlikleri, yani bütün milletlerin kullandıkları tabirle Sendika'lar halinde toplamanın ve teşkilatlandırmanın bir yolu, inkılâpçı bir roki vardır... Bu beynelmilel sendikacılık metodunun milli ve içtimai bünyemizin hususiyetleri de göz önünde tutulmak şartıyla tatbik şekli şöyle olabilir."

1- Sendika deyimini işçi meslek örgütleri için en uygun ad bilmek, başka adlarla işçiyi şaşırtmamak, parçalamamak,

2- Türkiye'nin bütün üretim ve işletme birimlerini birbirinden ayırt edip bunları kesin olarak saptamak,

3- Aynı üretim ve işletme birimine bağlı bütün işçilerin meslek çıkarılarını sağlamak ve bunun için de Türkiye çapında sendikalar kurmak,

4- Aynı üretim ve işletme şubesinde çalışan, fakat gördüğü iş bakımından ayrı bir meslek zümresine giren işçileri de bulundukları üretim ve işletme sendikasına bağlamak,

5- Aynı üretim ve işletme konusu içinde çalışan işçileri il ve ilçe şubeleri türünde örgütlemek ve bunları Türkiye ölçüsünde çalışan sendikalara bağlamak,

6- Türkiye'nin üretim ve işletme şubeleri sayısının hiç olmazsa yarısı kadar sendika kurulduktan sonra, bu sendikaların her birinin kendi üyeleri arasından seçecekleri örneğin- onar delegeden oluşacakların ortak girişimleri ile Türkiye Sendikalar Federasyonu'nu kurmak, bu örgütün ana tüzüğünü saptamak ve girişimci yürütme komitesini seçmek,

7- Böylece aşağıdan yukarıya doğru oluşmuş sendikaları ve sendikalar federasyonunu sürekli kılmak için saptanacak en az süre içinde her sendika kendi genel kurulunu toplamalı, federasyon kongresinin delegelerini seçmeli, Federasyon kongreleri de iki yılda bir yapılmalı. (Gün, 6 Ekim 1946)

Örgütlenme konusunda başka görüşler de ileri sürülürken bir "İşçi Klübü" oluşturuldu. Sendika gazetesini çevresindeki işçilerin kurduğu İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin koruyuculuğunda oluşan klüp siyasi olmayan bir dernekti ve amacı İstanbul'daki bütün kol ve kafa emekçi kitlelerini ve bunların aile bireylerini, politik eğilimleri ne olursa olsun ve de din, milliyet ve ırk ayrımı gözetilmeksizin bir araya getirmektir (Md. 4).

Ne var ki, daha önce sezilen kuşular gerçekleşti ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, sendikaları, İşçi Klübü'nü, Gün ve Sendika gazetelerini, bu arada sağcı yayın organlarını da kapatma karar verdi. 1946 yılı sonunda sendikalar tarihe karıştı (15 Aralık 1946).

VI

Sendikaların kapatılması gerçekleşmeden birkaç gün önce, iktidarın sendikaları yeni bir anlayışla düzenleyeceği haberleri çıkmış ve Çalışma Bakanlığı'nın, Sendikalar Yasa Tasarısı hazırladığı duyulmuştu. Sendika gazetesi, edinilen bilgiler ışığında tasarıyla ilgili olarak eleştirisini özetle şöyle açıklamıştı:

"Doktorlar, doçentler, profesörler, ordinaryüs'ler neredesiniz? Memleketimizdeki antidemokratik kanunlar serisine bir yenisi katılmak üzeredir. Çalışma bakanlığı tarafından hazırlanan 'İşçi ve İşveren Meslek Dernekleri ve Meslek Birlikleri hakkındaki kanun tasarısını görmemiş olamazsınız. Bu tasarının insan hak ve hürriyetlerine aykırı hükümler taşıdığını, kendi hak ve hukuk anlayışınıza bile uymadığını

hukuk mantığı, kanun tekniği bakımından dahi iler tutar yeri olmadığını da elbette farketmişsinizdir. Niçin susuyorsunuz?" (14 Aralık 1946).

Bu sayıdan sonra Sendika gazetesinin yayını durduruldu.

Sendikalar niçin kapatılmıştı? Bunu Çalışma Bakanı Sadi İrmak, mecliste yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştı:

"Cemiyetler kanunu'nun geçirdiği son istihale ve gelişmeden sonra memleketimizde de sınıf ve meslek esası üzerine cemiyetler kurulması, kanuni imkân dahilinde girmiş bulunuyor. Bu gelişmeden az sonra memleketimizin birçok yerlerinde, ezcümle büyük şehirlerimizde süratle baş gösteren ve ilerleyen bir sendilaşma hareketi karşısında bulunduk... Bunların bir kısmı kısa zamanda bu sınıf ile alakası olmayan insanların müdahale ve tesirine maruz kaldı ve sendika reisi olarak bu meslek ve sınıfla siyasi ajitasyon haricinde bir irtibatı olmayan insanların geldiğini gördük... Nihayet büyük ekseriyeti teşkil eden vatanperver, devletle işbirliği etmeğe amade işçilerimiz Çalışma Bakanlığımıza başvurarak kesin rehberlik etmesini, devletin yardımını ve umumi bir direktif verilmesini istediler. Bu vaziyette hürriyetçi, devletçi olan devletimizin totaliter rejimlerde olduğu gibi; kendiliğinden sendika aranje etmesi ve onları bir nevi memurlar mahiyetinde insanlarla idare etmesi asla mevzuu bahis olamazdı..."

Bakanın açıklamasına göre; kısa sürede kurulan sendikaların sayısı yüze yaklaşmıştı. Bunların bir kısmı sendika, bir kısmı dernek, bir kısmı cemiyet adını almıştı. Hepsinde ortak motif mesleki ve sınıf çıkarılarını birlikte temsil gereksinmesiydi. Ne var ki bunlar, az süre sonra kısmen ödevlerinden uzaklaştılar ve Bakanlık bunlara yeniden bir düzen vermeğe mecbur ettiler. Bir kısım örgütler, yetkileri olmadıkları halde bütün memlekete yayılmış birliklermiş gibi Bakanlığın karşısına çıktılar. Bunlar memleketin değişik bölgelerinde bulunan meslektaşlarının hiç bir görüşünü almadan bütün Türkiye'de işçileri temsile kalkıştılar. Bunun sonucu olarak Cemiyetler kanuna'na ek bir yasa ile memleketin gereksinmesini karşılayacak özel bir yasa hazırlanması zorunluğu doğdu.

Şubat 1947'de yeni yasa yayımlandı.

TURKISH PETROLEUM COMPANY (TPC)

Tunç TAYANÇ

"Mobil'i, Shell'i, BP'yi biliyoruz da, bu TPC nereden çıktı", demeyin.

TPC, 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde, özellikle de Musul ve Bağdat'ta bulunan (ve de bulunacak olan) petrol kaynaklarıyla yakından ilgilenmiş bir şirkettir. Öylesine ilgilenmiştir ki, Lozan'da yapılan barış görüşmelerinde bile bu ilgiyi sürdürmüş, yoğun tartışma konularından biri olmuştur.

Bu nedenle de TPC durup dururken çıkmış bir şirket değil, ABD sermayesinin Ortadoğu petrolleriyle ilgilenmesinden çok önce bu bölgeye ilgi duyan İngiltere sermayesinin önde gelen bir temsilcisidir.

Biraz eskilere, 1800'lü yılların sonlarına gidelim ve neler olup bittiğini birlikte görmeye çalışalım.

İran'da Şah Nasreddin, 1872 yılında, bir İngiliz'e, Baron Julius de Reuter'e, İran'ın maden kaynaklarına ilişkin bir ayrıcalık (imtiyaz) verir. J. de Reuter, bu ayrıcalık sonucu, 70 yıl süreyle, İran'ın tümünde demiryolu ve tramvay hattı yapımı tekelinin yanı sıra, altın, gümüş vb. değerli taşlar dışında kalan maden kaynaklarını işletme hakkını da alır. Ama bir İngiliz'e böyle bir ayrıcalık tanınması Rusya'nın hoşuna gitmez; hoşnutsuzluğunu da İran'a duyurur. Bunun üzerine, J. de Reuter'e verilen ayrıcalık iptal edilir. Böyle bir işlemin, bu kez de İngiltere'nin hoşuna gitmesi beklenemez.

İngiltere'nin hoşnutsuzluğunun giderilmesi ve de Reuter'e yeni bir ayrıcalık tanınması ancak 1889'da gerçekleşir. Bir banka açma, petrol dahil birçok maden kaynağını işletme ayrıcalığı, 60 yıl süreyle de Reuter'e verilir gene. Ama de Reuter, kendisine tanınan ayrıcalığı yeterince değerlendiremez. On yıl sonra, petrol arama çalışmalarının başarısız olduğunu ileri süren İran, J. de Reuter'e verilen ayrıcalığı bir kez daha geçersiz kıldığını açıklar. J. de Reuter'in başarısızlığı, bir baş-

kasına başarı yollarını açar. William Knox D'Arcy'dir bu 'başkası'. D'Arcy, 1901 yılında, İran'dan, altmış yıl süreyle, doğal gaz, petrol, asfalt ve ozocerit arama, elde etme, işleme, geliştirme, ticarete elverişli duruma getirme ve satma ayrıcalığını alır.

D'Arcy'nin ticari çıkarları ile İngiltere'nin ekonomik ve siyasal çıkar ve amaçları birbirini bütünlemektedir. İran'ı kendi "nüfuz alanı" içine katmayı amaçlayan İngiltere için, bir İngiliz şirketinin İran'da çalışmaya başlamasının sağlayacağı yararlar açıktır. Nitekim bu yıllar, İngiltere'nin öncülük ettiği bir dizi gelişmeye tanıklık ederler.

1909 yılında, Fransa'nın denetimindeki *Osmanlı Bankası* ile Almanya'nın denetimindeki *Deutsche Bank*'in yanında, İngiltere'nin denetimindeki *National Bank of Turkey* yerini alır. Artık, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mali çıkarlarını koruyacak önemli bir köprü başı oluşturulmuştur.

Anglo-Persian Oil Co.'nin kurulması da aynı yıl olur. İki yıl sonra da, *National Bank of Turkey*, *Anglo Saxon Petroleum Co.*, *Deutsche Bank* ve *Gulbenkian, African and Eastern Concessions Ltd.*'i kurarlar.

Bu kuruluşların her biri, ayrı ayrı incelenmesi gereken ve adı geçen ülkelerin Ortadoğu'daki yayılma stratejilerinde önemli işlevleri olan kuruluşlardır. Biz bunlardan birine, TPC'ye dönelim ve 1912 yılına gelindiğinde, Mezopotamya'da petrol peşinde olan dört ülke olduğunu belirtelim: 1. *Deutsche Bank* çevresinde Almanya; 2. D'Arcy ve *Anglo-Persian Oil Co.* çevresinde İngiltere; 3. *Anglo-Saxon Petroleum Co.* çevresinde Hollanda ve İngiltere; 4. *Chester Demiryolu Projesi* aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri.

Ortadoğu'daki petrol kaynaklarına yönelik farklı çıkarları bağdaştırma girişimi, *Bank of England*'in başkanı Ernest Cassel'in öncülüğün-

de olur. 1911 yılında kurulmuş bulunan *African and Eastern Concessions Ltd.*, *Turkish Petroleum Company*'ye dönüştürülür. Yeni şirket içinde *National Bank of Turkey*'in payı yüzde 50'dir. *Deutsche Bank* ile *Anglo-Saxon Petroleum Co.* de yüzde 25'er paya sahiptir.

Şirketler birleşir, yenileri kurulurken, Osmanlı İmparatorluğu'nun ufukta görünen mirasını paylaşma, nüfuz bölgeleri oluşturma girişimleri sürmekte, hatta sıcak bir savaş olasılığına karşı önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Bu yıllarda, özellikle Almanya ile İngiltere arasında sürdürülen "denizlerde güçlenme" yarışı dikkate alındığında, savaş gemileri için gereken yakıtın sağlanması daha da önem kazanmaktaydı.

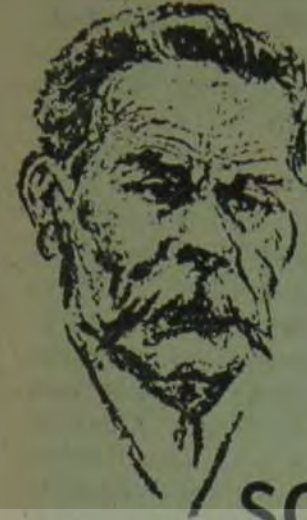
Petrol kaynaklarına yaklaşma yönünde İngiltere'nin öne geçmesi, 1914 yılında, TPC'nin sermaye artırımına gitmesi ile olur. TPC İngiltere'nin mutlak denetimine girer. Sermaye artırımının sonucu, *Anglo-Persian Oil Co.*, *National Bank of Turkey*'nin yüzde 50 payını satın alır, bunun yüzde 2,5'ini de *Gulbenkian*'a verir. *Deutsche Bank*'in payı yüzde 25 olarak kalırken, *Anglo-Saxon Petroleum Co.*'nin yüzde 25 payından bir yüzde 2,5 da *Gulbenkian*'a verilir. Böylece *Gulbenkian*, petrol tarihindeki ünlü "yüzde 5" payı ile kilit adam olur.

Bir de anlaşma yapılır: Ortaklardan biri, ötekilerinin katılımı olmaksızın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ya da Asya kesiminde petrol arama yapamayacaktır.

Bu anlaşmanın imzası kurumadan, beş gün sonra Almanya ile İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Büyükelçileri, birlikte, Osmanlı Hükümeti'ne başvururlar. İstekleri çok masumdur: Musul'daki ve Bağdat'taki petrol kaynaklarının işletilmesi için *Turkish Petroleum Company*'ye ayrıcalık verilmesi.

Ayrıcalığın verilip verilmediğinin tartışması, sonraki 20 yıl içinde yoğun biçimde sürecektir. Bilinen, Said Halim Paşa imzasıyla olumlu bir yanıt verildiğidir. Musul ve Bağdat vilayetlerinde bulunan ve bulunacak olan petrol kaynaklarının *Turkish Petroleum Company*'ye bırakılması ilke olarak kabul edilmiştir. Ancak ayrıcalık anlaşması, savaşın çıkmasıyla mümkün olamamıştır.

TPC'nin öyküsü böyle bitmez. Bu daha başlangıçtır.

MAKSİM GORKİ Bir Amerikan dergisinin sorularını yanıtlıyor

"Memleketiniz, Amerika'ya karşı bir kin besliyor mu? Ve Amerikan uygarlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye soruyorsunuz. Söyleyeyim:

"Amerikan tarzında büyük bir abartma ve aşırılık vardır; bu, böyle soruların bu biçimde sorulmasında bile görülüyor. Ben şahsen kendimi, yalnızca para kazanmak için bu tür sorular sormaya yetkili bir Avrupalı olarak göremem. İzninizle sorularınız için şunu söyleyeyim: Ülkenin yüz elli milyon vatandaşı adına konuşmaya hakkım yoktur. Kaldı ki onlara ülkeniz hakkında ne düşündüklerini sormanın olanaksızlığı içinde bulunmaktayım.

"Sanırım ki kapitalistlerinizin kanla dolarlar kazandıkları memleketlerde: Fillipinler'de, Güney Amerika Cumhuriyetleri'nde, Çin'de, hatta A.B.D.'de oturan on milyon zenci arasında bile size, kendi ulusu adına şöyle diyebilecek bir tek akıllı adam bulunamaz: 'Evet, benim ülkem, benim ulusum Amerika'dan, onun bütün halkından, milyarderlerinden olduğu kadar işçilerinden de; beyazlarından olduğu kadar siyahlarından da nefret ediyor; kadınlarından ve çocuklarından; tarlalarından, nehirlerinden ve ormanlarından; hayvanlarından ve kuşlarından, ülkenizin geçmişinden ve bugününden; biliminden, bilgilerin ve olağanüstü tekniklerinden; Edison, Luther Burbank, Edgar Poe, Walt Whitman, Washington, Lincoln, Theodore Dreiser, O'Neill, Sherwood Anderson'dan, bütün usta yazarlarından, övülesi Bret Harte'dan, yazı ustası J. London'dan nefret ediyor; Thoreau'den, Emerson'dan ve A.B.D.'yi oluşturan her şeyden ve orada yaşayan herkesten nefret ediyor.'

"Umarım ki, sorularınıza, insanların ve kültürünüzden bu denli nefret ederek, bu kadar delice yanıt verebilecek bir aptalın bulunabileceğini beklemiyorsunuz.

"Ama aslında sizin Amerikan uygarlığı diye adlandırdığınız şey, şimdiye dek bende ne sempati uyandırdı, ne de uyandırabilir. Düşünüyorum ki, sizin uygarlığınız dünyamızdaki en korkunç uygarlıktır. Çünkü o, Avrupa uygarlığının bütün kanşıklığının ve utanç verici manevi perişanlığının kocaman bir abartmasıdır. Avrupa, devlet sınıfı yapısının (oluşumu gereği) sinizmi tarafından, yeter derecede ve feci bir şekilde bozulmuştur. Bununla birlikte, yine de Avrupa'da, sizin ülkenizin dejenere bir hale gelmesini sağlayan milyarder ve milyonerlerinizin varlığı gibi, bu denli zarar verici ve bu denli akıldışı bir olayın doğuşu olanaksızdır. Kuşkusuz Boston'da, zengin aileden iki haylaz çocuk tarafından, diğer bir çocuğun sırf merak nedeniyle öldürüldüğünü anımsarsınız. Sizin ülkenizde 'snobizm' yüzünden, merak yüzünden buna benzer daha nice cinayetler işleniyor. Gerçi Avrupa da, pek çok haklardan yoksun bırakılmış savunmasız vatandaşlarıyla öğünebiler. Ama yine de 'Sacco ile Vanzetti'nin katilleri gibi bir alçaklığa henüz erişemedi. Fransa'da 'Dreyfus Davası' gibi iğrenç bir olay oldu. Ama bu ülkede Emile Zola ve Anatol France suçsuzun savunmasını üzerlerine aldılar ve ardlarından binlerce insanı sürüklediler. Almanya'da savaştan sonra Ku-Klux-Klan tipinde bir cinayet örgütü kuruldu, ama yakalanıp mahkum edildiler. Peki sizde nasıl oluyor? Ku-Klux-Klan, zencilere hakaret ediyor, onları hayasızca öldürüyor ve devletin yöneticileri bütün bunları cezasız bırakıyor. Bunun yanında sos-

yalist işçilerin çalışmalarına acımasız sınırlamalar koyuyorlar.

"Cinayet olayları, Avrupa'da gitikçe artmaktadır. Gerçekte Avrupa yine de, gazetelerinizin yazdıklarına göre, her türlü özgürlüğe zarar veren, bombalar ve tabancalarla silahlanmış haydutların bulunduğu; bankaların ve borsaların en çok olduğu Şikago'da geçen olayların çizgisine erişememiştir. Ülkenizdeki katı yönetimin yol açtığı savaşlar Avrupa'da hiç anlaşılmamaktadır. Ve yine Avrupa'da, İngiliz klasik eserlerini törenle yakan Şikago Belediye Başkanı gibi bir belediye başkanı da anlaşılmamaktadır.

"Emperyalistler tiksindirici ve insanlık dışı bir yaratıcıtlar. Ama sizinkiler hepsinden beterdirler. Onlar paraya bir türlü doyamamaktadırlar. Ben kendime göre 'business-man' (İşadamı) sözcüğünü 'manyak' diye çeviririm.

"Biraz düşünün, bütün bunlar ne kadar aptalca ve alçakça şeyler: Güzelleştirmek ve zenginleştirmek için o kadar zahmet çektiğimiz eşsiz dünyamız, para kazanmaktan başka hiçbir şey yapmasını bilmeyen insanların oluşturduğu en alçak bir topluluğun hayasız ellerinde. Bu kalın kafalı adamlar, kültürü (ikinci doğa) yaratan bilgilerin, teknisyenlerin, şairlerin, işçilerin kanı ve beyni olan yaratıcı gücü, yuvarlak bir sarı madene ve bir çek tomarına değiştiriyorlar.

"Emperyalistler paradan başka ne yarattılar? Kendilerini kesinlikle yok edecek, ama onlarla birlikte birçok kültürel değerleri de yok edebilecek karamsarlığı, kıskançlığı, açgözlülüğü ve kini. Hastalıklı bir biçimde büyüyen uygarlığınız, sizi en berbat trajedilerle tehdit ediyor.

"Bana kalırsa, ben şu kanıdayım: Gerçek uygarlığın ve kültürün hızla gelişimi, siyasi iktidarın, başkalarının sırtından yaşayan asaklara değil, tümüyle çalışan halka ait olması koşuluyla gerçekleşebilir. Bu toplumsal sorunun açıkça çözüm yoludur ve bu çözüm biçimi, optimizmin en saf halinden başka bir şey olmayan 'Amerikan idealizmi'nin kesin sonucu olacaktır. İnsanlar genellikle, 'halk tarihi'ni nitelendiren şeylerin dramları ve trajediler olduğundan hâlâ habersizdirler."

(Barış Dergisi'nin 1 Temmuz 1950 tarihinde çıkan 6. sayısından aynen alınmış, ancak bazı sözcükler sadeleştirilmiştir.)

SAYILARLA MESLEK HASTALIKLARI

Engin TONGUÇ

IŞİN niteliğine göre yinelenen bir nedenle veya işin yürütüm koşulları yüzünden ortaya çıkan hastalıklar" olarak tanımlanan meslek hastalıklarının bir ülkedeki durumu, işçi sağlığı ve iş güvenliği hizmetlerinin orada eriştiği düzeyi gösteren ve uluslararası kuruluşlarca da bu amaçla kullanılan en iyi ölçüttür. Ülkemizdeki meslek hastalıkları ile ilgili sayısal verilerin değerlendirilmesi, yorumlanması bu açıdan önem taşımaktadır.

SSK, 1948'den günümüze kadar geçen süreyi kapsayan ve meslek hastalıklarının sayı, tür ve dağılımlarını gösteren istatistikleri her yıl yayınlamaktadır. Bunları 1952-1977 ve 1978-1981 olmak üzere iki döneme ayırarak inceleyeceğiz. SSK'da meslek hastalıklarının saptanması ve değerlendirilmesi için 1972'de girilen yeni çalışmaların belirgin olumlu sonuçlarının 1978'de alınmaya başlanması böyle bir bölünmeyi gerektirmektedir. (1948-1952

arası, bu dönemde hastalık gruplamasında karşılaştırmaya elverişsiz değişik bir düzenleme uygulandığından değerlendirmede dikkate alınmayacaktır).

SSK'ca 1952-1977 arasında toplam 18.099, 1977-1981 döneminde 1.946 meslek hastalığı saptanmıştır. Yıllara göre ülkemizdeki hastalık sıklığı ile bu sıklığın alt ve üst sınırları ve bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla Batı Almanya'daki benzer veriler Tablo 1 ve Şekil 1'de gösterilmiştir. Türkiye'deki meslek hastalıklarının etkenlere ve hastalık türlerine göre dağılımı ise Tablo 2 ve Şekil 2'dedir.

Bu verileri yorumlamaya çalışalım:

Bir ülkede etkin bir işçi sağlığı ve güvenliği örgütü kurulabilmiş ise, meslek hastalığı sıklığı eğrisi düzenli olur; çünkü işyeri koşulları değişmez, tüm işyerleri denetim altındadır, her işyerinde bir işçi sağlığı hizmeti olduğu için ortaya çıkacak meslek hastalığının tanısı hemen konur. Örneğin Batı Almanya'da

1949 - 1971 yıllarını kapsayan bir dönemdeki meslek hastalıkları sıklık eğrisi böyle "sağlıklı" bir eğridir; sıklık binde 0,46 - 0,21 arasında az bir oynama gösterir, eğrideki her değişikliğin bir açıklaması vardır: Başlangıçtaki yükseklik savaş sonrası işyeri koşullarının bozukluğuna, 1953'deki artma o yıllarda yeni bir yasal düzenleme yapılarak bazı hastalıkların meslek hastalığı sayılmaya başlanmasına bağlıdır. Eğri, tümüyle çok düzenli ve yavaş bir iniş göstermektedir; bu da işyeri koşullarının giderek düzeldiğini ve hizmetin iyileştirildiğini simgeler. Türkiye eğrisinde ise ilk dönemde hemen dikkati çeken, sıklığın binde 0,08 ile 2,31 arasında büyük bir değişiklik ve iniş çıkışlar göstermesidir. Bir ülkede savaş, çok büyük ekonomik veya doğal felaketler, vb. gibi olağandışı nedenler olmadıkça böyle düzensiz bir eğri, ancak bir şekilde yorumlanabilir: O ülkede tüm işyerlerinin denetlendiği, tüm sigortalılara koruyucu sağlık hizmeti verildiği, çıkacak meslek hastalığının tanılarının hemen konabildiği, etkin, oturmuş bir işçi sağlığı ve iş güvenliği örgütünün kurulamamış olmasıyla! İlk dönemde çok büyük düzensizlikler gösteren Türkiye eğrisinde ikinci dönemde göreceli bir düzelmeye gözlenmektedir.

1952-1977 arasında bizde görülen çok yüksek sıklık acaba ülkedeki tüm meslek hastalığının saptandığı anlamına gelebilir mi? Tablo 2 ve Şekil 2'ye bakalım; bulunan meslek hastalığı vakalarının yüzde 88,7'si toz zararlarıyla olan akciğer hastalıkları, yüzde 8,9'u hemen tümüyle akciğer tüberkülozudur. Toplam: Tüm vakaların yüzde 97,6'sı. Bu, söz konusu dönemde pratik olarak hemen hemen yalnız mesleki akciğer hastalığının tanısı konabilmiş demektir. İkinci dönemde ise (1978 - 1981) saptanabilen meslek hastalığı türlerinde önemli değişimler görülmektedir: Solunum sistemi hastalığının payı yüzde 32'ye düşmüş, diğer hastalık türleri, özellikle kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler de (yüzde 62,6) saptanmaya başlanmıştır.

Meslek hastalığının işkollarına göre dağılımının incelenmesi konuya daha da açıklık getirecektir (Tablo 3, Şekil 3).

Bu verilere göre, 1978'den önce saptanmış meslek hastalıklarının büyük çoğunluğu (yüzde 96,3) madencilik işkolundadır. Madencilik işkolundaki işçi sayısı ise Türkiye'

Tablo 1

(Meslek Hastalıkları Sıklığı -Bin Sigortalıda-)

		en az	en çok
Türkiye	1952 - 1977 dönemi	0,08	2,31
	1978 - 1981 dönemi	0,15	0,25
B. Almanya	1949 - 1971 dönemi	0,21	0,46

Tablo 2

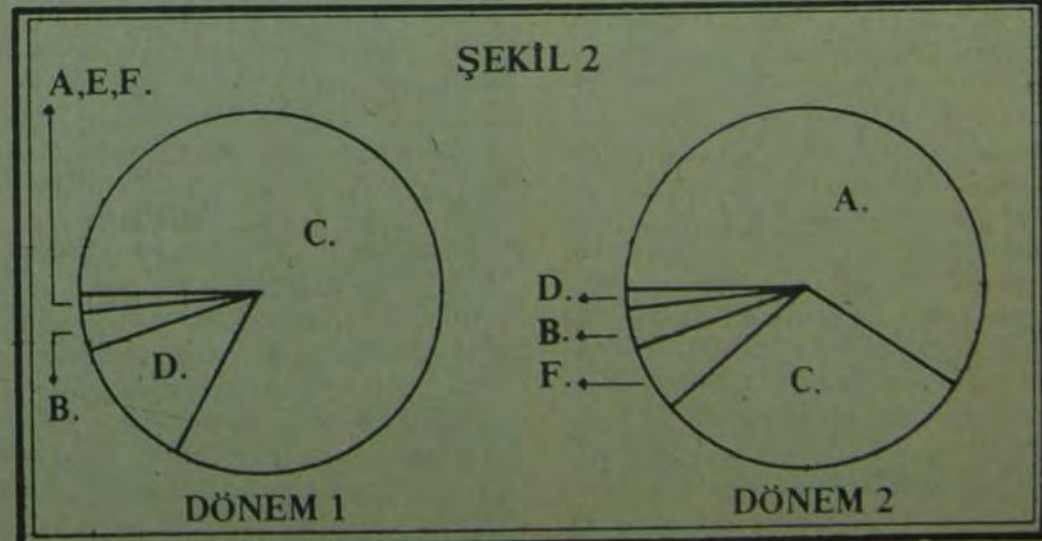
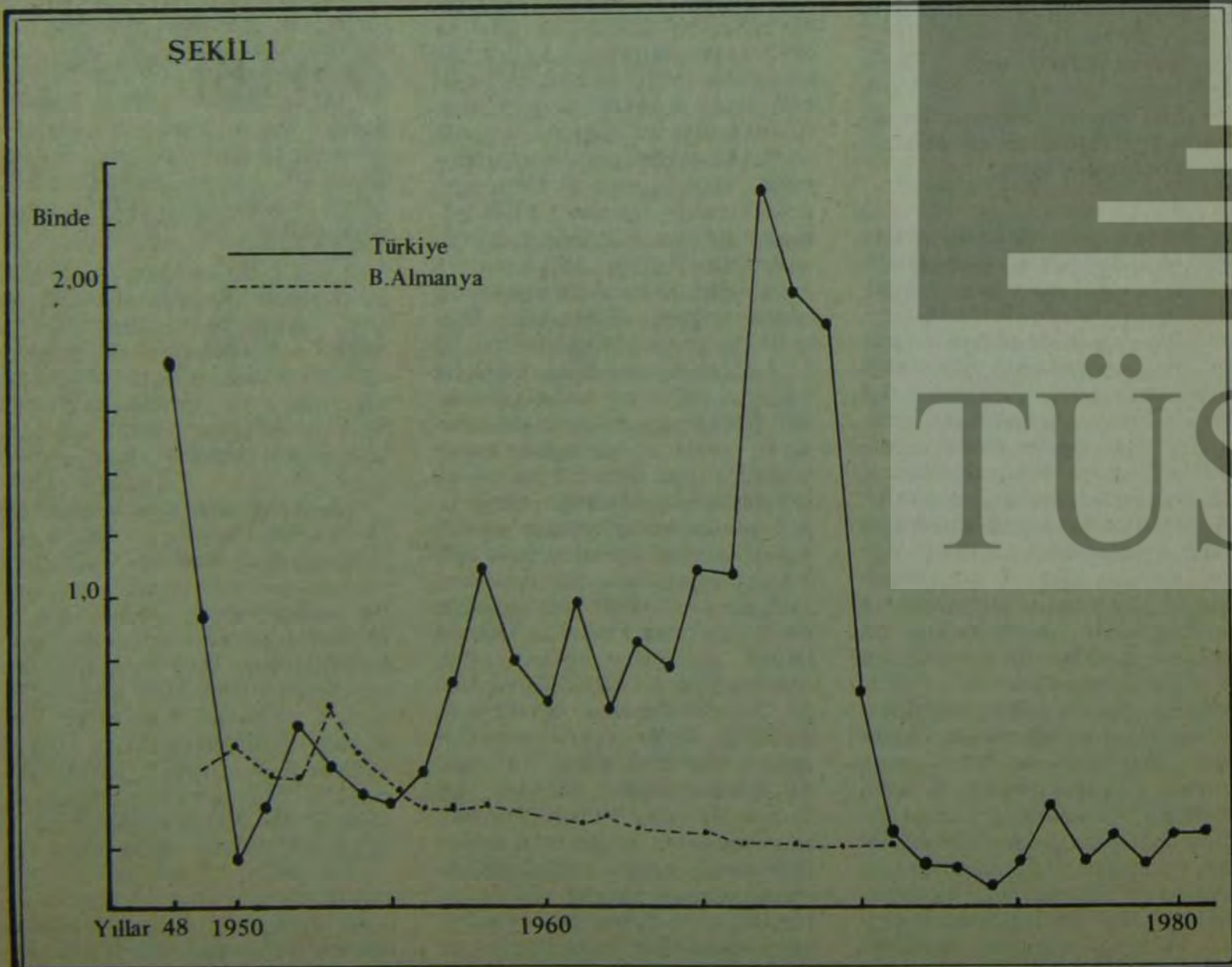
(Meslek Hastalıklarının Sayıları, Türleri)

	Dönemi: 1952 - 1977		1978 - 1981	
Hastalık Türleri	Vaka sayısı	Oranı (yüzde)	Vaka sayısı	Oranı (yüzde)
A. Kimyasal etkenlerle olan zehirlenmeler	16	0,08	1,219	62,6
B. Fiziksel etkenlerle olan hastalıklar (gürültü sonucu sağırılık gibi)	317*	1,7	34	1,7
C. Toz zararları ile solunum sistemi hastalıkları (pnömokonyozlar gibi)	16.066	88,7	626	32,1
D. Bulaşıcı meslek hastalıkları (genellikle akciğer tüberkülozu)	1.623**	8,9	14**	0,7
E. Göz hastalıkları, hareket sistemi hastalıkları ve diğerleri	36	0,19	—	—
F. Deri hastalıkları	41	0,2	53	2,7
Toplam	18.099		1.946	

Not:

(*) Bunun 299'u 1976 yılında yalnız bir tek işyerinde saptanmış mesleki sağırılıklardır.

(**) 1.623 vakadan yalnız 19'u tüberküloz dışı bulaşıcı hastalıktır. 1978'den sonraki azalmanın nedeni, yapılan yeni düzenlemede tüberkülozun meslek hastalığı sayılabilmesi için işyeri koşullarından kaynaklandığının kanıtlanması zorunluluğunun getirilmiş olmasıdır.

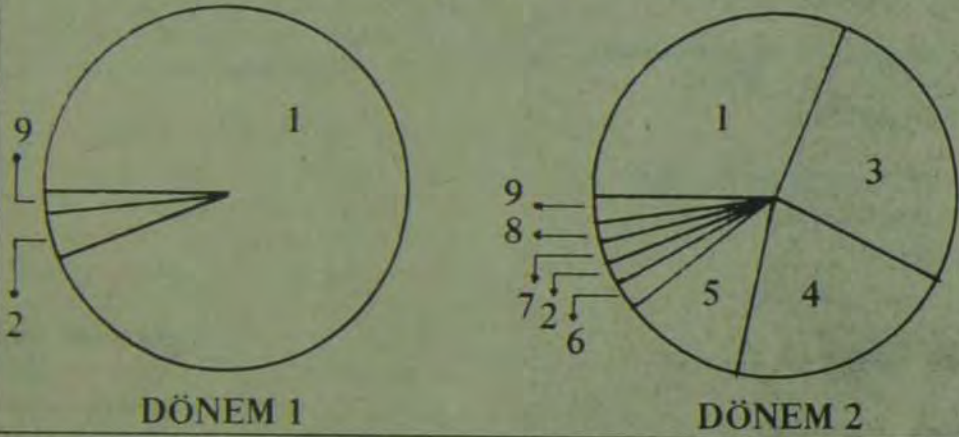

Tablo 3

(Meslek Hastalığının İşkollarına Göre Dağılımı)

İşkolu	Dönemi: 1965 - 1977		1978 - 1981	
	Vaka sayısı	Oranı (yüzde)	Vaka sayısı	Oranı (yüzde)
1. Madencilik	12.088	96,3	603	30,9
2. Tekstil, deri, giyecek sanayi	317	2,5	39	2,0
3. Elektrikli araç yapımı (akümülatör)	—	—	508	26,1
4. Metal eşya, makine yapımı metalurji sanayi	27	0,2	409	21,0
5. Kimya sanayi	33	0,26	226	11,6
6. Matbaacılık	3	0,02	43	2,2
7. Taş, kil, seramik sanayi	9	0,07	37	1,9
8. İnşaat	34	0,27	30	1,5
9. Diğerleri	30	0,23	51	2,6
Toplam	12.542		1.946	

ŞEKİL 3

deki tüm sigortalı işçilerin yüzde 4,5 - 5'i arasında oynamaktadır (Örneğin 1975 yılında 1.823.338 sigortalı işçiden 90.569'u madencilik işkolunda çalışmaktadır). O halde şöyle bir kesin sonuca varabiliriz: 1978'den önce SSK'ca saptanmış meslek hastalıklarının yüzde 96,3'ü ülkedeki işçilerin en fazla yüzde 5'ini oluşturan madencilik işkolundan gelmiştir. Peki, diğer işkollarına dağılmış olan işçi kitlesinin geriye kalan yüzde 95'inde (1975 yılı sayılarına göre 1.732.769 kişi) bu yıla kadar hiç meslek hastalığı yok mudur? İşte yıllardan beri uluslararası işçi sağlığı kuruluşlarının (ILO gibi) şaşarak sordukları soru da budur. Ne yapmışız, işyerlerimizdeki sağlığa zararlı etkenleri ne gibi olağanüstü önlemlerle kökten yok etmişizdir de madencilik dışındaki işkollarında meslek hastalığı çıkması

olasılığını en ileri ülkelerin bile başaramadıkları şekilde ortadan kaldırmışsınız? İstatistikleri üstünkörü inceleyen sözde uzmanlarla, bunları bazı çıkar çevrelerinin hesabına amaçlı olarak yorumlamayı ve kullanmayı sürdürenlere göre, eldeki sayısal veriler Türkiye'de pnömokonyoz dışında meslek hastalığı bulunmadığının ve bir meslek hastalığı sorununun olmadığını kanıtlar. Ama bu gülünç ve bilimsellikten uzak görüş bir yana, sorunun karşılığı her iyi niyetli kişinin verebileceği kadar kolaydır: Yıllarca madencilikteki solunum sistemi meslek hastalığı dışında kalan meslek hastalığını bulup çıkaramamış, tanıların koyamamışsınız. İlk dönemde, SSK tanınması oldukça kolay, özel ve karmaşık laboratuvar analizlerini gerektirmeyen, hatta bir ölçüde yalnız akciğer röntgen filmine bakarak

dosya üzerinde tanısı konabilen pnömokonyozları saptamakla yetinmiş, diğer meslek hastalıklarının bulunması, tanınması için gerekli düzenlemeleri yapmamıştır. Bu hastalıklar, yanlış değerlendirmelerle olağan hastalık tanıları arasında kaybolup gitmiştir. Çok geç olarak, ancak 1972'de, bazı zorlamalarla eksikliğin giderilmesi için yeni çalışmalara girişilmiş, uzun ve ibretlik uğraşlardan sonra her türden meslek hastalığı tanısının konabileceği teknik ve laboratuvar olanaklarıyla donatılmış, özel bir çalışma statüsü ile iş gören Meslek Hastalıkları Klinik ve Hastaneleri kurulması gerekliliği yöneticilere kabul ettirilmiştir. 1978-1981 dönemindeki işkollarına dağılımda görülen önemli değişiklikler, bu çabaların ve bu çabalar sonunda Ankara ve İstanbul'da açılmış Meslek Hastalığı Hastanelerinin çalışmalarının ürünüdür. Hastanelerin işyerlerine girme, işyerlerinde her tür inceleme ve araştırma yapma yetkisi olan ekipleri, bölgelerindeki işyerlerini tarayarak, zararlı koşullardan etkilenmiş işçileri saptamaktadırlar. Ayrıca 1978'e kadar, istatistiklerdeki meslek hastalığı türleri birkaçı geçmezken (örneğin 1973-1976 arasında her yıl yalnızca 3, 1977'de 6 tür meslek hastalığı), ikinci dönemde; 1978'de 7, 1979'da 11, 1980'de 20, 1981'de 23 tür meslek hastalığı tanısı konmuştur. 1952-1977 arasında, 26 yılda yalnız 16 mesleki zehirlenme vakası saptandığı halde, 1978-1981 dönemindeki 4 yıl içerisinde 1219 mesleki zehirlenme vakası istatistiklere girmiştir. 1978'de 3, 1979'da 4, 1980'de 11, 1981'de 16 tür kimyasal etkenle ortaya çıkmış mesleki zehirlenme söz konusudur.

Bu vakaların tanıları çağdaş iş hekimliğinin gerektirdiği laboratuvar inceleme ve analizleri yapılarak kesinleşmiştir. Mesleki zehirlenmeler içerisinde kurşunla çalışılan işlerdeki önemli bir yer tutmaktadır (akümülatör yapımı, matbaacılık gibi): Tablo 4.

Endüstrideki mesleki kurşun zehirlenmelerinin saptanmaya başlanması bir ülkede çağdaş anlamda iş hekimliği uygulamasına girildiğinin ilk göstergesi sayılmaktadır; nitekim Almanya'da da 1925 yılından sonra böyle olmuştur (WAGNER).

Meslek hastalığına yakalanmış sigortalıların bağlı oldukları illere göre dağılımı da hizmetin giderek ülkeye yayıldığını göstermektedir: 1977'den önce büyük çoğunlukla

Tablo 4

(Mesleki Kurşun Zehirlenmeleri)

Yıllar	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Vaka Sayısı	0	0	245	132	327	343

Zonguldak ili ile Zonguldak kömür havzasına işçi yollayan birkaç il söz konusu idi. İkinci dönemde ise il sayısında artma vardır: İstatistikler bu hastalıkların 1978'de 15, 1979'da 17, 1980'de 27, 1981'de 24 ile dağılmış olduklarını göstermektedir.

SONUÇLAR

1. İki dönemin istatistikleri arasındaki açık nitelik değişikliğinin kanıtladığı gibi, 1972'de meslek hastalığı alanında SSK'da başlatılan ve belirgin sonuçlarını 1977'den sonra vermeye başlayan atılım, başarılı olmuş, her tür meslek hastalığının tanısının konabileceği tıbbi ve

teknik düzeye erişilmiştir.

2. Ancak, eldeki istatistiklerin meslek hastalığının Türkiye'deki gerçek ve kesin sayı, tür ve sıklığını gösterdiğini düşünmek son derece büyük bir yanılgı olur. 1977'den sonraki sayısal veriler, öncelikle, bu alanda çalışanların erişebildikleri işyerlerinden bulup çıkardıkları vakaları, kısacası onların çalışmalarını göstermektedir. Ne yazık ki, bugün hala, ülkemizde falanca işkolunda meslek hastalığı sıklığı şu orandadır yahut Türkiye'de yılda şu kadar meslek hastalığı vakası vardır, diyebilecek durumda değiliz. 1977'den önceki sayılar ise, SSK'nın hiç bir etkinliği olmadan, yalnızca kendisi-

ne yollanan vakaları değerlendirmekle yetinmesi esasına dayanan, yetersiz ve edilgin bir çalışma sistemi içerisinde yapılabilenleri belirtmektedir.

3. Kurulmuş olan Meslek Hastalığı Hastaneleri, işyeri sağlığı hizmetleriyle eşgüdüm ve işbirliği içerisinde çalışmayı amaç edinmiş bir bölüm koruyucu hizmetleri de kendisi üstlenmiş bir üst düzey tanı ve tedavi kurumudur. Çağdaş iş hekimliği ilkelerine göre tüm işyerleri üzerinde etkin bir denetimi ve koruyucu işçi sağlığı hizmetini sağlayacak mekanizma henüz kurulmamıştır. Bunun olabilmesi için;

a) İlk basamak işçi sağlığı örgütünün, başka bir deyişle işyeri hekimliğinin ileri bir anlayışla kurulması ve çalıştırılması,

b) İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Merkezi (İSGÜM) ve iş güvenliği müfettişlerince işyerlerinde etkin bir iş sağlığı ve güvenliği denetiminin sağlanması, ilk koşuldur. Öncelikle Çalışma Bakanlığını ilgilendiren bu konularda kapsamlı ve etkin çalışmalar yapıldığını gösteren hiç bir belirti yoktur.

4. 1972'den bu yana geçen on yıl içerisinde, erişilmek istenenle gerçekleşen arasındaki fark, insanda hiç de iyimserlik duyguları uyandırmamaktadır. Tek olumlu gelişme sayılabilecek SSK bünyesindeki Meslek Hastalığı Hastaneleri bugün birkaç hekimin özverisi ve kişisel çabalarıyla ayakta durmaktadırlar. Bunların en güncel sorunu gelecekte bu hastanelerde çalışacak elemanların yetiştirilmesidir. Ne yazık ki, bu konuda bile SSK yönetimince girilmiş ciddi bir çaba yoktur.

Görüldüğü gibi, tüm veriler, işçi sağlığı ve güvenliği alanında önümüzde daha yürünmesi gereken uzun ve çetin bir yol olduğunu belirtmektedirler.

Yararlanılan Kaynaklar:

1. SSK İstatistik Yıllıkları
2. Unfallverhütungsbericht 1973, Bericht der Bundesregierung, Bonn.
3. Wagner, R. ve O. Körner, Die geschichtliche Entwicklung der entschädigungspflichtigen Berufskrankheiten mit statistischen Zusammenstellungen aus den Jahren 1925-1966, Arbeitschutz Heft 12/1967.
4. Tonguç, E. Meslek Hastalıkları, Toplum ve Hekim, Sayı 1-4, Ocak-Nisan 1978.

Meslek hastalıklarının sık görüldüğü bir işkolu: Madencilik.

Bir Bağımsızlık Kavgası:

«DÜNDEN YARINA TÜRKİYE'DE PSİKOLOJİ»

Gündüz VASSAF

PSIKOLOJİ'nin Türkiye'deki geçmişine nerdeyse körü körüne Batı'ya bağımlı bir gelişme modeli olarak bakılabilir. Bu gözlem sade Türkiye'de psikoloji'nin gelişmesi açısından değil, aynı zamanda bir çok Üçüncü Dünya Ülkesinde sosyal bilimlerin gelişmesi açısından da geçerli. Ancak son yıllarda emperyalizme önce siyasal, sonra da ekonomik bağımsızlık savaşları veren ülkelerde giderek kültürel ve bilimsel bağımsızlık akımlarının da canlandığını görüyoruz. Türkiye'de psikoloji gibi çeşitli bilim dallarının geçmişi ve geleceği de bu görüş açısından değerlendirilmeli.

Batı'da özellikle uygulamalı psikolojinin tarihini incelediğimizde, onun da diğer bilim dalları gibi toplumun gereksinmelerinden kaynaklanarak ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin Binet ilk modern zeka testini Paris Eğitim Müdürlüğü'nün güç öğrenen çocukları ayırt edip, onlara daha geliştirici eğitim olanakları sağlama üzerine geliştirmişti. Toplumsal bir gereksinme söz konusuydu. Amaç kişiyi gerçek anlamıyla değerlendirmektir. Test, örgütlenmiş gerekli altyapısı kurulmuş bir eğitim sisteminde ve psikolojinin ahlak ilkeleri doğrultusunda kişinin gizlerini güçlendirmek amacıyla geliştirildi. Batı toplumunun gereksinmesinden doğan psikolojik testler ise kendilerini doğuran toplumu etkilemeye başladı. Özellikle Amerika'da uygulanan testler sözde nesnel ölçütlerle dayalı olarak egemen sınıfları daha zeki, sağlıklı, vb. göstererek

bu ayrıcalıkları haklı ve doğal göstermek için kullanıldı. Buna karşılık, halktan ve kimi psikologlardan gelen tepkiler sonucu zeka testlerinin okul, iş gibi yerlere giriş için bir seçme-eleme aracı olarak kullanılması bir çok yerde yasaklandı. Batı'da bugün öteki bilim dalları gibi psikoloji de diyalektik bir ilişkinin parçası olarak toplumla birlikte gelişir ve değişirken, her ikisi de birbirlerini karşılıklı etkiliyor.

Dünya kapitalist sistemine bağlı olarak gelişen Üçüncü Dünya ülkelerinde ise sanayileşmelerinde olduğu gibi bilimsel gelişmelerinde de dışarıya bağlı bir gelişme izleniyor. Türkiye'de psikoloji'nin tarihine baktığımızda da bu çarpık gelişmeyi görüyoruz. Başka bir deyişle ülkemizde psikoloji de, kendi tarih ve kültür yapımızın beşiğinde toplumsal gereksinmelerimizin bir sonucu olmaktan çok, Batı'ya bağımlılığımızın sonucu ithal yoluyla gelişmiştir. Örneğin çağımızın en büyük düşünürlerinden biri olan Sigmund Freud'un büyük ölçüde etkisi olduğu günümüz psikopatoloji paradigması Judeo-Hristiyan kültür birikimi ve özellikle 1900'ler Viyana burjuvazisinin cinsel bunalımları üzerine kurulmuşken, sanki Einstein'ın izafiyet kuramının evrenselliğini taşıyormuş gibi Türkiye dahil, bir çok Üçüncü Dünya ruhbilimcisinin genel yaklaşımını belirler. Bu arada, Batı'da İslam psikolojisine, İbni Sina'ya ilişkin temel eserler incelenirken, bizim genel yaklaşımımız kültürel kalıtımımızı hiçe sayarcasına Batı'ya yönelmek olmuştur. Dolayısıyla bugün Türkiye'de okuduğumuz ve uyguladığımız psikoloji kendi gereksinmelerimizden çok Batı'ya bağımlılığımızın bir ürünüdür.

Batı'ya bağımlılığımız bir yandan da geleneksel kurumlarımızın yıkılmasına neden olmuş ve sanılanın tersine bizi bir çok konuda ileriye değil, geriye götürmüştür. Örneğin akıl hastalıklarının tedavisinde Osmanlı İmparatorluğu Batı modelini yani "tımahane" yaklaşımını benimsemezden önce daha 1399'da kurulan Bursa Darüşşifası ile 1470'de kurulan Fatih Darüşşifası'larında ruhsal dengesizlik gösterdiği ileri sürülenlere su ve müzik tedavisi gibi yaklaşımlarla kişinin tekrar dengesini bulması sağlanır ya da gene aynı amaçla kişiler doğanın bütünlüğü içinde, örneğin bir adada, dinlenmeye gönderilirdi.

Psikoloji'de Batı'ya bağımlılığımızın sonucu sade toplumsal gereksinmelerimize ters düşmemekte aynı zamanda psikolojinin ahlak ilkeleriyle de çelişmektedir. Bunun en açık örneği gene ülkemizde uygulanan zeka testlerinde görülmektedir. New York'ta, California'da, Chicago'daki Amerikalılar için geliştirilen ve ülkemizde uygulanan bu testlerde başarılı olamadıkları gerekçesi ile geçtiğimiz yıllarda binlerce Anadolu kökenli Türk çocuğu "geri zekalı" damgasını yemiş, kendileriyle birlikte aileleri de perişan olmuştur. Bir nevi "zeka katliamı" diyebileceğimiz bu uygulama halen Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde süregelmektedir. Bugün Türkiye'de kullandığımız psikoloji paradigmamızda sağlıklı aile ilişkileri anlayışımızdan adli tabipliğe kadar, insanlarımız batı toplumunun değer yargıları açısından incelenmektedir. Oysa, bilimsel yöntemlerin kültürel yanlılıklarının bile tartışıldığı günümüzde Türkiye'de ve öteki Üçüncü Dünya ülkelerinde psikoloji gibi insan-toplum yaşantısını yansıtan sosyal bilimlerin bize yabancı toplumlardan ithali ile karşı karşıyayız.

Ülkemizde psikolojinin bağımlılığı öğrenim kurumları aracılığıyla da süregelmektedir. Kimi üniversitelerimizde, İkinci Dünya Savaşı öncesi Alman Üniversitelerinin programı uygulanırken, kimi üniversitelerimizde de Amerika'da uygulanan programlar aynen benimsenmiş, Türkiye'nin kültürel yapısına ve gereksinmelerine yeterince yer verilmemiştir.

Bugüne böyle geldik. Bundan sonra ne yapmalı?

Ülkemizde bağımlı olarak gelişen psikoloji son yıllarda kimi öz-

verili çabalarla bağımsızlık tohumlarını çoktan atmış bile. Örneğin Çiğdem Kağıtçıbaşı Türk insanı, Türkiye'de toplumsal değişme gibi konularla bağımsızlaşan Türkiye psikolojisinin öncülerinden. "Türkiye'de Çocuğun Değeri" adlı yapıtı bunun son bir örneği. Reşit Canbeyli Türkiye'deki olanaklar çerçevesinde İstanbul Çapa Tıp Fakültesi ile işbirliği yaparak Boğaziçi Üniversitesinde bir psikoloji laboratuvarı kuruyor. Bundan böyle kendi deneklerimiz üzerinde kendi deneylerimizi sürdüreceğiz. Psikologlar Derneği iki yıldır Türkiye'nin ilk bilimsel psikoloji dergisini çıkarıyor. Ve, artık ulusal psikoloji kongreleri yapılıyor.

Kuşkusuz diğer bilim dalları gibi psikolojinin de toplumsal işlevi çevremizi anlayarak, açıklayarak, dünyanın ileriye doğru değişmesinde katkıda bulunmak. Kısacası, dünyayı değiştirmek. Bu değişimin içeriğini de toplumumuzun gereksinimleri ve olanaklarımız belirliyor. Olanaklarımızın en verimli olarak değerlendirilmesi de sosyal bilimcilerin toplu, örgütlü davranmasına, güç birliğine bağlı.

Bu açıdan yapılması olanaklı çok şey var. İlk akla gelenler arasında çevirilerle yetinmek yerine kendi dilimizde ders kitapları hazırlamak, üniversiteler arası ve TÜBİTAK'la işbirliği sonucu Türkiye'de sosyal bilimler alanında araştırmaları destekleyerek tek başına boşa giden kit olanaklarımızı topluca değerlendirmek, alanda çalışanlar için meslek içi eğitimin öngörüleceği yaz okulları düzenlemek gibi faaliyetler yer alabilir.

Ancak her şeyden önce toplumumuzu ve tarihimizi tanımalı, halkımızla beraber olmalıyız. Örneğin, Amerikan toplumundaki gözlemlere dayalı olarak hazırlanan bir çocuk gelişme psikolojisi kitabının ya da kuramların Türkiye'de geçerliliği üzerinde, Anadolu halkının çocuk yetiştirme yöntemlerini bilmeden karar vermemeli, aynı zamanda çalışmalarımızın amacını Batı'da yapılanların doğrulamaları olarak da sınırlandırmamalıyız. İnsanlarımızı, kendi toplum yapımızın ışığında yeni paradigmalara değerlendirmenin yollarını, yöntemlerini aramalıyız.

Bugün dünyanın bir çok ülkesinde Batı kalıplarının dışında ancak Batı'nın da kültür kalıtımından yararlanarak bilimleri bağımsızlaştı-

ma yönünde çalışmalar yapılmakta, uluslararası kongrelerde bu konuya ilişkin bildiriler verilmektedir. Başka alanlarda olduğu gibi şimdiye dek Türkiye bu çalışmaların da oldukça dışında kalmıştır. Kuşkusuz bu bir "arayış" aşamasıdır. Ancak bu arayışta Türk sosyal bilimcileri-

nin yeri, katkıdan da öte, öncülüktür. Batının bu denli içinde ve aynı zamanda kültür ve tarihi mirasımızdan ötürü Batıya bu denli uzak olmamız bize öteki Üçüncü Dünya ülkelerine de yol gösterecek bir senteze varma olanağını vermektedir.

**Mevcudu tükenen
Bilim ve Sanat
Cilt Kapakları ve 1. Cildi yeniden
hazırlanarak satışa sunuldu**

- * 1-12. sayıları içeren dizinle birlikte cilt kapağı çıktı. Ederi 300 liradır.
- * 1-12. sayıları içeren 1. cilt çıktı. Ederi 1300 liradır.
- * Abone olunuz, dostlarınızı abone yapınız. Abone koşulları: Altı aylık 500, yıllık 1000 liradır.
- * Geçmiş sayılar yüzde 25 indirimlidir. 1. ve 2. sayılar tükenmiştir.

1000 liradan aşağı istekler ödemeli gönderilmez. İstekleriniz için posta pulu, ya da "C. Turan, 13220-9" Posta Çeki hesabıyla bedelini yollayınız.

Dr. Gündüz VASSAF
Boğaziçi Üniversitesi
İdari İlimler Fakültesi
Sosyal Bilimler Bölümü

100. ölüm yılı nedeniyle

40 YIL ÖNCE AÇILAN BİR DARWIN SERGİSİ ANIMSATMALARI

Serol TEBER

İÇİNDE yaşadığımız günlerde ünlü doğa bilgini Charles Darwin'in (1809-1882) 100. ölüm yılı. Dünyanın çeşitli yerlerinde büyük bilgeyi anma toplantıları düzenleniyor, anısına araştırmalar yapılıyor.

Fakat ilginçtir ki, gene bugünlerde özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde evrim teorilerinin okul kitaplarından bütünüyle çıkarılıp, yerine din kitaplarındaki "yaratılış" öykülerinin konması için büyük girişimler başlatılmış durumda. Özellikle Reagan-Haig yönetiminin başa geçmesini sağlayan güçlerin, tutucu kuruluşların desteğiyle uzun zamandan beri sürdürülen "yaratıcılık" savları büyük boyutlara ulaşma sürecinde. Batı Avrupa'da pek çok resmi kuruluş ve bu arada Federal Almanya televizyonu-2. Kanal ZDF bile bu gelişmeleri oldukça huzursuz bir biçimde 17 Şubat 1982 tarihinde uzun bir haber-yorum şeklinde verdi. DAC-Horizont haftalık dergisi 11/1982 sayısında özellikle Federal Almanya televizyonlarının yayınlarından esinlenen bir yorumu yayınladı.

Sorun gerçekten üzerinde durulması gerekli boyutlara ulaşma eğiliminde. Verilen haberlere göre bugün ABD'de, ortalama 30 milyon

kadar insan "yaratıcılık" savlarının aktif destekleyicisi durumunda çalışmakta ve en az bir o kadar da sempatisan bunlara yardım etmekte. İşin daha da ilginç yanı, uzay araştırma merkezlerinde çalışan pek çok uzman da bu "yaratıcılık" savlarını destekleyenler arasında. Televizyonda yapılan konuşmalarda, bu uzmanlar, "yaratıcı"yı bir gün mutlaka bulacaklarına inandıklarını tüm dünyanın gözlerine baka baka tartıştılar. Haber-yorumlarda ayrıca, Başkan Reagan'ın çeşitli seçim konuşmalarında "yaratıcılık" yanlarına nasıl arka çıktığı, başkan olduktan sonra onlara ne denli yardımcı olacağına dair söylediklerini yansıtan belgesel filmler de gösterildi. Bu büyük tutucu kitle, şimdi ellerindeki tüm olanaklar ile okullarda, bilimsel kuruluşlardaki "maymun sorununu" ortadan kaldırma, evrim kuramını ABD toplumundan söküp atma hazırlıkları içindeler.

ABD'deki gelişmelerin bu boyutları alması üzerine, kapitalist batı dünyası bile artık dayanamayıp kıta Avrupasının onurunu ve evrim kuramının savunması için ünlü biyolog Lorenz ile yapılan ve ABD'deki Yaratıcılık akımlarına karşı Darwin'e arka çıkan iki uzun televizyon-radyo yayını daha düzenledi. 20. yüzyılın son yıllarında sorun

gerçekten ilginç boyutlarda gelişmeler gösteriyor.

Kanımızca bu olgu, ülkemizde de üzerinde dikkatle durulması gereken bir gelişme. Tüm dünya için büyük olumsuz gelişmeler içeren bu tür olaylara karşı hangi koşul altında olursak olalım gözümüzü kapatmamız gerekli. Son şanslarını denemeye çalışan tutucu-gerici güçler, toplum ve doğa bilimlerinin boş bıraktıkları her boşluktan yararlanıp insanların beyinlerine son bir kere daha saldırmaya hazırlanıyorlar.

ABD'deki bu ilginç ve olumsuz gelişmelerin ışığında büyük bilgin Darwin'in 100. ölüm yılı tartışmaları kuşkusuz ayrı bir anlam kazanıyor. Bu nedenle biz de, günümüzden 40 yıl önce, başka bir ülkede, Sovyetler Birliği'nde - Moskova'da düzenlenen bir Darwin sergisini anımsatmayı yararlı bulduk.

Hep anımsayacağımız gibi, 22 Haziran 1941 yılında 3 milyondan fazla Alman askeri Sovyetler Birliği'ne karşı saldırıya geçmişlerdi. Avrupa'nın hemen tüm gerici güçlerini arkasına alan saldırganların amacı bir yıldırım savaşı ile Moskova'yı, genç Sovyet ülkesini ele geçirmekti. Kuşkusuz böyle düşünenlerin salt Hitler'ciler olmadığı artık herkesçe bilinmektedir. Örneğin, bu saldırının başlangıcında -sonradan ABD Cumhurbaşkanı olan- Truman; "... Almanya üstün gelirse Rusya'ya yardım etmek gerekir, eğer kazanan Rusya olursa Almanya'ya yardım etmeliyiz. Öyle ki dünyanın en güçlüsü ortadan kalsın..." diyerek ne denli bir ikiye bölme oyunu içinde olduklarını göstermişti. Savaş 1941 yılı boyunca bütün acısıyla sürdü. Almanlar tüm güçleriyle Moskova-Leningrad-Kiev üzerine saldırıyorlardı. İlk yürekli, şairane karşı koymalar başladı. Faşistler, savaşın hiç de alışlagelmiş biçimlerde sürmeyeceğini Breşt Tabyası önlerinde ilk kez anlamaya başladılar.

Bunun, tek bir ülkenin anayurt savaşı olması ötesinde tüm bir insanlığın varoluş sınavı olduğu belirlenmeye başlamıştı. Dünya, yeni bir ordu, yeni bir insanla karşılaşmıyordu. Smolensk, Kiev, Odessa önlerinde akıl almaz savaşlar oluyor, Leningrat'ta salt bir kentin değil, tüm insanlığın savunması yapılmıyordu. Herşeye karşın çok güçlü olan faşist orduları Moskova yakınlarına kadar gelmişlerdi. 1941 yılının Kasım ayının ortalarında dünyanın kimi tarafsız radyoları bile "On güne kalmaz, Führer'in tankları Moskova'

da geçit resmi yapabilir" diyorlardı.

Oysa o sıralarda tutuklu bulunan bir büyük ozan, "Yapamazlar" di-yordu, "Çünkü bizde insanlar kullanır tankları, Onlarda tanklar insanları..."

Fakat kentte durum gerçekten çok zordu. Tüm dünya, Moskova'nın ne zaman düşeceğini tartışmıyordu.

Bu koşullar altında, 1942 yılında, günümüzden 40 yıl önce dünya haber ajansları Moskova'da beklenmedik nitelikte bir serginin açıldığından söz etmeye başlamışlardı. Ünlü "Doğa" (Nature) Dergisinin yazarı Sir Arthur Keith, verdiği haberlerde Moskova'da o zamana değin görülmemiş içerik ve biçimde bir Darwin sergisi açıldığını yazıyordu. Tarihinin bu en zorlu günlerinde Moskova'da zooloji müzesi müdürü Turov'un yönetiminde, Darwin'in ünlü "Türlerin Kökeni" adlı yapıtının yazılmaya başlanması olan 1842 yılının 100. yıldönümünü nedeniyle sergi düzenleniyordu.

Sovyet halkları tarihlerinin bu en acılı günlerinde bile böyle bir yıldönümünü unutmamışlardı. Bir yandan anavatanlarını savunuyorlar, bir yandan da büyük bilgin Darwin için düzenlenmiş sergilerin en anlamlısını kuruyorlardı. Burada gerçekte sergilenen yeni dünyaların yeni insanlarıydı. Bunun içindir ki faşistler, top sesleri Moskova'dan duyulacak kadar kente yaklaştıkları zaman bile "... düşman, inanılmayacak kadar uzak, yepyeni bir insan boyu kadar uzak Moskova'dan" deniliyordu.

Sergide, Darwin'in yaşamının çeşitli yanları, evi, ünlü yapıtını yazmaya başladığı sıradaki durumu, gezileri, ilişkileri, öğretisinin dünya halklarının gelişimi üzerine olan etkileri ve onun, özellikle bazı savları ile gelişmesi pahasına söylemekten edemediği yanlarının vurgulandığı yansıtılmaktadır. Örneğin, "... kişiliğimizin önemli yanlarını bozmadan (onları yok etmeden) en zor koşullar altında bile ilgi ve sevgimizin önüne geçemeyiz...", "... insan uygarlığı ilerledikçe ve küçük grupçuklar daha büyük topluluklar haline geldikçe en basit düşünce bile kişiye kendi toplumsal dürtüsü, ilgi ve sevgisini benzer biçimlerde, aynı topluluğun diğer öteki kişilerine de göstermeye zorunlu kılacaktır... İlgi ve sevgiyi tüm dünya milletlerine genişletmek için arada yalnız bir yapay set vardır..." gibi Darwin'in kimi özdeyişlerinin sergide özellikle

vurgulandığı belirtilmektedir. Sergide ayrıca Marks'ın, Engels'in ve Lenin'in Darwin'le ilgili görüşleri, Darwin'in dünya tarihindeki yeri bir kez daha belirginleştirilmiş, açıkça sergilenmiştir.

Kuşkusuz burada gerçekte Darwin'le birlikte, insanlığın tüm güzelliklerine, Shakespeare'in, Tolstoy'un, Gorki'nin çocuklarına saldıran faşistlerin tarih önündeki acıklı durumları sergilenmiştir.

1942 yılı, savaşları ile, Darwin sergisiyle insanlık tarihinde çok özel ve anlamlı bir yer tutmaktadır. İçinde yaşadığımız yıl, Darwin'in ünlü eserini yazmaya başlamasının 140., ölümünün 100. ve Moskova'daki serginin 40. yılı...

Gene içinde yaşadığımız şu günlerde ABD'de tutucu-gerici güçler ünlü bilge Darwin'in adını okul kitaplarından silme çabası içindeler... Kanımızca bu onların -son zamanların güncel deyimi ile- son çabaları olacak. Çünkü hep biliniyor ki buralarda tanklar kullanıyor insanları, başka yerlerde insanlar tankları... Tarihin kimlerden yana ağır bastığını anlamak için etrafa şöyle bir bakmak yeter...

KAYNAKLAR

Arthur Keith: Darwinial Exhibition in Moscow. Nature, Cilt 150, s. 393-395 3.Ekim.1942
Nazım Hikmet: Bütün Eserler, Cilt 4, s. 494, 502.

NOT:

Serol Teber'in, Dergimizin 11. sayısında yayınlanan "Evrim Teorilerini Çarpıtma Çabaları" adlı yazısına karşı, Ertuğrul Tonak'ın 14. sayımızda "Altı Yıl Gecikmeli Mektup Vesilesiyle Marx - Darwin İlişkileri Üzerine Bir Not" başlıklı bir kısa yazısı yayımlanmıştı.

Serol Teber Dergimize gönderdiği ilgili yazıya yanıtında, Karl Marx'ın torunu Robert-Jean Longuet'in "Dedem Karl Marx" adlı kitabında Herbert Spencer ile Charles Darwin'e Kapital'in 1. cildinden birer örnek gönderdiğini yansıtmış olduğunu, ayrıca Berlin - Humboldt Üniversitesi Doğa Bilimleri Müzesi, Tarihi Yazı ve Resim Bölümü yönetmeni Ilsa Jahn'ın Charles Darwin adlı yeni yayınlanan bir monografisinde (Charles Darwin, Urania Verlag Leipzig-Jena-Berlin 1982; Pahl-Rugenstein Verlag Köln 1982) (s. 100) Marx'ın, Kapital'in 1. cildinin 2. baskısını Darwin'e gönderdiğini yazmış olduğunu, bu açıdan kendi yazısında da bir tarihlendirme söz konusu edilmediğinden tartışmayı bitmiş kabul ettiğini belirtmektedir.

YENİ KİTAP PAZARI

Onur Kitabevi'nin, Kitabevinden Okura Yurtiçi ve Yurtdışı Kitap ve Dergi Satış Servisi

- ★ Roman, Öykü, Şiir, Deneme, Anı, Gezi, Yazın Bilgileri; Tiyatro, Sinema, Resim; Dil ve Sözlük; Eğitim, Siyaset, Tarih, Felsefe, İktisat, Toplum Bilim; Çocuk kitapları
- ★ Edebiyat, Sanat, İnceleme ve Araştırma Dergileri
- ★ Yeni Kitap Pazarı Servisi, kitabevi bulunmayan ya da yeterli düzeyde kitabevinden yoksun yerlerdeki okuru, satışta olan kitap ve dergi konusunda bilgilendirir; kitap ve dergi gereksinimlerini karşılar.
- ★ Satışı yapılan kitap ve dergileri içeren ve satış koşullarını belirleyen katalog isteme adresi:
- ★ Yeni Kitap Pazarı Servisi
Onur Kitabevi
Selanik Caddesi, 72/22
Yenişehir - ANKARA

EGE TOPRAĞININ YAZARI SAMİM KOCAGÖZ

Şükran KURDAKUL

Kocagöz, gençlik deneyi sayılan *İkinci Dünya* (1938) adlı romanından sonra, sanatçı kişiliğinin ilk atılımlarını bir bölümü "Ses" (1939-41), "Yürüyüş" (1942-43) gibi toplumcu sanat dergilerinde çıkan öykülerinde ortaya koydu. Bu evrenin ürünlerinde kırsal bölgelerde yaşayan insanların aykırı doğa ve toplum güçleri karşısındaki sorunları işleniyor, köy-kasaba yaşamının özellikleriyle yansıtılıyordu. Genel görünüşleriyle Sadri Ertem-Sabahattin Ali anlayışı doğrultusunda öykülerdi bunlar. Alışılmış yapı özellikleri içinde görünüyordular ama getirdikleri sorunlarla yeniydiler. Yazarın başarısı, aralarında yaşadığı Ege bölgesinin kırsal kesim insanlarını bulunduğu tarihsel konum ve yerel olayların özelliği içinde verebilmesiydi. İlk kitapları *Telli Kavak*, *Sığınak*, tarımda henüz, kapitalist ilişkilerin yapıyı değiştirecek boyutlara ulaşmadığı dönemin son yıllarına ilişkin gözlemlere dayanıyordu. Doğanın yol açtığı olağanüstü olaylara bağlı sorunlarla (*Yarıntı*, *Telli Kavak*), geleneksel toprak sahibi-dayıbaşı, tarım işçisi ilişkilerinin ilk kez sergilendiği (*Kesik*, *Sığınak*) bu dönem öykülerinde, "memleket bıkâ-yeciliği" anlayışının perspektivini genişletme çabası görünür.

Sam Amca (1950)'yı oluşturan öykülerde ise, değişen üretim araçlarının değiştirdiği yeni koşullarla bağımlı olan insanlar ortaya çıkmıştır. "On çift öküzün on günde yapamayacağı işi bir günde yapan Jhon Deere'ler, Massey-Harris'ler, Oliver'ler, Internationaler toprağa egemen olmakta, bir bölük insanın ekmeğini elinden almaktadır (*Sam Amca*, s. 6) Yeni üretim araçlarına sahip olanlar mevsimlik işçileri bir-

birine kırdırma olanağı bulmuşlardır. (Başakçı, *Sam Amca*) Küçük köylülük dar boğazlara itilmiştir. Kimler tarafından sömürüldüğünün bilincinde olmayan küçük üreticiler "işçileşme" sürecine girdiklerini algılayınca, farklılaşmaya başkaldırmak isterler. "Ben çiftçiyim, amele değil..." (*Sam Amca* s.11)

Daha sonra, İlhan Berk "Massey Harris" (*Türkiye Şarkısı*, 1953) şiirinde bu havada dağılan bireysel başkaldırıların yarattığı acıyı şöyle anlatmıştır:

Massey Harrisler topraklara ve insanlara baktılar sevindiler,
Yüzleri gülecek diye düşündüler.
Toprağa ve insanlara doğru yürüdüler.

İnsanlar bakakaldılar
Bir acayip kuştı Massey Harris'ler

Memleketimin göğünde
Yolda, evde, çarşıda ısınacak gibi şeyler değildi
Halbuki her toprakta ekmek, aydınlık, aşkı

Burda İnsanların karısını, kızını öküzünü alan şeydi
Daha çok oydu."

Samim Kocagöz, dışa bağımlı endüstrileşmenin ilk aşamasındaki çözülme süreci içerdiğinden soyutlamadan verdiği öyküleriyle kendisinden sonraki -doğup büyüme yaşlarını köyde geçiren yazar- kuşağının başat sorunlara yönelmesinde etkili olmuştur.

Samim Kocagöz'ün ilk öykülerinde tümcenin sadece yükümlendiği

görevi yerine getiren düz bir araç niteliğinde görüldüğünü söyleyebiliriz. Kusursuzdur ama değişiklikli, zenginliği, çağrışımlara açıklığı -dolayısıyla- değişimist etkisi söz konusu değildir. Bu nedenle yalın bir düzeyde gelişirler. Doğa betimlemelerinde bile değişmez bu durum. Yazar, genellikle kendi anlatışı ile kurduğu öykülerde sık sık kişilerin adlarını anarak durum belirtmeyi sever. "Ali Mehmet, adamın makinist olduğunu duyunca hemen arkasını dönüp oturdu." (*Sam Amca*, 2.baskı. s.12), "Ali Mehmet döndü; ne demek istiyorsun der gibi, makinistin yüzüne baktı." (a.e. s.12), "Ali Mehmet homurdandı." (a.e.s.12)

Küçük yan olayların sergilenişinde iki, üç yer yer daha fazla kişinin gelip geçmesiyle okurun hep "hikâye okuduğu" izlenimi içinde kalmasına yol açar.

1954'den sonraki öykülerde ise tümce evrim geçirmiştir. Yer yer anlatımdaki doğallığa aykırı düşmeyen benzetme ve tamlamalarla yazar, kendini yenilemeye çalışmakta, kişilerin gözlerinin içine de bakarak onları içten ve dıştan bütünleştirici durumlarıyla yansıtmayı amaçlamaktadır. Tahir Alangu'nun, "eski yapı teorisi yerine sanata daha yakın bir yola girdiğini (*Cumhuriyet'ten Sonra Hikâye ve Roman*, cilt 2, s. 336) söylediği bu evre öykülerinde kişi adları ve birbirlerinin içine giren yan olaylar da azalmıştır. *Cihan Şoförü*, *Ahmet'in Kuzuları*, *Yağmurdaki Kız* kitaplarını oluşturan öykülerde olayla birlikte yaşayan kişilere çokça rastlanması bu anlamaya bağlanabilir.

ROMANLARI

Kocagöz, ilk gençlik deneyinden uzun süre sonra yazdığı *Bir Şehrin İki Kapısı* (1948) nda kasaba eşrafı ile okumuş gençler arasındaki çelişkileri işlemekte, eskinin çıkar dolaplarını işletmekteki becerisiyle, yeninin halktan kopuk eylem çabalarını sergilemektedir. *Yılan Hikâyesi* (1954) Söke yöresinde Balat gölünde dalyan kurma tekeline sahip olan ağalarla topraksız köylülerin gizli açık mücadelelerinin öyküsüdür. Çok partili düzene geçiş yıllarında köylünün yaşamını değiştirecek seçenekler araması, ekonomik koşulların yarattığı sorunlar karşısındaki yalnızlığı tutarlı yan olayların aracılığı ile sunulur. *Onbinlerin Dönüşü* (1957), büyük kentte ayrı

dünya görüşlerine bağlı üniversiteli gençlerin II.Dünya Savaşı yıllarındaki çatışmaları çerçevesinde gelişmektedir. Romanda nazizmin çığırkanlığını yapan ırkçı ve turancılarla, antifaşist güçleri temsil eden kişiler, kendi özellikleri içinde verilirken "uzlaşımçı", "dönek" tipler de sergilenir.

Kalpaktılar-Doludizgin, Kurtuluş Savaşı'nın romanıdır. Yazar, belgeleri ve yaşamış kişilere dayanarak kurduğu, büyük boyutlu yapıtın birinci cildinde (*Kalpaktılar*) savaşın örgütlenme evresini işler. Reddi İlhak Cemiyeti'nin İzmir Yahudi mezarlığında düzenlediği toplantıyla ve İzmir'in işgalinde gazeteci Hasan Tahsin Recep'in direnişiyle başlayan roman, padişahçı güçlerin başkaldırımları, bastırılan iç isyanlar, ordunun yeniden örgütlenmesi, mütarekede İstanbul'daki vatanseverlerin gizli eylemleriyle gelişir. *Doludizgin*'de ise İnönü, Sakarya, Başkumandanlık savaşları verilmiştir. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in geri alındığı 9 Eylül 1922'ye kadar süren dönem köyü, kasabası, başkenti, asker hastahaneleri, savaş alanları ile yansıtılırken değişik kişilerle karşılaşılır. Yazar, birbirleriyle ilgili olan ikincil olaylar içinde bu kişileri başarı ile kullanır.

Yusuf, Talip, Salih Efe, Müjgan gibi romanın baş kişileri, zincirleme olaylar boyunca iyi verilmiş, savaş içindeki insan yer yer iç yapıyla da yansıtılmıştır.

Bir Karış Toprak, geleneklerinin dışına çıkarak, Söke dolaylarında Subaşı köyünde yerleşip çiftçilik yapmayı kabul eden yörüklerin aykırı doğa güçleri karşısında -Menderes'in taşması- umarsız mücadelelerini sergilemektedir. *Yılan Hikâyesi*'ni kaldığı yerden sürdürdüğünü söyleyebileceğimiz *Bir Çift Öküz*'de bu kez, D.P. yönetiminin köydeki etkileri işlenmiş, toprak düzenine bir şey getirmeyen biçimsel demokrasinin köyde soyut bir kavram olarak kalışı gösterilmiştir. *İzmir'in İçinde* (1973) ise, 27 Mayıs 1960 hareketinden önceki yıl İzmir'de bir ithalat ve ihracat firmasında çalışan yüksek okul çıkışlı ünlü bir tenisinin (Emre) anlatısına dayanarak kurulur. Okumuş burjuva (Hidayet bey), Kurtuluş savaşçısı (Albay Nazif Tınaztepe), sosyalist mühendis (Cahit), Emre ve nişanlısı (Gülseren)'nin başlıca kişiler olarak görüldüğü romanda, yazar, olayları yasa dışına çıkan iktidarın dönüşmesi doğrultusunda geliştirir-

ken şematizme düşmekten korunmuştur.

GENEL ÖZELLİKLERİ

Samim Kocagöz'ün romanlarında köy, kasaba, büyük kent insanlarıyla karşılaşılır. Yazar konusunu işlerken zaman ve çevre belirtmelerine özen gösterdiğinden kişiler dönem o çevre özelliklerinden soyutlanmazlar. Kimileri özel niteliyle de çok iyi konukları için (*Kalpaktılar*'da Yusuf, Salih Efe, Talip; *İzmir'in İçinde*'de Hidayet Bey, Albay Tınaztepe) kişi olma aşamasına ulaşmışlardır. Özellikle okumuş ve akılgöz burjuva kimliği, ister istemez içinde yuvarlandığı boşlukta ki yalnızlığı ile Hidayet bey; yakın tarihimizde kışla, savaş ve yurt yönetimi arasındaki zorunlu ilişkileri kişiliğinde simgeleyen Albay Tınaztepe romanımızın yeni insanları olarak görünürler. *Kalpaktılar*'daki Salih Efe ise, savaş yorumlayışından karşılaştığı her güçlük karşısındaki tavrına kadar herşeyi ile Anadolu insanıdır. Yusuf'a karşı yakınlığı, babaca sevgiyle birlikte halk-okumuş gönüldeşliğinin simgesi halinde belirir yer yer. En ayrıntıda gibi görünen devinimlerinde bile "halk filozofu" kimliği, savaşçılığı, insancıl yapısı ile yaşarlık kazanır.

Çok geniş bir kesitte çalışan ya-

zarın, ikincil olaylara düşkün olması nedeniyle kullandığı ikinci derecede kişiler de göz önüne alınırsa, toprak ağalarından ırgatlara, olayların içinde büyük ölçüde yeri olan kadınlardan değişik mesleklerden insanlara kadar toplumun bütün tabakalarından gelen tipleri yaşatmaya çalıştığı görülür. Ne ki, ikincil olaylarda kullandığı kişilerin, genellikle kişilik aşamasına ulaştıklarını söyleyemeyiz. Belki kurgudaki işlevleri ölçüsünde değerlendirildiklerinden bu kişiler çoğun görevlerini yapmak için sahneye çıkmış gibidirler. Yazarın bunları en belirgin özellikleriyle kısaca anlatmakta yetinmesinden ötürü romanımızın yeni insanları olma niteliklerine sahip oldukları halde bu düzeye ulaşmamışlardır. Olay-durum-davranış süreci içindeki inandırıcılıklarına, doğallıklarına karşın, iç dünyalarının çok az yansıtılmalarından ötürü bu kişileri ruhsal yapılarıyla tanıma olanağı bulamayız.

Kocagöz'ün romanlarında da anlatım yalın ve akıcıdır. En küçük ayrıntıları bile zincirleme olarak geliştirir. Kocagöz. Belli olayların açıklanmasında genellikle kişileri konuşturarak denge sağlamada yetkinleşmiştir. Onu toplumcu gerçekçi öykü ve romanımızın başlıca kişiliklerinden biri durumu-na getiren de bu becerileridir.

HAT
Kitabevi

HAT
Kitabevi

HAT
Kitabevi

HAT KİTABEVİ

Yeniden hizmetinize açılmıştır

Adres:
Soysal Pasajı II. Çarşı Katı
No: 6 Kızılay-ANKARA

Yavuz Top ile söyleşi

HALK MÜZİĞİNDE EVRENSELLİĞE BAKMAK

KOSİM YETER

Yavuz Top, ülkemizin ileri gelen bağlama ustalarındandır. Halen İstanbul radyosunda görev yapan ve 4 yıl İstanbul Türk Müziği Konservatuvarı'nda bağlama öğretimi üyeliği yaptıktan sonra, çeşitli nedenlerle bu görevinden istifa etmek zorunda kalan Yavuz Top ayrıca İstanbul Vezneciler'de "Halk müziği öğretim merkezi"ni de yönetmektedir. Son olarak Dostlar Tiyatrosu'nun sunduğu "Ağır Dağı Efsanesi" adlı oyunun müziğini yapmış ve çeşitli fon müzikleri, tiyatrosu, sinema müzikleri üretmiştir.

Yavuz Top sorularını şöyle yanıtladı.

★ Sayın Top kısaca özgeçmişinizi açıklar mısınız?

★ 1950 yılında Erzincan'ın Tercan ilçesinin bir köyünde doğdum. İlk öğrenimimi Tercan'da yaptım, orta öğrenimime Erzincan'da başladım. Orta öğreniminin ikinci yılında çeşitli koşulların zorlaması sonucu okulu, bırakmak zorunda kaldım. Daha sonra orta ve lise bitirme sınavlarına dışardan katılarak diploma aldım.

★ Sayın Top, radyoya nasıl başladınız?

★ 1967 yılında Ankara radyosunda açılan sınavlara yetiştirilmek üzere "stajyer sanatçı" adayı olarak katıldım. Adayların en genci idim. Bu sınavda başarılı olmadım. Daha doğrusu sınavı kaybettirildim. Aynı yıl İstanbul radyosunda "yetmiş sanatçı" olarak sınava girdim ve sınavı kazandım. Aynı kuruma bağlı iki ayrı radyoda sınava girip de, birinde, "stajyer adayı" olmayı bile hak edememişken, diğerinde nota-solfej repertuar-saz hakimiyeti dallarında yeterli görülüp yetmiş sanatçı olarak sınava kazanmış olmam doğrusu şaşırtıcı. Bu çelişkiyi hala kavramış değilim.

★ Yönetiminizdeki halk müziği öğretim merkezi açmanızı neye bağlıyorsunuz, uzun vadede neler amaçlıyorsunuz?

★ Bir süredir, burayı açarak kursiyerlere nota, solfej, repertuar ve enstrüman "(ağırlıklı bağlama) dersleri veriyorum. Halk müziğinde çeşitli denemeleri gerçekleştirmek için herşeyden önce elemana, yani kadroya gereksinim duyulmaktadır. Bunu oluşturmak için burayı açmak gereği duydum. Uzun gelecekte diğer halk sazlarının öğretimini de gerçekleştirmek temel amacımızdır.

★ Sayın Yavuz Top, halk müziğinin gelişmesi ve varsıllaştırılması için sanatçılara ve kurumsal olarak TRT'ye sizce ne görevler düşmektedir?

★ Herşeyden önce iki kavramı birbirinden ayırmak gerekir. Biz folklorcu muyuz, yoksa müzikçi miyiz? Yani geçmiş dönemlere ait ezgileri derleyip arşivleyen kişiler mi olmalıyız, yoksa gününün insanına müzik veren sanatçılar mı olmalıyız? Benim anlayışım odur ki, biz günümüz Türkiye'si insanına müzik üreten sanatçı olmalıyız. Bunun için de TRT müzik kültürümüze en iyi hizmet eden bir devlet kurumudur. Gerek halk müziği, gerekse sanat müziğini kendi bünyesinde finanse eden ve sanatçıları sıfırdan alıp yetiştiren, sanatçı kişiliğini veren TRT'dir. Ancak, TRT'nin kendilerine uzman veya danışman olarak aldığı kişiler, toplumdaki değişimi yani kentleşmeyi ve sanayileşmeyi göremedikleri için, yetişen bu sanatçıları gereği gibi üretkenliğe yöneltememiş ve müzik alanında bir boşluk doğmuştur. Bu boşluklar da diğer müzik türlerinin beslenmesine neden olmuştur. Örneğin Arabesk türü böyle bir boşluğun, durgunluğun sonucudur. Öz olarak TRT'de uzman veya danışman kariyerine sahip olanlar, çağın gerçeklerini göremeyen, yetersiz müzikçilerdir. Bu nedenle benzeri kurumsallaşmada çağcıl ve yetenekli kişilere gerek-

sinim duyulmaktadır. Bu gerçekleştirelmediğinde, durgunluk, tek-düzelik sürecek, kalitesiz müzik, yaşamını sürdürecektir.

★ Sayın Top, sanırım TV'de de birkaç kez izleme olanağı bulduğumuz "çok sesli halk müziği orkestrası" denemesi bu çağdışılığa ve durgunluğa bir tepki olarak mı doğdu? Bununla neyi amaçlıyorsunuz?

★ TV'de izlediğiniz halk sazları orkestrası bir denemedir. Bunu kişisel çabamızla sürdürmek istiyoruz. Ancak orkestra kadrosuna günümüz koşullarında sürekliliği sağlayacak ekonomik olanaklarımızın yokluğu bizim için tek engel. Ekonomik sorun bu konuda ağırlıklı rol oynuyor.

Deneyimlerimiz bizi şu sonuca varırmıştır: Halk sazları ile rahatlıkla çok sesli orkestra kurulabilir. Ancak bu, bağlamanın yanında diğer halk sazlarını da en az bağlama kadar çok iyi bilen elemanlar ile gerçekleşir. Yani halk müziğini bağlamanın egemenliğinden kurtarmak gerekir.

Ayrıca, halk müziğinin içkili gazinolarda sarhoş bir kaç kişiye değil de, müzikhanelerde kalabalık insan topluluklarına dinletilmesinin daha yararlı olacağını sanıyorum.

Günümüz Türkiye'sinde halk müziği alanında da kolektiviteden yani birlikte çalışmaktan yanayım. Bireysel çabaların yani tek kişi virtöz bile olsa fazla bir yarar sağlamayacağını düşünmekteyim.

Geleceğin Türk müziği kompozitörlerine materyal bırakabilmek için her olumlu çalışmanın yanındayım. İyi olmayanlar unutulur, iyiler kalıcı olur. Onun için şu iyi, bu kötü demek biraz erken.

Günümüz sanatçıları aynı duygu ve düşüncede birleşip, yani ulusallaşıp, bölgesellikten ve yöresellikten kurtulmalıdırlar. Bir Trakya türküsünü Urfa'lı, Erzurum türküsünü Antalya'lı aynı şekilde sevmeli, sevdirmeli ki evsenselliğe varalım.

★ Son soruyu soracağım. Bir ünlü hafif müzik sanatçımız "Halk müziği kendi dönemini kapatmıştır." gibi tezler savundu. Dilerseniz birlikte bir yanıt verelim.

★ Kaynağı kurumadan ki halk müziğimizin kaynağı halkımızdır bu müzik daha nicelerini ve yanlışları silip varlığını koruyacak, gelişecek. Bu yadsınmaz bir gerçekliktir.

"İnsan herşeyin ölçütüdür. İnsanın dünyası ışık, cesaret ve yaşama sevinci doludur." Bu sözler Sovyet fotoğraf sanatçısı Dmitry Baltermants'ındır. II. Dünya Savaşı'nın dehşetini pek çok cephede yaşayan fotoğrafçı, ışık, cesaret ve yaşama sevinci dolu nice dünyaların nasıl yok olduğunun salt gözlemcisi olarak kalmamış, bu vahşeti fotoğraflarıyla gelecek kuşaklara aktarmıştır. Savaş gerçeğini en acımasızca yansıtan fotoğraflardan birisi Capa'nın "Vurulan Cumhuriyetçi'si ise, diğeri de Baltermants'ın 1942'de Kerch yakınlarında çektiği ve "Acı" adını verdiği fotoğrafıdır. Nazi katliamının ardından, eşlerini, evlatlarını arayan kasabalıların dramı savaşın korkunçluğunu gözler önüne seriyor. Pek çok dergi tarafından yayınlanan ve çeşitli ülkelerde sergilenen bu fotoğraf, savaşın insanoğluna getirdiği acıyı anlatan bir belge olarak sembolleşiyor. İnsanlığı tehdit eden yeni savaşlara karşı bir uyarı niteliği de kazanıyor.

İlk kez 24 yaşında fotoğraf çeken Baltermants, üniversite öğrenimini matematik dalında yaptı ve askeri akademiye yüksek matematik öğretmenini olarak girdi. Fotoğraf yeteneği ile matematiğin pek bağdaşmadığını görmüş olacak ki 1938'de Akademiden ayrılarak Ordu Gazetesi'ne muhabir olarak orduya girdi. Profesyonel yaşamı boyunca bir süre İzvestiya için çalıştı ama kırk yıl geçen uğraşının büyük bir bölümünü haftalık dergi "Ogonyok"a adanmış. Bugün de bu derginin fotoğraf bölümü şefidir. Altmışını geçen yaşına rağmen bugün yeni fotoğraf-

Acı - Kerch 1942

Savaşı belgeleyen fotoğraf sanatçısı

DMITRY BALTERMANTS

Derleyen: Kemal CENGİZKAN

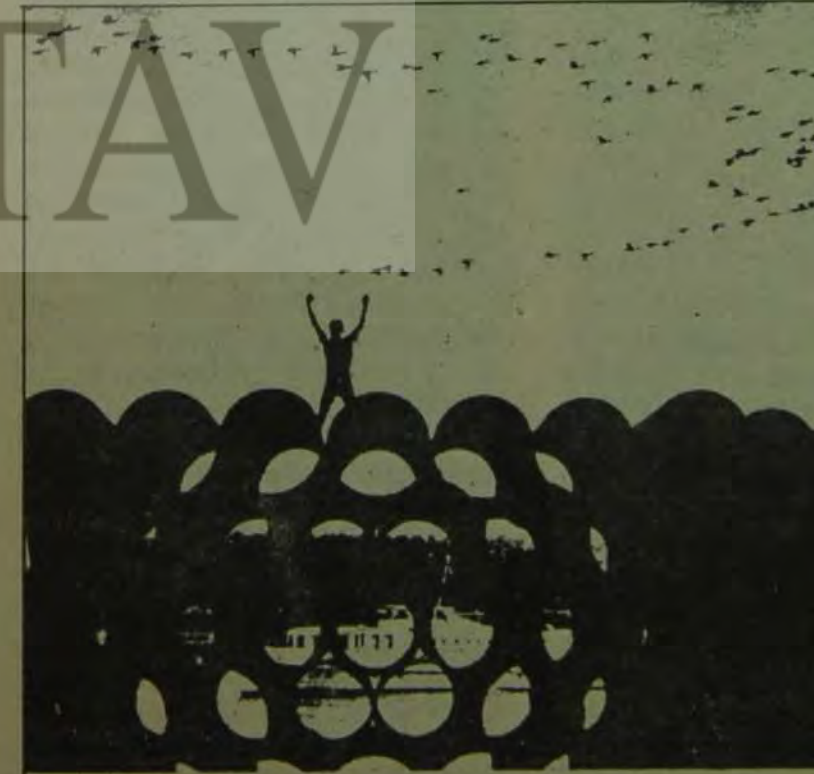
çılara önerileri ve eleştirileriyle yol gösteriyor, ülkesini ve dünyayı dolaşarak fotoğraflar çekiyor.

İkinci Dünya Savaşı'nda cephe önlerinde fotoğraf makinesi, bloknotu ve makineli tüfeği ile görevliydi. Yaralandı ve uzun süre hastanede yattı. 1941'de Moskova'da, 1945'te Almanya'da cephelerdeydi. Savaşın bu denli içinde olması savaşın değişik boyutlarını görmesine, belgelemesine olanak sağladı. Zaferin artık kesin olarak ellerde bulundu

ğu günlerden birinde, Almanya'da savaş alanları yakınında bir ev. Yarı-yıkılmış, ortalık toz duman... Yıkılmamış duvarda bir duvar tabağı asılı, masanın üzerinde taş, toprak, bir de masa saati... Ve üzerindeki vazoda çiçekler bile bulunan bir piyano... Askerlerden biri başına geçerken hemen, tozlarını şöyle bir temizleyip parmaklarını dolaştırmaya başlıyor tuşlarda. Bu anı canlılıkla yakalıyor Baltermants. Savaş hakkında insanlara bu denli çok şeyler anlatabilen bir fotoğrafa kolav ko-

Savaş fotoğraflarının sanatsal yönleri üzerinde çeşitli tartışmalar yapılabilir. Fotoğrafçının çalışma koşullarının güçlüğü, sözü geçen bazı eksiklikleri açıklığa kavuşturur. Şurası kesindir ki savaş fotoğraflarında belgesel nitelik ağırlık kazanmaktadır, nasıl olursa olsun savaş belgeleyen her fotoğraf değerlidir. Ancak Baltermants gibi sanatçıların yetenekleri, sadece belge çalışmasının da ötesine geçen fotoğraflardaki geniş ve derin anlamlarla ortaya çıkmaktadır. "Çaykovski" adlı fotoğraf böyle bir yeteneğin en belirgin örneğidir.

İnsanı bütün değerlerin odağı olarak alan Baltermants, çalışmalara savaş sonunda da devam etmiş, insanı ve çevresini teknik oyunlara fazla yüz vermeden, ama tek boyutluluğa da düşmeden tüm yönleriyle fotoğraflamıştır.

FRED ZINNE MANN VE EN ANLAMLI YAPITI: JULIA

ibrahim KARAMEMET

ÖZELLİKLE Amerikan sinemasında yönetmenlerin ünlenmeleri değişik yollardan oluyor. Kimi para başarısı getiren çok yıldızlı filmlerle ünleniyor, kimi arada bir ilerici filmler yaparak ve bunu ticari çarkın içinde belli sürelerde yineleyerek. Bir kısmı da Amerikan yaşantısının Oscar ödülüne değer görülecek dramatik olaylarını anlatarak bu başarıya ulaşıyorlar. Örneğin İtalya'dan Amerika'ya göç eden Zefirelli (Şampiyon) bu yolu seçenlerden. Ağırbaşlı, alçakgönüllü, doğru bir sinemayı kararlı bir çizgide yürüten sinema adamları Amerika'da parmakla gösterilecek kadar az. Bu az sayıdakilerin kimler olduğunu vurgulamak da neredeyse olanaksız; ticari çarkın içinde en güvenilen adamın eriyip gittiği veya en onulmaz filmlere imza attığını görmek sık sık rastlanan olaylardan. İşte son örneği: Düne kadar kendisine neredeyse taptığımız, kadınlığından çok bedeninin üzerindeki kafasına hayran olduğumuz, Vietnam Savaşı ve nükleer silahlanma konusunda parmak ısırtan eylemlerini alkışladığımız Jane Fonda kimbilir hangi zorunluluklarla olacak şimdilerde İsrail askerlerine moral dağıtıyor. Hem de yarattığı üne leke sürüleceğini hiç düşünmeden. Ama, Bayan Fonda'nın kârlı çıkacağı bir yön vardır kuşkusuz bu hesapta ve kendisi bu tür oyunlara getirilenlerin en son canlı örneğidir.

Bu bakımdan Fred Zinnemann çok az sayıdaki namuslu kalabilen tutarlı Amerikalı sinema adamlarından biri ve ilk akla geleni. Gelişim çizgisine baktığımızda Zinnemann'

ın belli bir anlayış içinde ödün vermeden ve ticaretin çarklarında biçimlenmeden ağır, fakat kararlı adımlarla ustalığına ustalık kattığı izlenir. *Oklahoma* (1954) müzikaline rağmen Zinnemann'ın yönettiği filmlerin tümünde nesnel verilerden yola çıktığını, bunları çağdaş bir anlayışla yorumladığını ve çağdaş bir dünya görüşünden sapmadığını gözlemliyoruz. 1977 yılında yaptığı *Julia* bu değer yaklaşımları ile baktığımızda saygıdeğer ustanın en uygun filmidir.

İYİ FİMLERİ DEĞERLENDİRMEK?

Julia, az sayıda da olsa değerli dış kaynaklı filmler izlediğimiz geçen sezonun sonunda vizyona girdi ve ne yazık ki, yalnız İstanbul sinemalarında oynadı. Diğer kentlerimizdeki sitemaseverlere gösterilmesi önümüzdeki sezona kaldı. Yılın en iyi yabancı filmleri değerlendirmesinde *Julia*, *Macarlar* (Zoltan Fabri) ve *Fil Adam* (David Lynch)dan sonra ancak üçüncü sıraya değer görüldü. *Macarlar*'a bir diyeceğimiz yok. Kaldı ki, Zoltan Fabri günümüzün en önemli yönetmenlerinden. *Macarlar* Fabri'nin en iyi filmlerinden değilse de bizce Fabri yaşayan en büyük sinema yönetmeni ve *Macarlar* onun değerini ortaya koyan bir yapıtı. Ancak *Fil Adam* için aynı değerlendirmeyi paylaşamayacağız. Kuşkusuz, geniş bir yelpazenin içinde yer alan sinema eleştirmenlerimiz oylarını kendilerince haklı gerekçelere göre vermişlerdir. Ancak, tüm insancıl yaklaşımlarının yanında bunların ardında gizlenen tehlikeleri de taşıyan, "Bu adam bir İngiliz vatandaşıdır" diye başlayıp, "bu nedenle uygar bir insan gibi yaşamaya hakkı vardır" ana düşüncesi etrafında oluşturulan, Anglo Sakson, yani batı uygarlığının sanki tarafsız bir eleştirisi yapılmış gibi

bir yaklaşımla; fakat aslında, özellikle sıradan insanların aşağılandığı, Kraliçe Viktorya emperyalizminin kurumlarının ve seçkin kişilerinin, bunlardan daha belirgin olarak da doğrudan kraliyet ailesinin yüceltildiği bir filmin, kanımızca son yıllarda batıda yapılmış en anlamlı filmlerden biri olan *Julia*'nın önünde değerlendirilmesini tartışmasız kabul etmek biraz zor. *Fil Adam*'ın bazı değerler taşıdığını yadsıyamayız. Özellikle biçimiyle dikkat çeken bir film. İçeriğinde de insancıl olma çabası var. Ancak, içeriği dikkatli çözümlendiğinde iletisinin metafizik değerler taşıdığı ve *Fil Adam*'ın çabasının kuşkusuz bir yanıla onurlu ve insana yakışan bir çaba; fakat, birinci planda seçkinler sınıfında yer alma çabası olduğu da gözden kaçmamalı. Bu anlamda filmde insancıl bir savaşımın, yani onurlu bir çerçevenin ardında onursuzluğa varan davranışlar söz konusu.

Buna karşılık *Julia*'nın tamamen nesnel ve çok olumlu bir insancılıkla çağdaş sorunsalda çok önemli bir sürece değindiği, dayanışma ve bilinçlenme temalarını soluklu ve çok boyutlu bir yaklaşımla incelediği ve biçiminin de bu öze belki de en uygun ve olgun çerçeveyi sağladığı gözden kaçırılmış. O kadar ki, içeriğe uygun biçim örneği olarak, kendini ortallara atmaksızın ince ince kafamıza işleyen ve mükemmel bir örnek olarak kafamızdan söküp atmadığımız *Macarlar*'daki öz-biçim uygunluğu kadar önemli bir biçim üstünlüğü var *Julia*'da. Filmdeki konu gelişimine göre esneklik gösteren biçim kıvraklığı ustalıklı işçiliğe yansımış. Örneğin Amerika'yla ilgili bölümlerle, Avrupa'nın ayrımı, ülkelerin, yönetimlerin ve yılların farklılıkları biçimde belirmiş. Buna karşılık *Macarlar*'da hiç falso vermeyen bir ideolojik yaklaşım var. *Julia*'da ise belli belirsiz olsa dahi bir iki yerde kuşkuya düşer gibi oluyorsunuz. Örneğin, Moskova'daki yaşantının sunulduğu gibi. Ama, filmin bütününe baktığımızda ana tema olan bilinçlenme ve dayanışma çerçevesinde ve antifaşist yaklaşımda doğru bir ideoloji görüyoruz.

Sanırım *Fil Adam*'ın hemen göze çarpan biçimi büyülemiş değerlendireci eleştirmenlerimizi. Ya da *Julia* yeterince anlaşılmamış. Sinema eleştirisinin (ve her daldaki sanat eleştirisinin) birincil görevinin yapıtların anlaşılmasında her türlü izleyiciye köprü görevi yapmak; geçerli beğeniden daha üstün yapıtların gerçek değerlerine ulaşmasına katkıda bu-

lunmak olduğunu savunanlardanım. Günümüzün yaşantısı sonucu ortaya çıkan, sanat yapıtıyla izleyicisi arasındaki uzaklığı, eleştiri yakınlaştırmalıdır. Eleştirmen de bu görevi unutmamalı, yarışma ve ödüllendirmelerde de ona göre değerlendirme yapmalıdır. Bu bağlamda, *Julia*'nın üçüncü sırada; hele, *Fil Adam*'ın ardında değerlendirilmesi olmasının, izleyicide olumsuz bir kanı uyandırmasını istemediğimizden bu önemli filmi ve yönetmenini elimizden gelince tanıtmaya çalışacağız.

FRED ZINNE MANN

Meslek yaşamında tutarlı biri olarak tanıdığımız eski kuşak yönetmenlerden Fred Zinnemann 1907'de Viyana'da doğmuş, *Julia*'yı çektiğinde tam yetmiş yaşındaymış. Zinnemann, Viyana Üniversitesi'nde Yüksek Lisans düzeyinde hukuk öğrenimi yaptıktan sonra kamera asistanı olarak sinemaya başlıyor ve birçok filmde emeği geçiyor. Bu arada Robert Siodmak'ın Billy Wilder ile yaptığı *Menschen am Sonntag* (Pazar Günü İnsanları, 1929)da önemli katkıları oluyor. Bu çok önemli film üçününde (Robert Siodmak, Billy Wilder, Fred Zinnemann) yaşamında bir dönüm noktasıdır. Her üçü de ilerde Hollywood'un önemli isimleri olmak üzere Nazi'lerin güçlendiği Almanya'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne göçerler. Zinnemann ilk olarak 1930'da *All Quiet on the Western Front* (Garp

Cephesinde Yeni Bir Şey Yok) filminde görev alır. Daha 1938'de çiçeği burnunda bir yönetmenken MGM hesabına yaptığı kısa filmlerden biriyle *That Mothers Might Live* (O Analar Yaşayabilirlerdi) Oscar ödülünü kazanır. 1948'e kadar Hollywood çarklarında bocalayan, fakat öğütülemeyen Zinnemann bu tarihte yaptığı II. Dünya Savaşı sonrası Avrupasını ele alan *The Search* (Arayış) filmiyle çizgisini bulur ve bunu günümüze kadar geliştirerek sürdüren onurlu bir meslek yaşamı tablosu sergiler.

The Search'ten sonra kâr amacı gütmeyen, titiz birer çalışma ürünü olan gerçekçi filmlerle sanat yaşamını sürdürür. Bu kararlı gerçekçilik ve titiz ustalık *High Noon* (Kahraman Şerif, 1952) ve *From Here to Eternity* (İnsanlar Yaşadıkça, 1953) de aynı zamanda büyük gişe geliri de sağlar. *İnsanlar Yaşadıkça* yönetmenine ikinci Oscar ödülünü de kazandırır. Tüm filmlerinde işlediği onur savaşı teması *İnsanlar Yaşadıkça*'da çok anlamlı boyutlara ulaşırken *High Noon*'da belirgin bir şekilde ön plana çıkar. Bu filmdeki kahramanın topluluğuna yararına kendini ortaya atmasında bir onur savaşı-mından başka neden yoktur. Ancak bu, boş bir gurur sorunu değildir. *High Noon*'un o yıllarda Amerika'yı kasıp kavurmuş olan McCarthy'ciliğe karşı bir eleştiri yüklendiği gözardı edilmemelidir. En büyük kasır-

gayı Hollywood üzerinde estiren McCarthy'cilere karşı Hollywood'un bir kısmı direnebilmiş, bunlardan iki elin parmakları kadar (tam on) kişi de doğrudan soruşturma komisyonunu reddetme yürekliğini göstermişti. Filmin bu onurlu savaşımı simgelediği söylenir. Senaryo yazarının bu cadı avı sonunda kara listeye alınıp ekonomik yaptırımlar uygulananlardan Carl Foreman olduğu düşünülürse bunun doğruluğu kabul edilmelidir.

İnsanlar Yaşadıkça'nın ise Amerikan sinemasında ve Zinnemann filmografisindeki asıl önemi, anlamlı bir dönüm noktası oluşturmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası savaş filmleri; kimi savaşı rastgele yererek, kimi üstelik kahramanlığı överek güya savaşın anlamsızlığına değiniyordu. Bu anlamda bir yığın pespaye film neredeyse Western filmlerinden daha çok sayıda yapılmıştır. Nitelikli olanları da çok daha tehlikeli bir iletile bireyciliğe övgü derliyordu. Özellikle savaş filmlerinde kahramanların bireyciliği; hatta, arkadaşlarına karşı bile gösterdikleri bencilik neredeyse Hollywood'un resmi sanat ve kahramanlık sloganı olmuştu. Buna en tipik örnek, Zinnemann'ın Amerika'ya birlikte göçtüğü memleketlisi Billy Wilder'in *Stalag 17* (Casuslar Kampı) dır. Film bir esir kampında her yolu kullamp gemisini yürüten açığöz bir Amerikalıyı (William Holden) komedi kalıpları içinde ele alır. Ve başta bu kişi kınanır gibiyse de, önünde sonunda kahramanlık onun üstüne yazılır. Filmin komedi olması, tehlikesini daha da artırmaktadır. Sıradan izleyicinin, komedinin afacanlığı karşısında iletisi yorumlaması ve buna direnmesi neredeyse olanaksızdır. Bu, savaşı sözde yeren filmlerin karşısına, savaşı ve militarizmi insancıl temelde eleştiren boyutuyla soluklu bir yapıt olarak *İnsanlar Yaşadıkça* çıkar.

Yönetmenin 1957 yılında yaptığı *A Hatful of Rain* (Sırtımdaki Maymun) başka açılardan insanın yüce erdemlerine övgü düzer. Kendi istemi dışında olsa dahi eroine alışmış bir kişidir kahraman. Ve iradesiyle bu çok tehlikeli alışkanlığı yener. İnsanlık adına onur duyulacak, ender kazanılan bir savaştır bu. Film, siyah ve beyaz çekimle ortaya konan abartılmamış gerçekçiliğiyle dikkat çeker. 1958'de tamamına erdiremediği ama, yönetmenin kendi isteği doğrultusunda bitirilen *İhtiyar Adam ve Deniz* bireyin inat düzeyine varan savaşımını ele alır. An-

mak kuşkusuz yanlış. Burda özellikle Julia'nın çevresindeki örgüt ve örgütün akıllıca davranışları önemli bir motif. Filmin konusu bizim *Küçük Tilkiler* adlı oyunuyla tanıştığımız Amerikalı kadın yazar Lillian Hellmann'ın anılarına dayanmaktadır. Lillian Hellmann da 1950'lerde yazdığı senaryolarla McCarthy'cilerin gazabına uğrayanlardan. Filmin ele aldığı en önemli temalar Bilinçlenme ve Dayanışma. Bu değerlere çok değişik yollardan ulaşıyor, fakat çok sağlam ve kalıcı tablolar oluşturuluyor. Bunu ortaya koymak için konuyu anlatmak gerekli:

Lillian, Julia'nın çocukluk arkadaşıdır. Julia New York'un 5. Caddesinde tüm zenginler gibi büyük bir malikanede büyükanne ve büyükbabasıyla oturur. Musevi kökenli iki kızın çok yakın bir arkadaşlıkları vardır ve Julia gerek yaş ve gerek zihinsel gelişmesi ve yaşam deneyleriyle Lillian'dan ileridir, her zaman ona örnek olur. Ergenlikle birlikte Julia, varlıklarla yoksullar arasındaki dengesizliği farketmiş ve yüreğiyle kendi sınıfının karşısında, yoksulların yanında yer almaya meylenmiştir. Lillian, Julia'nın huzursuzluğunu izlemekte, fakat henüz kavrayamamaktadır. Genç kızlığa geçişteki içkili kutlamalarda, yakışıklı hayallerden kültürel ilgilere geçtiklerini izleriz. Üniversite çağına geldiklerinde Lillian yazar olmaya karar verir, Julia hekim. Tıp eğitimi yapan Julia Avrupa'da, Lillian Amerika'da yaşamakta, iki arkadaş birbirlerini artık seyrek görmektedirler. Bir görüşmelerinde yazar adayı Lillian, arkadaşının Engels ve Einstein okuduğunu öğrendiğinde şaşkınlıkla "anlayabiliyor musun?" diye sorar. Ve gene dünyanın büyük bir tehlikenin eşliğinde olduğunu ilk kez çok bağlı olduğu ve her zaman kendisine önderlik etmiş olan arkadaşından öğrenir. Julia dünya sorunlarıyla yazar olacak arkadaşından daha çok ilgilidir. Tıp okumasına rağmen eski kıtanın köklü kültürü ve insansal ilişkileriyle beslenmiştir. Burdaki sinemasal anlatım çok yalın ve usta işidir. Cambridge Üniversitesinin görüntüleri, araba yerine ulaşım aracı olarak bisiklet ve Barok müzik Avrupa kültürünün köklülüğünü vurgular.

Lillian bu geziden sonra Amerika'ya döndüğünde tüm iyi niyetiyle yazar olma çabasını sürdürür. Beraber yaşadığı Hammett en büyük desteğidir. Hammett ilginç bir tipdir. Yazar olarak büyük başarılar kazanmış, fakat kalemiyle Amerika'daki çarkları kıramayacağını anla-

yınca düzenin adamı olmaktansa pes ederek alanı terk etmiştir. Pasif görünmekle birlikte kuşkusuz namusludur. İnsancıl yaklaşımları ve doğru yöntemleriyle Lillian'a en büyük destek ve eğiticidir. Onun yarım yamalak bir başarı elde etmesine izin vermemek amacıyla katı davranır. Engin birikimiyle kendi yapamadığı, gücünün yetmediği şeylere Lillian'ın ulaşması için ona yol göstermektedir. Lillian ise farkına varamadığı bir huzursuzluğun etkisindedir. Duyguları ve iyiniyetiyle doğruyu yakalamak üzeredir, ama kendindeki bazı eksikliklerin farkına varamamışsa da huzursuzluğunu duymaya başlamıştır. Çalışma ortamını değiştirmek ve Julia'ya da rastlamak amacıyla soluğu Avrupa'da alır. Julia ortalarında yoktur, Avrupa karışık; eski Avrupa değildir. Lillian kendindeki huzursuzluğun kaynağına gitmiş ama, daha bir şeyin farkına varamamıştır. Sokak gösterilerini izlemek için şirin arka sokak Paris otelinin küçük kapısından kafasını dışarı uzattığında, tıpkı ilk kez ininden çıkıp çayının büyüklüğüyle dünyadan ürken tavşan yavrusu gibidir. Avrupa'da bir şeyler olmaktadır, bunları kavramalıdır. Bu arada Viyana'da ihtisas yapmakta olan Julia, merdivenden adamların atıldığı bir çatışmada faşist militanlar tarafından komaya sokulur. Lillian bunun haberini alır almaz arkadaşına koşar, gece gündüz başını bekler. Julia'nın yaşamını kurtarmakla örgütü ilgilenecektir. Tüm yakınlığına, vefasına ve sevgisine rağmen Lillian'ın arkadaşına bir faydası olmamıştır. Tersine, örgüt, Naziler karşı Lillian'ın güvenliğini de üstlenmek gereğini duymuştur. Özellikle, Viyana bölümünde çok başarılı bir sinemasal anlatımla faşizmi iliklerinize kadar duyarsınız. Julia, daha emin yerlere götürülmüş, izi kaybettirilmiştir. Örgüt Lillian'dan güvenliği için Viyana'yı terketmesini ister. Lillian bir şeyler fark etmiş ama, tam kavrayamamış olarak Amerika'ya döner.

Yoğun çalışmasının semeresini alır, artık ünlü bir yazardır. Paris ve Moskova'ya davet edilir. Herşeyden önemlisi Julia'ya rastlamak umuduyla tekrar Avrupa'ya gelir. Julia her zamanki gibi sır olmuş, kaybolmuştur. Birgün gizemli bir elçi ona Julia'dan haber getirir. Moskova'ya Berlin'den aktarmalı gitmesi istenir. Bu Julia'nın ricasıdır. Julia'nın sınırsız servetinden yüklü bir parayı Almanya hudutlarına sokacaktır. Bu görevi dilerse kabul etmeyebilir ama kabul ettiği takdirde her türlü sonu-

cun sorumluluğuna da katlanmalıdır. Gerçi, Musevi olması nedeniyle pek uygun bir kişi değildir ama, uluslararası bir kişiliktir ve Amerikan Yahudisi olması nedeniyle Almanlarca izlenmemektedir. Götiireceği para yalnız Yahudiler için değil; Nazi aleyhtarı sol bir örgüt için kullanılacaktır. Lillian yalnızca arkadaşlık hatırına bu görevi kabullenir. Daha nazizmin boyutlarını kavramış değildir, yaptığı işin önemini de. Görevi yaparken eli ayağına doluşır. Ancak yalnız değildir, örgüt çevresindedir ve ona yardımcıdır. Örgüt çok güçlüdür ama, Julia nerededir? Alman sınırı daha çok örgütün yardımıyla kazasız geçilir. Lillian'la Julia'nın Berlin'de bir birahane kısıcak karşılaşmaları başlıbaşına bir destandır. Lillian hâlâ çocukluk arkadaşına rastlamanın heyecanı içindeyken, Julia onu görevini başardığı için kucaklar, her zamankinden daha yakın duyar kendine. Viyana'daki olaydan sonra Julia'nın bir ayağı takmadır ama, morali demir gibi sağlamdır. Bir kızı olmuştur, babası. Çocuk Fransa'da bir yerde dostların yanındadır. Kendine bir şey olursa kızını Lillian'a emanet eder. Kızının adı Lillian'dır. Filmin en duygulu yeridir burası. Yıllardır izini en yakın arkadaşından bile saklamış demir gibi güçlü militan Julia, arkadaşını bir an bile unutmamış, kızına onun adını vermiştir.

Birkaç gün sonra Moskova'ya, Julia'nın tam kaçmak üzereyken SA'lar tarafından öldürüldüğü haberi gelir. Lillian artık hemen herşeyi kavramıştır. Son olarak Julia'nın cenazesinin Londra'da Lillian'a ulaştırılmasını da örgüt üstlenir. "Bu olağanüstü kadının öcü birgün mutlaka alınacaktır." Lillian'a bu slogan yavan gelir. Geç fakat köklü bir bilinçlenme sürecini yaşamıştır. Bu arada arkadaşının son isteğini yerine getirmeye çalışır. Tüm çabalarına rağmen Julia'nın kendine emanet ettiği kızını bulamaz. Julia'nın bir ayağı çukurda babaanne ve büyükbabası ise kendilerine kalan mirasa ortak istemediklerinden bu kızın varlığını bile kabul etmezler. Olağanüstü işler başaran örgüt, Lillian'a karşı kapalı bir duvardır. Lillian tüm çabalarına rağmen Julia ve kızı hakkında daha fazla bilgi edinemez. Yapabileceği tek şey, elindeki tek silah, kalemiyle bu gerçekten olağanüstü kadını destanlaştırmaktır. Bu destan nazizme karşı kaleme alınmış en gerçekçi, en insansal boyutlu yapıtlardan biri olur ve Fred Zinnemann yıllar sonra bunu Jane

Fonda (Lillian) ve Vanessa Redgrave (Julia) ile görüntüler.

Bilinçlenme ve dayanışma kuşkusuz politik ve militanca mücadelelerin en önemli unsurlarıdır. Genellikle kararlı eylemi bilinçlilik sağlar. Bu filmde ise gerçek bir yaşam öyküsüne bağlı olarak Lillian'ın arkadaş hatırına girdiği eylemin onu bilinçlenmeye götürdüğünü görürüz. Tersine bir yol. Ancak, dayanışma ve bilinçlenmedeki sağlamlığın karşısında yadsıyamayacağımız bir süreçle karşı karşıyayız kalırsanız burda. Ayrıca, filmde Nazi Almanyası, devrimci örgüt ve dayanışma üzerine anlatılan olay ve çizilen portreler unutulmaz boyutlardadır. Tüm bu anlamlı sahneler kusursuz bir çekimle görüntülendiğinde ve özellikle, Avrupa formasyonu ile Amerikan yaşantısı bilinçlenme ve bilinçlenme dışında kalmanın diyalektik çelişmesine taban olarak olgun bir sinema anlatımıyla verildiğinde; yapım, teknik, kurgu ve oyunculuk, sahne düzenlemesi açısından da her şey mükemmel olduğunda bu içeriğin bir o kadar önem kazandığı kabul edilmelidir.

Fred Zinnemann gerek deneyimleri ve gelişmiş zevki, gerekse eski bir Avrupalı sinemacı olarak II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa faşizmini ve buna karşı sürdürülmüş direnişi en iyi görüntüleyecek yönetmenlerden biri. Filmin iletisi geniş boyutlu, doğru ve yapıcı. Özellikle devrimciliği ve nazizmle savaşımı yalnızca zengin-fakir, Yahudi-Alman kalıpları içinde doğmatik bir yaklaşımla işlememiş olması anlamlı. Filmdeki en devrimci, en olumlu kişinin, adına bu destan yazılan Julia'nın, çok paralı ve köklü bir aileden gelmesi, buna karşılık ödünsüz devrimci kişiliği; Musevi olmasına karşın, Nazilikle savaşa, Yahudi şovenliğiyle girmemiş olması, çağdaş materyalist bir dünya görüşünün militanı olması çok anlamlı ve büyük boyutlu olgular. Bu nedenlerle bu önemli filmi eleştirmek yerine yönetmeniyle birlikte tanıtmayı ve üçüncü seçilmekle bizce uğramış olduğunu sandığımız haksızlığı gidermeyi denedik.

Kanımızca Julia Zinnemann'ın en olgun, en anlamlı filmi. Önümüzdeki dönem İstanbul dışındaki sinemalarda oynatılacak olan bu filmi, izleyicilerimizin, yukarıda sözünü etmediğimiz başka önemli boyutları da eleştirmenlerimizden daha sağlıklı değerlendireceklerinden kuşku-

cak bu savaş, ihtiyar balıkçının somutunda, yaşamı sürdürmek için gerekli olan ustalık ürününün sürdürülmesi ve bununla bağımlı ekmek parası içindir. Sonunda Hemingway'in eksik düşün yapısına zorunlu bir bağla ekmek parası sorunu ortadan kalkar ve yalnızca kuru bir ünlü yetinilirse de, verilen uğraş onurlu bir savaşımı betimler.

1966'da Thomas Moore'un yaşamını konu olarak alan *A Man For All Seasons* ele aldığı kişinin yaşamının çağımıza uygun olarak yorumlanmış olmasıyla da bir onurluluk anıtı olarak ortaya çıktı. Ayrıca bunun ötesinde filmde olağanüstü yetkin bir ustalık ve saat gibi dakik ve yerinde gelişen bir dramaturji söz konusuydu ki, bu özellikler bu anlamlı yaşam öyküsünü daha da belirginleştiriyordu. Bu filme kadar politikaya doğrudan doğruya değinmemiş olan Zinnemann için önemli bir aşama da, tamamen politik bir kişiliği doğru bir politik yaklaşımla ele almış olmasıydı. Toplumcu Gerçekçi bir düzeyde işlenen Thomas Moore'un yaşamı, kahramanımızın yazmış olduğu *Utopia*'nın kendi çağındaki somutunu kat kat aşiyor ve çağları devirerek bizimle zamandaş bir anlamla çağımız insanının politik savaşımına koşut bir kararlılığı simgeliyordu. Ve buna rağmen Zinnemann üçüncü

Oscar ödülünü alıyordu. Film herşeyiyle o kadar mükemmeldi ki, ister istemez Oscar bu politik yaklaşımlı ustayı bulmuştu.

A Man For All Seasons ile çağlar ötesinden günümüze koşutluk ileten Zinnemann, 1977'de gerçekleştirdiği en olgun yapıtı *Julia* ile genelde çağın en önemli politik sorununa, faşizme değiniyor ve özelde de anti-faşist eylemin onurlu bir savaşımının destanını yazıyor. Film kahramanının dünyasında ise çok daha anlamlı, çağdaş ve insancıl bir sorun işlenmektedir: Dayanışma ve Bilinçlenme.

JULIA'NIN TAŞIDIĞI ANLAM

Film 1920'lerden II. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önceki dönem arasında çocukluktan genç kızlığa ve genç kadınlığa geçen, yani, olgunlaşan iki arkadaşın özelinde çok sayıda çağdaş soruna değiniyor ve birçok konuyu bizi sarsacak boyutlarda irdeliyor. Filmin en önemli yanı zaman zaman karamsar tablolar çizer gibi olmasına karşın, özellikle Julia'nın kişiliği ve çevresinin sağlamlığıyla bu karamsarlığın tam tersine yönlendirici ve iç açıcı bir yürekliliği izleyiciye aktarmasında yatıyor. Julia'yı tek başına iki kişinin öyküsü olarak al-

TARİH METODOLOJİSİ ÜZERİNE

İlhan TEKELİ

I. GİRİŞ

TARİH metodolojisi üstünde durmak, ondan söz etmek sadece tarih araştırmalarını kendine meslek edinmiş kişilere özgü bir uğraş olarak görülmemeli. Yalnız tarih yazarların değil, aynı zamanda tarih okuyucularının da tarih metodolojisini bilmeleri gerekiyor. Okudukları tarihi yerli yerine oturtabilmek için. Metodoloji, tarih okuyucusuna bilimsel olanı bilimsel olmayandan ayırabilmesi ve bilimsel bir tarih önermesinin anlamını doğru olarak kavrayabilmesi için gerekli.

Bu gereklilik tarihin çoğu kez bilim dışı kullanışlarının ön plana geçmesinden doğuyor. Tarihin, tarihine baktığımızda önce bir yönetici sınıf kültürü¹ olarak ele alındığını daha sonra ulusalcılık ideolojisinin² temel araçlarından biri haline geldiğini ve sonunda bir bilim niteliğini kazandığını görüyoruz. Tarihteki bu işlev değişikliği her zaman saf olarak ortaya çıkmıyor. Pek çok halde bir tarih yazısında bu işlevlerin birbirine karıştığı görülüyor. Bir tarihçi geçmişteki alışkanlıklarından kolayca sıyrılamıyor. Bilim olarak tarihin geçmişteki işlevlerinden arındırılması uzun ve kararlı bir ayıklama sürecini gerektiriyor.

İşin ilginç bir başka yönü var. Tarihin diğer işlevlerinden arındırarak tekçi bir bilim dünyası içinde yer almasına tepkiler, bu dünya içinde daha önce yer almış bilim dallarının üyelerinden gelmemiş. Onlar tarihi diğer bilimlerden ayrı tutmak istememişler. Ayrı tutmak isteyenler tarihçiler olmuş. Yönetici

açıklamayı kendine uğraş edindi.

Geçmişini açıklamaya çalışan bu tarih geçmişi, bugünü açıklamak için öğrenmek istemiyor. Tersine bugünü anladığı ölçüde geçmişini açıklayabiliyor. Açıklama geçmişten bugüne değil, bugünden geçmişe uzanıyor. Marx kapitalizmi yaşamadan, onu anlamadan feodalizmi saptayamazdı. Bu bağlamda Bloch'un hocası Prienne'e ilişkin olan bir anısını hatırlamakta yarar var.⁴ Ünlü tarihçi Prienne'nin Stocholm'e yaptığı bir ziyarette kendisini davet edenler, tarihçinin eski eserleri görmesini sağlayacak bir gezi programı hazırlarlar. Prienne hemen bu programın değiştirilmesini önerir ve yeni yapılan Belediye Sarayını, vb. yeni gelişmeleri görmek ister. Bu isteğini de ben antikacı değil, tarihçiyim diye açıklar.

Bilim olan tarihin açıklayıcı olması, genellemelere gitmesine neden olur. Gerçi tarihin geçmişinde de genelleme çabaları olmuştur. Ama bunların nicelikleri farklıydı. Bu genellemelerle çok genel ontolojik yasalar bulunmaya çalışılıyordu. Oysa bilim haline gelen tarih, artık orta boy geçici genellemelerle yetiniyor.⁵

Tarihin tarihi bize tarihte olan bu dönüşümü gösteriyor.⁶ Tarihin bir bilim haline geldiğini söylüyor. Ama bu yeterli değil. Tarihin bilim olduğunu söylemenin akla getirdiği bir soruyu da yanıtlaması gerekli. Bu bilim diğer bilimler gibi bir uygulamaya kavuşabiliyor mu? Başka bir deyişle bütün tarihçiler geçmişteki gibi sadece tarih kültürünü ya da tarihçileri yeniden üretmek için tarih hocası mı olacaklar? Daha başka bir deyişle tarihçilik somut olarak uygulanan bir meslek haline gelebilir mi? Bu sorunun iki farklı düzeyde yanıtı var. Birincisi tarihi bilim olarak toplumu değiştirmek isteyenlerin, devrimcilerin uyguladıkları. Bu yanıtla yetinmeyen kurumsallaşmış meslek pratiği arayanlar için de ikinci yanıt verilebilir. Son yıllarda uygulamalı tarihçiler yetiştiren tarih bölümlerinin kurulmaya başladığı söylenebilir.⁷

II. TEKÇİ BİLİM ANLAYIŞI İÇİNDE TARİHİN KONUMU

Tarihin bilimselleştiğini söylemek yeterli değil. Bilimin yapısına ilişkin değişik görüşler var. Doğa bilimlerini ve toplumsal bilimleri iki ayrı yapıda gören bu bilimlerin farklılıklarını abartan ikinci bilim

görüşü, ya da tüm bilimleri aynı yapıda gören tekçi bilim anlayışları gibi. Bu görüşler açısından da tarihin yapısını irdelememiz gerekir.

Bu yazıda tekçi bir bilim anlayışı içinde tarihin doğa bilimlerinden çok farklı bir yapıda olmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu savı benimseyerek bilimin tekliliğini kabul etsek bile sorun bitmiyor. Bilimin tekliliğini benimseyenler arasında da değişik görüşler ortaya çıkıyor. Bu görüşleri başlıca üç grupta toplayabiliriz.

Birinci tutum: Tarihe diğer toplumsal bilimlere göre ikincil bir rol vermektedir. Bu görüşe göre ekonomi, sosyoloji, siyasal bilim gibi temel toplumsal bilim alanları vardır. Bu tutumdakiler tarihe, temel toplumsal bilim alanlarının kuramlarını sınamaya olanak verecek malzeme sağlayacak ikincil bir bilim alanı olarak bakmaktadırlar.

Kuşkusuz bu bakış açısını tarihçiler değil, daha çok diğer toplum bilimciler savunuyor. Bu bakış açısının son yıllarda Türkiye'de de bir çok örneğine rastlandı. Kimi toplumsal bilimciler son yıllarda tarihçilere siz belgeleri toplayın ben yorumunu yapayım şeklinde, tarihçileri çok kuzduran işbirliği önerilerinde bulundular. Bu öneriler tarihe böyle bir ikincil bilim işlevi vermek inancından kaynaklanıyordu.

İkinci tutum: Birincinin tersine, tarihe diğer toplumsal bilimler üstünde bir yer vermek, onu temele koymaktır. Marksist kuramda olduğu gibi ya da ikinci bir bilim anlayışına sahip Dilthey'in tarih görüşündeki gibi. Dilthey tüm toplumsal bilimlerin temelini anlayıcı psikolojide buluyordu. Bu anlayıcı psikoloji doğa bilimlerine benzer olarak kurulan, psikolojiden çok farklı bir biçimde tarihe dayanarak kurulacaktı.⁸

Üçüncü tutum: İlk ikisinden farklı, tüm toplumsal bilimleri tarihselleştirmeye çalışıyor. Tüm toplumsal bilimlerin toplumsal değişme sorunlarına tarihsel açıdan yaklaşmasını öneriyor.

Kanımcı en sağlıklı tutum, tarihe toplum bilimleri içinde diğerlerinden farklı bir yer aramak değil, onu da diğer toplum bilimleri gibi bir bilim saymaktır. Tarih, diğer toplum bilimlerinden ne daha az, ne de daha çok anlamlı bir çalışma alanıdır.

Tarihin diğer toplum bilimleri gibi, bir bilim alanı kabul edilmesi halinde onun diğerlerinden ayrı olan ilgi alanını tanımlamak gerekir. Tarihin kendisi için seçtiği temel ilgi alanı insanlığın ilk alet kullanma primattan başlayarak günümüze kadar nasıl değiştiğidir. Bu gelişim içinde çeşitli toplulukların nasıl farklılaştığını, bir toplum biçiminin diğerine nasıl dönüştüğünü, ya da dönüşemeyişinin nedenlerini araştırır. Bu ilgi alanını mikrodan makroya, bölgeden uluslararasına kadar uzanan değişik ölçeklerde kavramaya çalışır.

Tarihin toplum bilimler kümesi içinde yerini saptadıktan sonra toplum bilim ve doğa bilimi arasındaki farklılıklar konusunda ileri sürülen savları tartışarak, tarihi tekçi bilim anlayışı içine oturtabiliriz. Önce bilimin tanımıyla başlayalım. Nusret Hoca bilim tanımını şöyle yapıyordu: "Bilim birbirine herhangi bir metotla bağlı, doğrulukları iddia edilen, bir takım önermenin meydana getirdiği bir bütündür."⁹ Bu tanımla Nusret Hoca tarihi de doğabilimlerini de kapsayan genel bir bilim kümesini tanımlamış oluyordu. Cassirer'de¹⁰ "Fiziksel bir olgu tarihsel olgudan ayrılmaz. İkisi de tek bir deneysel gerçekliğin bölümleridir. İkisine de nesnel doğruluk yükleriz" diyerek aynı noktaya geliyor.

Genel bir tanım yaparak, her iki bilim alanını tek bir küme içine almış olmak bu bilimler arasında hiç bir fark bulunmadığını göstermiyor. Var olan farklılıkları bir kalite farklılığından derece farklılıklarına indiriyor. Bu derece farklılıklarının neler olduğunu farklılık savlarını teker teker ele alarak göstermeye çalışalım.

Farklılık savlarından birincisi fiziğin ya da doğa biliminin önermelerini laboratuvar koşullarında kolayca yineleyebildiği olgular üzerinde geliştirdiği, oysa tarihin yinelediği olgulara dayanarak değil, yenden kurduğu¹¹ geçmişte yaşanmış olgulara dayanarak önermelerini ileri sürmesidir. Bu gözlem doğrudur. Nitekim hermeneutic bilimi tarihin olguları yeniden kurma işlemini sistemleştirmek için geliştirmiştir. Ama böyle bir farklılığın varlığını söylemek yeterli değildir. Bu farklılığın her iki bilimin önermelerinde yapısal bir farklılık yaratıp yaratmadığını da göstermek gerekir. İster yinelenerek, ister yeniden kurularak yapılsın, olguların saptanması bir

kez yapıldıktan sonra, bu olgular üzerine kurulan önermelerin yapısı her iki tür bilim alanında da aynıdır. Kuşkusuz kolayca yinelenen olgulara dayanarak yapılan endüksiyonların pekinliği daha yüksek olacaktır. Ama bu fark yapısal bir fark olmaktan çok pekinlik derecesi farklıdır.

İleri sürülen ikinci farklılık savı doğa bilimlerinin antropolojik öğeyi¹² dışta bırakmayı başardığı, nesnelliği sağlayabildiği, oysa tarihin esasta insanın kendisini bilmenin bilgisi olduğu, bu nedenle nesnelleşemeyeceğidir. Tarihte özne ve nesne ayrı kategoriye oluşturmakta birbirinden ayrılamamaktadır. Bu savın geçerliliği doğa bilimlerinde gerçektir böyle bir ayrımın başarılı başarılamadığını irdelemekle yapılabılır. Bu irdeleme içinde Heisenberg'in belirsizlik bağlantısını hatırlamakta yarar var. Bir kap içindeki suyun ısınısı ölçen termometre o sistemin bir parçası haline gelmiyor mu? Ölçenle ölçülen ayrımı ortadan kalkmıyor mu? Kuşkusuz doğa bilimlerinde bu tür etkiler tarihe göre çok azdır. Ama farklılığı böyle azlık ve çoklukla anlatmaya başladığımızda bu farkın bir derece farkı olduğunu da kabul etmiş oluyoruz.

Üçüncü tür bir farklılık savı Dilthey'in tarih görüşü içinde önu sürülüyor. Doğa bilimi olayları açıklarken, tarih olayları anlar deniliyor. Bunun için tarihle temellendirilen bir psikolojinin geliştirilmesi öneriliyor. Bu farklılık savının geçersizliğini bilimin pratiği ortaya çıkarıyor. Böyle bir psikolojinin kurulmasındaki olanaksızlıkla.

Doğa bilimi ile tarih arasındaki farklılıklara ilişkin dördüncü sav, doğa bilimi ile tarihin değişme olgusuna yaklaşım farklılıklarını ileri sürüyor. Bu sava göre doğa bilimleri değişmeye evrimsel olarak yaklaşır, oysa tarih "teleolojik" erekli olarak yaklaşmaktadır. İnsan eylemlerini ereğine göre yapmakta özgürdür. Bu nedenle tarihin ilgilendiği, değişmeler evrimsel olarak kavranamaz deniliyor. Tarihin ya da toplum bilimlerinin erekli olma savını bir ünlü tarihçi¹³ "her gün işine giden bir kişi, iş yerinde sabahleyin herkesi selamlarken, bir gün bu işyerine gittiğinde dilini çıkarır, gözünü kaşını oynatırsa, arkadaşları ona özgürlüğünü kullanıyor, erekli davranıyor demezler, oynattı derler" diyerek ya-nıtlıyor.

Beşinci tür farklılık savı, doğa bi-

limlerinin genel ile uğraştığını, genellemeler yoluyla önkestirimlerde bulunduğunu, oysa tarihin tikel ile uğraştığını, dolayısıyla önkestirim yapmadığını ileri sürmektedir.¹⁴ Bu sav değişik düzeylerde yanıtlanabilir, örneğin eğer tikelin bilgisi bilim olsaydı, böcek ya da kelebek koleksiyoncularını doğabilimci saymamız gerekirdi denilebilir. Ya da Rickert'in yaptığı gibi bu sav'a bir başka düzeyde karşı çıkılabilir. Genel bilgisi kurulmadan, tikelin kendi başına kavranamayacağı "bir tikel nesnenin bilimsel bir yargı içine alınabilmesi için onun bir öbeğin (sınıfın) üyesi olarak algılanması gerekir" diyerek savunulabilir.

Bu tartışma bize tarihin içinde mutlaka genel bilgisi bulunması gerektiğini gösteriyor ve tarihin genellemeye gitmediği savını çürütüyor. Ama bu tarihin tikelin bilgisi olmadığını göstermiyor. O zaman da tarihin tikel ile nasıl ulaşacağı sorunu ortaya çıkıyor.

Bu soruyu Litt¹⁵ "öbeklendirici kavramların varlıkları irdeleyici usun tümüyle nesnel, kişiselikten uzak ve yansız düzeyde düzeyine eriştiği varsayımına dayanır, öte yandan canlı izlenim, dil ile betimlenirken düşünenin, "kişisel duygudaşlığı" salt ayrıntısal bir etken olmayıp, en önde iş görmektedir" diye yanıtıyor. Başka bir deyişle tikel inişi bilimden çok edebiyata bırakmış oluyor.

Tarihin önden kestirimlerinin başarılı olmamasına gelince, bu toplumsal bilimlerin önermelerinin pekinlik derecesi ile ilişkili bir sorun, başka bir deyişle bir derece sorunu yapısal farklılık sorunu değil.

Tarihin doğa bilimlerinden farklarına ilişkin savlar üzerindeki tartışmamızı sona erdirirken, bir noktaya dikkati çekmekte yarar var. Tarihin doğa bilimlerinden farklı olduğu üzerindeki savların çoğunun arkasında, tarihin yönetici sınıf kültürü olarak geliştiği dönemdeki tarih anlayışından kalıntılar sezilmekte, başka bir deyişle tarihin bilimsel aşamaya geçişine bir tepki var.

III. TARİH VE NEDENSELLİK

Tarihte nedensellik üstünde durmak, hem tarihin metoda ilişkin sorunlarını yakından tanımak, hem de tarihteki nedensellik şemalarına dayanarak tarihin doğa bilimlerinden farklı olduğu konusunda söylenenleri yanıtlamak için gerekli.

Doğa bilimlerinde nedensellik ilişkilerini kurmada endüksiyon şeması kullanılırken, tarihte redüksiyon şeması kullanılır. Bu farklılığı daha açıkça şöyle anlatabiliriz. Doğa bilimlerinde belirli bir neden yaratılır ve onun sonucu gözlenerek $n \supset s$ şeklinde nedensellik ilişkisi ileri sürülür. Nedensellik bağı neden sonuca giderek kurulur. Oysa tarihte nedensellik ilişkisinin kurulması ters yönde oluşmaktadır. Tarihte gözlenen sonuçtur ve bu sonucu doğuran sebep bulunur. Nedensellik ilişkisi de $s \supset n$ şeklinde kurulur.¹⁶

Gerçekte bu farklılığı fazla abartmamak gerekir. Doğa bilimleri de gerektiğinde bu nedensellik şemasını kullanmışlardır. Örneğin Fransız astronomu Le Verrier Uranüs gezegeninin yörüngesinde gözlenen sapmadan, yani sonuçtan giderek bir başka gezegenin yani nedenin varlığını hesaplamış ve gözlemlerle Neptun'u bulmuştur. Le Verrier bu nedensellik ilişkisini Newton'un çekim kanununa dayanarak kurmuştur. Kuşkusuz tarihinin de aynen bir fizikçi gibi bu türde oluşturduğu nedensellik ilişkileri için bir ön kurama gereksinmesi olacaktır.

Doğa bilimeci yaptığı 1 . . n sayıdaki gözleme dayanarak;

$$\begin{aligned} n_1 &\supset s_1 \\ n_2 &\supset s_2 \end{aligned}$$

$$n_n \supset s_n$$

genel $N \supset S$ yasasını endüksiyon yoluyla kurmaktadır.

Tarihçi nedensellik ilişkisini ters yönde kurarsa bile bunu n sayıda gözlemlerle tekrarlayarak;

$$\begin{aligned} s_1 &\supset n_1 \\ s_2 &\supset n_2 \end{aligned}$$

$$s_n \supset n_n$$

genel $S \supset N$ yasasını elde edebilir.

Tarihin de böyle bir genel yasaya geçmesini engelleyen bir neden yoktur.

Tarihte böyle bir genel yasaya gidilebileceğini göstermenin bizi karşı karşıya bıraktığı bazı sorunlar var. Önce bu genel yasanın yazılmasıyla tarih alanından sosyoloji alanına ge-

çilip geçilmediği sorulabilir. Üzerinde durulması gereken bir soru da yineleme olanakları olmayan tarih biliminde bilimsel önermeleri böyle genel yasa içinde hapsedmenin tarihin ilginçliğini azaltacağı söylenebilir. Belki de bu tür nedenlerle tarihin nedensellik ilişkilerini $S_n \supset n_n$ basamağında tutmak daha akıllıca bir yol olacaktır.

Tarihte nedensel ilişkinin kurulma yönünü gördükten sonra tek bir nedensel ilişkinin kurulmasındaki sorunlara eğilebiliriz. Fizikte $S \supset n$ nedensel ilişkisini kurmakta zorluk çekmiyoruz. Newton'un hipotetik dedüktif sistemini oluşturan genel çekim yasası gibi pekin bir yasanın varlığı işimizi kolaylaştırıyor. Gözlenen bir sonucun tek bir nedenini kolayca saptıyoruz. Oysa toplumsal bilimlerde tek bir genel yasanın varlığı söz konusu değil, pek çok halde birden fazla yasanın varlığı söz konusu. O zaman da gözlenen bir sonucu açıklayan birden fazla neden bulunabilir.

Nedensellik ilişkisi;

$$S \supset \begin{matrix} n_1 \\ n_2 \\ n_3 \\ \vdots \\ n_c \end{matrix}$$

biçiminde yazılmak durumundadır. Eğer bu kuramlardan sadece birisine inanılıyorsa diğer nedenler elenebilir. Ama bu elemeyi belli bir kurama bağlanmadan görgül olarak temellendirmek olanağı yoktur. Aynen bir kuram olmadan bu ilişkiyi görgül olarak saptamak olanağı olmadığı gibi. Olgulara ilişkin saptamada bir sonuç öncesinde değişik kuramlara göre ortaya çıkan farklı nedenlerin hepsinin de varlığı saptanabilir. Bunlardan hangisinin seçileceğine zaman içinde sıralamasına bakarak yakın etki, uzak etki, vb. savlarla da karar vermek çok yanıltıcı olabilir. Bu halde akla gelebilecek bir çözüm bu nedenlerin hepsini birden açıklayıcı olarak almak ve nedensellik ilişkisini;

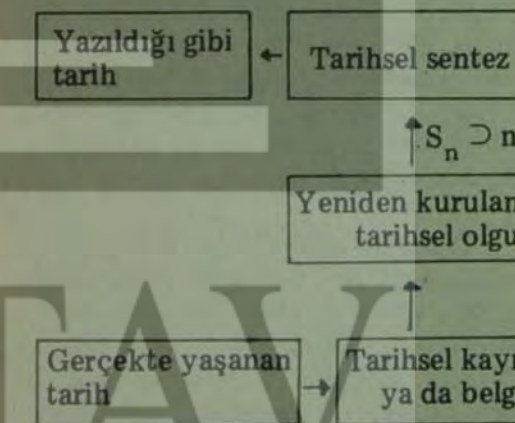
$$S \supset (n_1 \cdot n_2 \cdot n_3 \dots n_c)$$

biçiminde yazmaktır. Nedenler toplamı ile açıklama yapmaya çalışmanın başka tür yorumları da yapılabilir. Bu sonuç bir önceki dönemin yapısal özelliklerinin toplamı nedeniyle doğmuştur gibi. Bu yorum, birden fazla nedenin varlığının kabul edilmesi halinde, ortaya çıkan gerek ve yeter neden sorununu çözümülemiyor. Bu çok sayıda değişkenin hangileri gözlenen sonucun

ortaya çıkması için gerekli olan ama yeterli olmayan nedenlerdir. Hangileri ise yeterli nedenlerdir.¹⁷

Buradaki tartışmamızda tarih önermelerinin kurulabilmesini, toplum bilim kuramlarının önceden varlığı konusunda bir koşula bağladık. Böyle bir koşulun öne sürülmesi bizi yanıtlanması zorunlu yeni sorularla karşı karşıya bırakıyor. Toplum bilimin gelişmemiş olduğu alanlarda tarih incelemesi nasıl yapılacak? Diğer toplumsal bilim alanlarında eğitilmemiş ya da bilgi sahibi olmayan tarihçilerin çalışmalarını tarih dışı mı sayacağız? Burada kuşkusuz böyle savlar savunulmuyor. Bu soruların yanıtlarını tarihçilerin pratiği içinde bulabiliriz. Bu durumlarda tarihçi nedensellik ilişkilerini nasıl kuruyor? Kuram yerine neyi ikame ediyor? Bu soruların yanıtları ise çok basit. Tarihçi bu durumlarda günlük yaşamından çıkardığı genellemeleri kuram yerine kullanıyor. Kuram yerine kendisinin yaşam deneyimini koruyor. Bu da bizi tarihte yapılan genellemelerin sınırlılığı sorununa getiriyor.

Tarihin ön kuramlarının varlığına gereksinmesi sadece yeniden kurduğu olgudan nedensellik ilişkisi kurarak tarihsel açıklamaya ve senteze geçerken olmaz. Şekil (1)'de gösterildiği gibi;

ŞEKİL (1)

tarihsel kayıtlardan ya da bulguların tarihsel olguyu yeniden kurmak için de tarihin kurama gereksinmesi vardır.¹⁸ Tarihçi gerçekte yaşanan olguyu gözlemleyememektedir. Tarihin eline ulaşan ilgilediği dönemin niteliğine göre arkeolojik buluntulardan, hatıratlara, resmi dokümanlara kadar değişen çeşitli belgelerdir. Bu belgelerin tarihsel gerçeği ne kadar yansıttığı tartışma konusudur. Bu nedenle tarihsel belgeden yeniden kurulan tarihsel olguya geçmek için bir ön kura-

ma gereksinme vardır. Örneğin cilalı taş devri araçlarından yararlanarak tarihsel olguyu kurabilmek için bu dönemin toplumsal yaşantısı için bir kurama önceden sahip olmak gerekir.

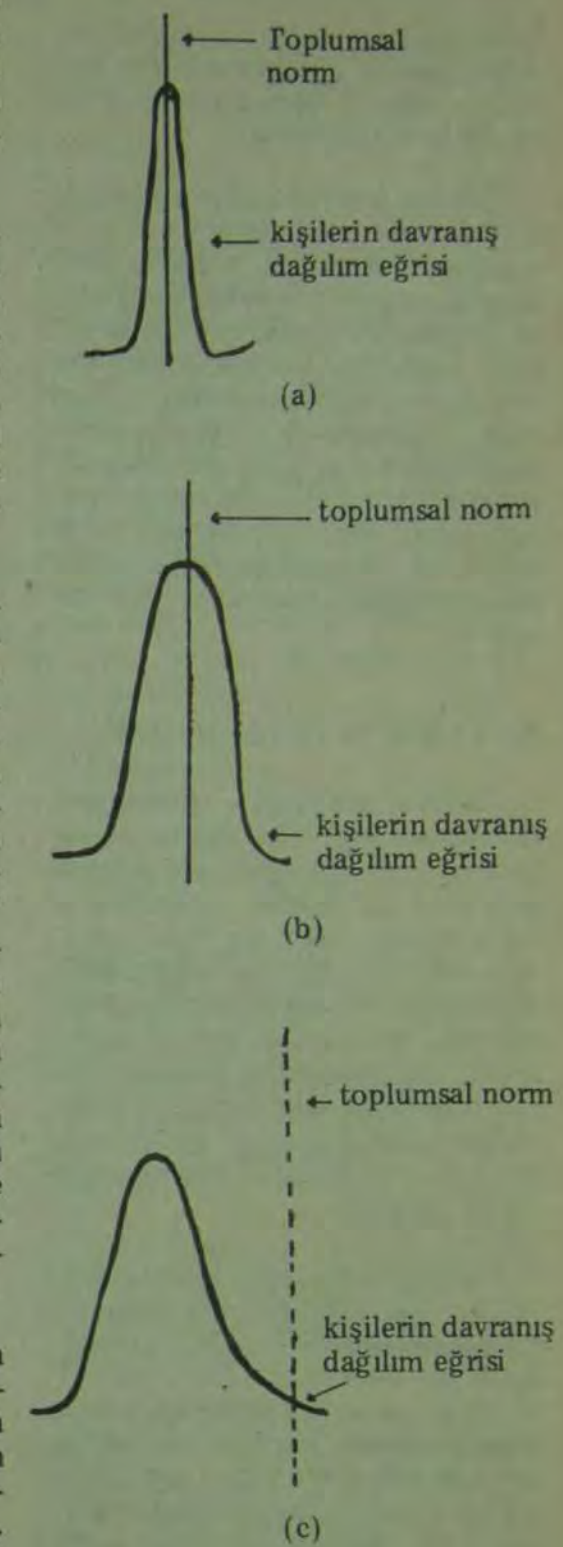
Bu noktada tarihinin karşılaştığı bir sorun da Şekil (1)'de gösterilen gerçekte yaşanan tarihle, yazıldığı şekliyle tarihin ilişkisinin ne olacağıdır. Yazılan tarih, gerçekte yaşanan tarihi aynen ortaya koymak mı istemektedir, yoksa tarihçi olaylara bugün bakmanın kendisine sağladığı olanaklarla gerçekte yaşananı da aşmak mı istemektedir?

Bu sorunun yanıtlarından biri tarihinin amacının gerçekte yaşananı aynen ortaya koymak olduğunu söylemektir. Bu halde tarihçi geçmişte yer alan eylemi, geçmişte yaşanan kişinin algılamasındaki tüm sınırlılıklar içinde yeniden kuracaktır. Bu yeniden kuruşta tarihinin zamanı geçmişteki olayın ilerisine geçemeyecektir. İşte "historisizm" diye adlandırılan tarihçilik yaklaşımının yanıtı budur. Kuşkusuz bu amaçla yola çıkan bir tarihinin yazdığı tarihle, gerçekte yaşanan tarih arasında da bir farklılık kalacaktır. Ama bu farklılık amaçlanan bir şey değildir. Sadece tarihinin bu farklılığı kaldırarak hassasiyette çalışma yapamamasından ve yeterince kanıt bulamamasından kaynaklanmaktadır.

Oysa, bu soruya verilmekte olan ikinci yanıt, yazılan tarihle gerçekte yaşanan tarih arasında bir farkın bulunması gerektiğini, yani tarihin "historisizm"den kendisini kurtarması gerektiğini söylemek olacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi eğer tarih bugünden geçmişe gidilerek kurulacaksa benimsenmesi gereken yanıt da budur. Ancak bu halde geçmiş tarihsel oluşumun bütünlüğü içinde kavrayabilir ve bugünden geleceğe uzanabiliriz.

Burada tarihsel belge yardımıyla, tarihsel olguyu yeniden kurmakta çok sık karşılaşılan bir metodolojik soruna değinmekte yarar var.

Bir toplumun geçmişteki düzenini inceleyen tarihçi, bu düzene ilişkin iki türlü belge ile karşılaşabilir. Bunlardan bir türü düzenin yasalar ve kurallarını anlatan normatif nitelikli belgelerdir. İkinci tür belgeler ise bu toplumdaki kişilerin davranışlarını gösteren belgelerdir. Yasa koyucular açısından bu iki tür belge arasında beklenen ilişki Şekil (2a)'

ŞEKİL 2

daki gibi bir ilişki olacaktır. Yasa yapanlar toplumdaki kişilerin davranışlarının normlarda öngörülene uygun olmasını beklemektedirler. Oysa gerçekte kişilerin davranışları bir çok halde toplumsal normlarda öngörülenden farklı olacaktır. Kişilerin davranışlarının dağılım eğrisini çizerek bu eğriler Şekil (2a)'daki den çok Şekil (2b) ve Şekil (2c)'dekine benzeyecektir. Şekil (2b)'deki durum pratik bakımdan toplumda kişilerin davranışlarının normlara uygunluğu olarak yorumlanabilir. Şekil (2c)'deki durum tarihsel yorum bakımından çok daha ilginçtir. Toplumdaki gerçek davranış toplumsal normlardan çok

farklıdır.¹⁹ Bu durumda tarihçi, tarihsel olguyu normlara bakarak mı, yoksa kişilerin davranışlarına göre mi yeniden kuracaktır?

Tarihçi gerçeği yeniden kurmak istediği için bu sorunun yanıtı normlara göre değil, kişilerin davranışlarına göre olacaktır. İlk bakışta çözümü çok açık olan bu sorun tarih pratiğinde önemli yanlışların kaynağı olmuştur. Son yıllar içinde Türk tarihçilerinin gündeminde önemli bir yer tutmuş olan Osmanlı toplumunun üretim tarzının Asya tipi üretim tarzı mı, yoksa feodal üretim tarzı mı olduğu tartışmalarının altında böyle bir sorun bulunuyordu.

IV. TARİH VE DETERMİNİZM

Tarihte nedensellik sorununun tartışılması bizi bir noktada tarihte determinizm sorununu ele almaya getiriyor. Kuşkusuz determinizm nedensellikten yakından ilişkili ama, onu aşan bir yanı var. Nedensellik ilişkilerinin kurulması hemen determinizme geçmemize olanak sağlamıyor. Bu nedensel ilişkilerden önceden kestirim gücü olan genel önermelere geçebilmemiz, determinist tarihsel yorumlarda bulunmamıza olanak sağlıyor.

Determinizmi salt metodolojik olarak temellendirmenin ötesinde toplumsal gereksinme ile de temellendirme olanağımız var. Eğer bir toplumda o toplumun gelişimi üzerinde önceden kestirim olanakları ve beklentiler olmazsa o toplumda bir çözülme ve bunalım kendini gösterir. Bu savın ilginç bir kanıtını Kafka'nın yazıları bize veriyor. Bu yazılardaki kabus havası nereden kaynaklanıyor? Bu hikayelerde ortaya çıkan olguların açık bir nedeni olmamasından ve bu olgular içinde yer alan kişilerin önceden kestirimde bulunmamasından. Başka bir deyişle nedenselliğin ve determinizmin ortadan kalkışından.²⁰

Determinizmin gerekliliğini ve toplumsal işlevini gördükten sonra bir noktayı hatırlatmakta yarar var. O da determinizmin zorunluluğu ve kaçınılmazlığı içermesi. Bilimsel her önerme gibi yanlış çıkarılabilir seçeneğine her zaman açık olacaktır.

Tarihte determinizmin benimsenmesi, tarihte şans olgusunun ya da tarihsel rastlantıların nasıl ele alınması gerektiği sorununu ortaya çıkarır.²¹ Bu sorunun yanıtlanma-

sında değişik tutumlar söz konusudur. Bir yaklaşım Darwinist evrim kuramından esinlenmiştir. Darwinist evrim kuramında olasılıklı sapmalar ve doğal seçim mekanizmasına dayanarak bir evrim çizgisi ortaya konulabilmiştir. Benzer şekilde tarihte de determinist gelişme çizgilerinin ortaya çıkarılmasında, tarihteki rastlantılara ve olasılıklı sapmalara uygulanan belirli toplumsal seçme mekanizmaları kullanılabilir. Diğer bir tutum toplumsal olguları tarihsel ve tarihsel olmayan olgular olarak ikiye ayırmaktadır. Toplumun gelişme çizgisini çizen tarihsel olguların daha derinden bir belirlenmesi olduğunu varsaymak ve bunda olasılığa yer vermemek, oysa toplumun gelişimini belirlemeyen dolayısıyla tarihsel olmayan olaylarda olasılığa yer tanımaktadır.

Böyle bir yorumlamada tarihsel olan ve olmayan olay ayırımının ele alınan olguya göre değişeceğini unutmamak gerekir. Tarihte diğer toplum bilimleri gibi mikro ve makro ilgi alanları olduğu kabul edilirse, tarihsel olgu, tarihsel olmayan olgu ayırımının gerçekte belirleyici ve belirleyici olmayan değişken ayırımından başka bir şey olmayacağı ortaya çıkar.

V. TARİH VE ZAMAN

Tarihte nedensellik ilişkilerinin kurulmasında olguların zaman içinde sıralanmasının önemi açık. Ama zamanın, bu nedensel ilişkileri kurarken kullanılmasında dikkatli olmak gerekir. Zaman bir açıklayıcı değişken haline gelmemelidir. Zamanın açıklayıcı bir değişken olarak kabulü ona mutlak bir varlık atfetmek olur. Zamanın açıklayıcı değişken olarak kullanılması ile "historizm" denilen yüzeysel açıklama biçimi tekrar gündemimize gelir. Bu sakıncalardan kaçınabilmek için bir tarihinin zaman kavramını yakından tanıması gerekir. Zamanın topolojik ilişkisel bir kavram olduğunu Newton'un mutlak zamanının bulunmadığını kabul ediyoruz. Biz doğrudan doğruya zamanı algılamıyoruz, algılayabildiğimiz olguların ya da eylemlerin birbirine göre önceliği ve sonralığı yani olguların birbirine göre sıraya dizilmeleri. Böyle olunca bizim kullandığımız zaman tanımsal bir kavramdır²² ve ancak interval skalada ölçülebilmektedir.

Bizim yaşam deneylerimiz kullandığımız zaman kavramına ilişkin daha başka kabuller yapmamızı da gerektiriyor. Zaman homojendir,

doğrusal ve sınırlanmamış bir şekilde akıp gitmektedir. Kapalı dairesel ya da birbirini kesmeyen halkalar şeklindeki bir helisoidal zaman anlayışı toplumsal yaşamda olanaksızdır. Bu kabulleri daha iyi kavrayabilmek için toplumsal sonuçlarından söz etmekte yarar var. Örneğin zaman homojen olmasaydı, insanların uyuma sürelerinin zaman zaman değişmesi sorunu ortaya çıkardı. Eğer zamanın döngüsel olduğunu kabul etseydik, bugün geçmişteki bir tutumu etkilemem söz konusu olurdu. Helisoidal bir zaman içinde geçmiş etkilemek olanaklı olmasa da bir kişinin oğlunun babasının geçmişinde yaşaması olanağı bulunurdu. Bunlar belirli bir tür zaman kavramına bizi zorlayan çelişkiler.

Sadece toplumsal olguların zaman kabulümüzü etkilediğini söylemek yeterli değil. Zaman kabulümüzün biçimi de topluma ilişkin yorumlarımızı etkiliyor. Düz bir doğrudan sınırsız akıp giden bir zamanın varlığı halinde toplumun sonu kavramı ancak büyük bir kesikli hadise ile açıklanabilir, kıyamet, ya da toplumun yönünü tamamen değiştirecek bir devrim gibi. Oysa döngüsel zaman kavramının bulunduğu bir toplum için son belirlidir. Yeniden aynı şeye başlamak. Bu halde topluma yazgıcı bir anlayış egemen olur. Buna tepkide ya Doğunun ermişliği ya da Diyojen'in ince alayı olacaktır. Eğer toplumda bir gevşeyerek bir kasılarak ileri atılan bir diyalektik zaman anlayışı egemense, topluma hakim olan psikoloji de bir yeniden yaratılma psikolojisi olacaktır.²³

Tarihte kullandığımız takvim zamanı homojen, doğrusal olarak akıp giden sınırlanmamış bir zamandır. Tarihte eş-zamanlılığı saptamakta olgular dizisini yeniden kurmakta dolayısıyla nedensellik ilişkilerini ortaya çıkarmakta önemli bir rol oynar. Bu zaman kavramı aynı zamanda fiziğin de kullandığı bir kavramdır. Bu noktada bazı felsefeciler tarafından bir soru ortaya konuluyor. Bu soru, fiziğin zamanının, toplum bilimlerinde de aynen kullanılmasının doğru olup olmadığı? Acaba toplum bilimleri için doğa bilimlerinden ayrı bir zaman tanımlaması daha yararlı olabilir mi?

Takvim zamanının fizik biliminin zamanı diye kötülenmesi o kadar kolay değil, takvim zamanının gelişim tarihine gittiğimizde bu zamanın ortaya atılmasında toplumsal olguların önemli rol oynadığını gö-

riyoruz. Ay takviminin bırakılıp, güneş takviminin benimsenmesi, insanlık tarihinde yerleşik tarım ekonomisine geçilmesi ile yakından ilişkili. Ay takvimi ekim, hasat, vb. zamanların doğrudan saptanmasına olanak vermiyordu. Oysa güneş takvimi buna olanak sağlıyor.

Fizik zamanının değil, toplumsal zaman kavramının geliştirilmesini savunanlar, fizik zamanın ışığın yer değiştirmesi ya da bir gök cisminin yer değiştirmesine göre tanımlandığından hareketle, toplumsal zamanın da, toplumsal değişiminin aşamalarına göre tanımlanması gerektiğini söylüyorlar. Böyle bir zaman kavramını geliştirmemiz için bir toplumsal gelişme kuramına gerek sinmemiz var. Eğer böyle bir değişme kuramı olarak toplumsal formasyonlardaki aşamalara göre tanımlanmış Marksist gelişme kuramını alırsak, ordinal skalada ölçülmüş bir zaman kavramı geliştirmiş oluruz.

Örneğin Althusser böyle bir zaman anlayışını savunuyor.²⁴ Althusser'in eleştirisi, fiziksel zaman içinde kendi tanımladığı biçimde bir özsel kesit açılmasından kaynaklanıyor. Akıp giden zamanın içinde her hangi bir anda toplumsal bir kesit alırsak, bu kesitte toplumsal bütünün parçalarının çağdaşlığının kabul edilmesini, zamanın için özsel kesit açılabilmesi diye tanımlıyor. Örneğin Hegel'in zaman anlayışını böyle içinde özsel kesit açılabilen bir zaman anlayışı olduğu için eleştiriyor. Ve bir zaman kesitinde parçaların çağdaşlığının kabul edilmesine karşı çıkıyor.

Aynı anda bir toplumun değişik kesimlerinde farklı toplumsal formasyonların hüküm sürebileceğini ve dolayısıyla farklı zamanların birbirine dolanmış olarak birarada bulunabileceğini ileri sürüyor. Ve bir toplumda aynı anda farklı toplumsal formasyonların birarada bulunmasının yeni bir toplumsal zaman kavramına gereksinme duyurduğunu söylüyor.

Gerçekte Althusser'in bu savında unuttuğu bir nokta var, toplumsal zaman skalası da kullansa, bu farklı toplumsal zamanların aynı anda bir arada bulunduğunu, yani eşzamanlılığı saptamak için bir takvim zamanına ya da fiziksel zamana gereksinmesi bulunması. Öyle olunca yapılan eleştirileri karşılamak için fizik zamanı yadsımaya gerek yok. Bir elemanı da fizik zamanı olan

vektörel bir zaman kavramına geçmek gerekiyor. Vektörel zamanın şimdiye kadar iki elemanını saptamış olduk, interval skalada ölçülen takvim zamanı, toplumsal formasyonlarla ölçülen ordinal skalada toplumsal zaman. Vektörün eleman sayısını ilgilendirdiğimiz konuya göre daha da artırabiliriz.²⁵ Eğer bir kişinin eylemiyle ilgilysek, onun yaşam döngüsündeki yeri, vb. gibi.

Tarihin zaman kavramı ile ilişkisi sadece eşzamanlılığı saptamak ve olayların sıralanmasının elde edilmesiyle bitmez. Tarihin ilgilendiği olgularla tutarlı bir zaman derinliği saptama sorunu vardır. Tarihin toplumsal değişmeyi kavrayışında olgulara değişik ölçeklerde yaklaşması söz konusudur. Makro ya da mikro düzeyde yaklaşması gibi. Eğer toplumsal gelişmedeki büyük değişmelerle ilgileniyorsa, tarihinin uzun tarihsel dönemlerle çalışması gerekecektir. Oysa, ayrıntıdaki değişikliklerle ilgileniyorsa, tarihçi ilgilendiği zaman dilimini çok daha kısa süreli dönemlere ayırmak zorundadır. Tarihinin ilgilendiği zaman dilimini incelemek istediği değişmelerin büyüklüğüyle tutarlı dönemlere ayırması, kuracağı nedensellik ilişkilerinde kullanabileceği açıklayıcı değişkenlerin neler olması gerektiğini de belirler. Kısa sürede toplumun değişmez kabul edilen parametreleri uzun sürede değişecektir. Kısa süreli analizlerin parametreleri, uzun dönemli analizlerde açıklayıcı değişken haline gelecektir. İşte bu nedenle tarihinin ilgilendiği değişme ölçeğiyle tutarlı tarihsel dönem ve bu zaman derinliği ile tutarlı açıklayıcı değişkenler seçmesi en önemli metodoloji sorunlarından biridir. Bu sorunun çözülmesi de değişmeye ilişkin bir ön kuramın varlığını gerektirir.

Dönem seçiminin tek sorunu uygun zaman derinliğinin seçilmesi değil, dönem ayrımlarının ilgilene niteliksel değişikliklerin gözlemlenebileceği uygun tarihlerden yapılması. Bu da önceden bir kuramın varlığına bağlı. Dönemi kesintisiz olan zamanın akışı belirlemez. Daha çok dönem kendi zamanını belirler. Böylece dönem seçimi sorunu ordinal skalada bir zaman kavramı geliştirmekle özdeş bir hale gelir.²⁶

Tarihin zaman kavramı üstündeki tartışmayı sona erdirmeden bir özelliğine daha dikkati çekmekte yarar var. O da tarihin zaman kavramının mekan kavramından koparılazlığı. Bunu göstermek için ekonomet-

rik model yapmakta uzmanlaşmış ekonomistlerin kullandığı zaman anlayışını hatırlamak gerekli. Ekonomistler t_1 ve t_2 işaretleriyle gösterilen bir zaman soyutlaması yaptıklarında açıklamaya çalıştıkları olguyu mekandaki ve hatta zamandaki yerinden koparmış oluyorlar.²⁷ Böylece her zaman ve her yerde geçerli kuramlar oluşturmaya çalışıyorlar. Bu ise olguları açıklamakta değişik mekansal konumdan ve değişik tarihsel konumda bulunmaktan doğan etkilerin kullanılmasının analiz dışı bırakılmasına neden oluyor. Tarihsellik dışlanıyor. Bu noktada tarihte karşılaştırmalı araştırmalar başka bir deyişle mekanın ve zamanın birlikte ele alınışı sorunu karşımıza geliyor.

VI. TARİH VE KARŞILAŞTIRMALI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR

Tarih metodolojisi daha çok zaman kavramı üzerinde duruyor. Bilimde zaman ile benzer nitelikte bir başka kavram var o da mekan.²⁸ Tarih metodolojisi mekan kavramının irdelenmesi üzerinde pek durmuyor. Oysa toplumların karşılaştırmalı analizi ile ilgilenen bir tarihinin mekan boyutu sorunundan kaçınması olanağı yok. Böyle bir sorunun ele alınabilmesi zaman ve mekan kavramının birlikte ele alınmasını gerektiriyor.

Bu bizi zaman ve mekan kavramının birlikte nasıl ele alınabileceği sorusuna getiriyor. Bu soruyu ele almakta değişik tutumlar söz konusu. Birinci yıl mekan ile zaman arasında paralellikler kurmak. Her ikisinin de topolojik kavramlar olması, olguların birbirlerine göre konumlarını saptamaya olanak vermesi, vb. gibi. Hatta daha ileri giderek, zamanı tarihsel dönemlere ayırmakla mekanı bölgelere ayırmanın koşutluğu üzerinde durarak her biri için gerekli olan ön kuramlardan söz etmek gibi.

İkinci bir yol ise zaman ve mekan kavramını tek bir boyuta indirgemeye çalışmaktır. Bunun değişik yolları var. Örneğin kadranlı bir saat zamanı mekana indirgemeye çalışmıyor mu? Kevin Lynch²⁹ son kitabına "bu yer ne zaman?" başlığını atarken böyle bir indirgemenin peşinde değil mi?

Kuşkusuz bu tür kavramsal çözümler tarih yazımının pratiğine pek yansımıyor. Tarih pratiği ge-

nellikle üçüncü bir yolu izliyor. Zaman ve mekanın karşılıklı etkileşmesine olanak vermeyen "taksonomik" bir mekan anlayışı ile onları birbirinden koparıyor. Karşılaştırmalı tarih ve toplum bilimi analizlerinin yaptığı genellikle bu. Değişik ülkeleri dünya sisteminin tümünden ayırarak karşılaştırmak.

Son yıllarda Batı bilim çevrelerinde yaygınlık kazanan modernleşme teorilerinin de temel sorunlarından biri bu.

Oysa toplumdaki değişme zamanda ve mekanda bir bütün ve sürekliliğe sahip, bunun yeterince kavranabilmesi için de zaman ve mekanın karşılıklı etkilenmesine olanak veren bir ele alışı gereksinmemiz var. Dördüncü tür ele alışı bu iki kavramın etkileşmesine olanak verecek bir kurama dayanıyor. Örneğin Lenin'in emperyalizm kuramı son yıllarda üçüncü dünya ülkelerinde güncellenen merkez-çevre modelleri bu tür kuramlar. Ama bu kuramlar daha çok toplumların kapitalist gelişme aşamaları içinde yapılacak karşılaştırmalı araştırmalarda yararlı olabiliyor. Diğer dönemleri de kapsayacak genel bir kuram niteliği kazanamıyor. Daha genel bir kuramsal çerçeve olarak toplumsal sistemlere ilişkin farklılaşma kavramından yararlanabiliriz.³⁰ Parça bütün tipi bir toplumsal sistemde, parçalarının sayısı artan bir sistem bütünleşmesini varolan mekanizmaları ile sağlamayınca parçalarından birini farklılaştırarak ona özel işlevler vererek sağlar. Böylece farklılaşma kavramı kullanılarak bir toplumsal evrim kuramı çizilebilir. Farklılaşma kavramıyla hem zamanda hem de mekanda bir sistemin evrimini kavramak olanağı vardır. Böyle olunca karşılaştırmalı bir araştırma için gerekli bir çerçeve kurmakta kullanılabilir.

Tarihin birbirini etkileyen bir zaman ve mekan kavramı kullanması gerekliliği bir kez daha tarihi diğer bilimlerle bütünlüğe kavuşturmuş oluyor.

VII. BİRKAÇ SON SÖZ

Büyük ölçüde Nusret Hoca'nın düşüncelerinden esinlenerek hazırlanan bu yazıyı, onun bir yazısından yaptığım şu alıntının en iyi şekilde sonuçlandıracağını düşünüyorum:

"Bilimlerdeki birlik şöyle anlaşılmalıdır: Her bilim, türlü şekilleriyle,

aynı çıkarsama şemasını kullanır. Her bilim önermesi, genel olsun, özel olsun bir içermedir. Bu ortak temel ilkelerde hiç bir disiplin içinde istisna yoktur.

Bilimler arasındaki bu birlik, her ayrı disiplinin kendine özgü bir içdüzene; yalnız onda uygulanan bir özel yönetime sahip olmasına engel değildir. Tersine, böyle olması gerekir, çünkü bilimlerin birliği, bilimlerin tek bir bilime indirgeneceği anlamında değildir...

Bilimlerin bütünü, türülük içinde birlik teşkil etmektedir. İşte biz bu geniş anlamda Monizm tarafını tutmaktayız."³¹

- 1) Octavio Paz: "İki Tarih Anlayışı" MEB Yıl 1, Sayı 1, Ekim-Aralık 1979, s. 113-120.
- 2) Bernard Lewis: "History -Writing and National Revival in Turkey" Middle Eastern Affairs, V.IV. No. 6-7, June - July 1953, s. 218-227.
- 3) E.J. Hobsbawm: "Karl Marx'ın Tarih Yazımına Katkısı" Birikim, Sayı 3, Mayıs 1975, s. 53.
- 4) March Bloch: The Historian's Craft, New York, Vintage Books 1953, s. 43.
- 5) Carey. B. Joynt ve Nicholas Resher: "The Problem of Uniqueness in History" Ed. G.H. Nadel: Studies in the Philosophy of History, New York Harper Torchbooks, 1965, s. 1-15.
- 6) G. Plekhanov: The Development of the Monist View of History. Moscow, Progress Publishers 1972.
- 7) Joseph Roddy: "Historians Go Public" RF Illustrated Vol. 4, No. 3, September 1979, s. 18.
- 8) Kamuran Birand: Dilthey ve Rickert'te Manevi İlimlerin Temellendirilmesi, Ankara Univ. İlahiyat Fakültesi Yayını, 1954.
- 9) Nusret Hızır: "Tabiat Bilimi ve Tarih" Atatürk Konferansları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1964 s. 197-205.
- 10) Ernst Cassirer: "Tarih" MEB Yıl 1, Sayı 1, Ekim-Aralık 1979, s. 72-79.
- 11) E. Cassirer: Agm s. 74
- 12) E. Cassirer: Agm s. 76
- 13) E.H. Carr: What is History? Middlesex, Penguin Books 1974, s. 95
- 14) E.H. Carr: Age, s. 62.
- 15) Theodor Litt: "Evrensel'in İçerdiği Tarihsel Bilginin Yapısı" MEB. Yıl 1, Sayı 1, Ekim - Aralık 1979, s. 80-99
- 16) Paul K. Conkin: "Causation Revisited" History and Theory Vol. XIII. No. 1, 1974.
- 17) William H. Dray: Philosophy of History, Englewood Cliffs Prentice-Hall Inc. 1964, Ch. 2
- 18) Robert F. Berkhofer: A Behavioral Approach to Historical Analysis. New York, The Free Press Books, 1971, s. 21

- 19) R.F. Berkhofer: Age, s. 105
- 20) E.H. Carr: What Is History? Middlesex, Penguin Books 1974, s. 94
- 21) E.H. Carr: Age, s. 98-108.
- 22) Hans Reichenbach: The Philosophy of Space and Time, New York, Dover Publication Inc. 1958.
- 23) Octavio Paz: "İki Tarih Anlayışı" MEB, Yıl 1, Sayı 1, s. 113-125.
- 24) Louis Althusser: (Çev. Murat Belge) "Marksist Tarih Anlayışı", Birikim, s. 3, Mayıs 1975, s. 15-24.
- 25) Walter Isard: "On Notions and Models of Time" Regional Science Association Papers. V. 25, 1975, s. 7-32.
- 26) Siegfried Kracauer: "Time and History" Studies in the Philosophy of History. Beiheft 6. History and the Concept of Time, Wesleyan University Press. 1966.
- 27) Robert F. Berkhofer. A Behavioral Approach to Historical Analysis New York, The Free Press, s. 213.
- 28) Paul Horwich: "On the Existence of Time. Space and Space-Time" NOUS V.XII n. 4, s. 397-420.
- 29) Kevin Lynch: What Time is This Place? Cambridge, The MIT Press, 1972.
- 30) Takott Parsons: "Comparative Studies and Evolutionary Change" Ed. Ivan Vallier Comparative Methods in Sociology. University of California Press, 1971.
- 31) Nusret Hızır: Felsefe Yazıları, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1976, s. 314

DAYANIŞMA KAVINLARI

AGLAMAK VE GÜLMEK
ILHAN SELÇUK
150 TL

★
ŞİİRLER
PABLO NERUDA
Türkçesi: Enver Gökçe
150 TL

★
HÜ DOST
FİKRET OTYAM
200 TL

★
İYİ AKŞAMLAR SAYIN SEYİRCİLER
JÜLİDE GÜLİZAR
200 TL

★
AŞKOLSUN
VEYSEL ÇOLAK
75 TL

★
COCUK ÖMRÜMÜZ
ALİ CENGİZKAN
75 TL

★
DAYAK DAĞITIMI
ABDULLAH AŞCI

★

SİNEMADA KADIN VE CİNSELLİK SÖMÜRÜSÜ
MAHMUT TALİ ÖNGÖREN
(Basılıyor)

Dayanışma Yayın Üretim Kooperatifi
PK. 366 Kızılay - ANKARA

"Fransızca kitabımın arka kapağına tanıtma yazısı yazan kişi bir 'yakın-doğu humanizması'ndan söz ediyor, yerli ve atavik kaynaklara yönelişten söz açıyor ki, bu çok önemli. Benim şiirim en önemli özellikleridir bunlar..."

ÖZDEMİR İNCE: "DİLSEL HAPİSHANEDEN ANCAK YABANCI DİLLERE ÇEVİRİLEREK KURTULABİLİRİZ"

Şiirleri geçtiğimiz Temmuz ayında Fransızca'ya çevrilen Özdemir İnce ile yapılan bir röportajı sunarken, İnce'yi kutluyor, çalışmalarında başarılar diliyoruz. B.S.

★ Türk yazınından yabancı dillere yapılan çeviriler hakkında neler düşünüyorsunuz?

☆ Bildiğim kadarıyla yabancı ülkelerde Türk yazını uzmanı diyebileceğimiz insanlar hemen hemen yok gibidir. Sosyalist ülkelerde var gibi görünür ama onlar da Türkologlardır çoğunlukla. Uzman dili, yazın ve sanatı yakından izleyen, bir yerde, adanmış kişidir. Böyle kişiler bulunduğunu sanmıyorum. Bunun belirtisi de şimdiye kadar ya-

bancı dile devrildi diyebileceğimiz bir ozan (Nâzım Hikmet) ve bir de romancımız (Yaşar Kemal) bulunması. Aziz Nesin de çok çevrildi ama gülmece yazınıni ayrı tutmak gerektiği kanısındayım. Yurt dışında Türk yazınına olan ilgi, örneğin Güney Amerika yazınlarına olduğu gibi, tümüne değil tek tek sanatçılara oluyor. Şu anda sadece Yaşar Kemal çekiyor bu ilgiyi. Bütünsel bir ilgi söz konusu değil.

★ Niçin?

☆ Bu "niçin"in birkaç yanıtı var: Yayınevleri ve okurların söz konusu ülkelerin tarih, coğrafya ve kültürel kimliğine duyduğu ilgi bunlardan biri. Böyle durumlarda çorap sökü-

ğü gibi uzayan çeviriler yapabilirler. İkinci ve daha önemlisi çevrilen yazarın hem kendilerinden olması, hem de olmaması. Örneğin Yaşar Kemal'in bunca yabancı dile çevrilmesi olgusuna dudak büküp işi kişisel ilişki düzeyine indirmek isteyen "yerli" insanların görmek istemedikleri gerçek şu: Yaşar Kemal biçim ve öz olarak son batılı kaynaklarla ilgili değildir, modeli de batı ya da şu-bu modeli değildir. Konusuyla, anlatısıyla, betimlemeleleriyle, cümle yapısıyla yerlidir, ancak başkalarının diline çevrilmesi gerekecek kadar da evrenseldir. Böyle bir yazarı yabancı dile çevirdiğiniz zaman karşınıza ikinci bir Maksim Gorki, ikinci bir Kafka, Sartre, Faulkner, Steinbeck çıkmaz. İlginç ve kendileri için yeni olan Yaşar Kemal çıkar. Şimdiye kadar Sait Faik, Orhan Kemal, Kemal Tahir vb yazarlarımız yabancı dillere çevrilmiş ama tutmamıştır. Niçin tutmamıştır? Buna yanıt bulunduğu zaman belki yazının en önemli sorunlarından birine yanıt bulunmuş olacaktır.

★ Sizin şiirlerinizin yayınlanması konusunda neler söyleyeceksiniz?

☆ Şimdiye kadar kitap olarak Yunanca, Fransızca, Bulgarca'ya çevirdim. Bulgarca bu yıl içinde yayınlanacak. Lettonca yayınlama hazırlıkları o ülkede sürüyor. Dergi ve antolojilerde ise on kadar dile çevirdim. Benim şiirim bir yabancı dile çevrildiği zaman batı şiirine benzemiyor, bir ozanla özdeşleşmiyor. İyi ya da kötü benim şiirim, yani onlara göre bir yabancının şiiri.

ri: Duyarlılığı ayrı, şiirsel mantığı bir bakıma değişik, doğa ve insan anlayışı farklı, imge düzeni başka... Fransızca kitabımın arka kapağına tanıtma yazısı yazan kişi bir "yakın-doğu hümanizması"ndan söz ediyor, yerli ve atavik kaynaklara yönelişten söz ediyor, ki bu çok önemli. Benim şiirim en önemli özellikleridir bunlar. Şiirim batı şiiri içinde yer alır ama batıda hazır bir karşılığı yoktur. Demek ki yabancı okurlar için ilginç olabilir. Saint-Germain des Pres Yayınevinin kitabımı yayınlamasının ve bu kitapla ilgili olarak yaptığım sözleşmeye ikinci şiir kitabımın ve ilk öykü ve oyun kitaplarımın bu yayınevi tarafından yayınlanacağı maddesinin konulmasının, sanırım, nedeni budur. Niye saklamalı? Nice ozanımız var ki -yüz yıldır- Fransızca'ya çevrildiği zaman bir Fransız ozanının silik kopyası, İngilizce'ye çevrildiği zaman epeyce sığ bir T.S. Eliot çıkar ortaya. Benim şiirim için böyle bir şey söz konusu değil, batı şiir geleneği içinde yazıyorum ama kaynaklarım batılı ozanların şiirleri değil, batı kültürü de değil, yaşadığım bölgenin tarih, zaman ve mekan içinde yer alan sürekli gerçek insan benim kaynaklarım. "Anadolu" kaynağından hareket ederek ve yaşamı homojenleştirerek ve sentez üreterek yazıyorum ben.

★ Kitabınız hakkında bilgi verirsiniz?

☆ Kitabı daha önce de söyledim gibi Saint-Germain des Pres yayınevi yayınladı. Başa güreşen bir yayınevi değil, ama özellikle şiir alanında önemli bir yayınevi. "Sınırsız Şiir" dizisinde yayınlandı. Yabancı şiire ayrılan bu dizide ansıdığım kadariyle şimdiye kadar Marin Sorescu, Vasco Popa vb. ozanlar yayınlandı. 96 sayfa, 46 franktan satılıyor. Adı "Poemes", "Şiirler".

★ Şiirlerinizi kimler çevirdi?

☆ Fransa'da bildiğim kadariyle, henüz şiir çevirebilecek düzeyde Türk yazını, şiiri uzmanı yok. Bu nedenle Fransızca'yı çok iyi yazan üç arkadaşım (İsmet Birkan, Şahin Yenisehirlioğlu ve Leyla Vekilli) ilk çevirileri yaptılar. Birlikte gözden geçirdik. Tekrar çalıştılar, birlikte çalıştık. Son çalışmalarını değerli yazar ve şiir düşkünü Nedim Gürsel ile gene arkadaşım, Fransız ozan, romancı ve eleştirmeni Alain Bosquet yaptılar. Yayına Bosquet hazırladı. Durum sadece Türkçe için değil, genellikle Fransızca, İngilizce, Rusça

ve İspanyolca dışında bütün diller için de söz konusu. Dilsel hapishane-neden ancak bu dillere çevrilecek kurtulmak mümkün olabilir. Güven-dığım bir çeviri, başka dillere kaynaklık edebilecek bir düzeyde. Örneğin Japon romancı Michia roman-larının yabancı dillere kendi dilin-den değil de, İngilizce çevirilerinden çevrilmesini vasiyet etmiştir. Ben de bu bakımdan şanslıyım. Fransa'da yayınlanacak ikinci kitabımı da aynı ekibin hazırlaması mutlu eder beni.

★ Şiiriniz hapishane sayılmayacak bir dile çevrilip yayınladığına göre ne gibi beklentileriniz var? Başka çeviriler söz konusu mu?

☆ Bu metinlerden hareketle şiirlerimin kısa bir süre içinde İspanyolca ve Portekizceye çevrileceğini tahmin ediyorum. Daha önce de söylediğim gibi Bulgarca bir seçme şiirler kitabım en geç bu yılın Eylül ayında yayınlanmış olacak. Değerli ve sabırlı çevirmen Nermin Mene-mencioğlu benden şimdiye kadar yaptığı çevirilere ek olarak yirmi kadar şiir daha çevirirse ABD'de de bir kitabım yayınlanabilir.

★ "Poemes"de hangi şiirleriniz yer alıyor?

☆ "Kiraz Zamanı", "Karşı Yaz-gı" ve "Rüzgara Yazıldır" adlı kitaplarımdan yapılan bir seçme bu kitap.

DOST KİTAPBEVİ YAYINLARI

Zafer Çarşısı
No: 13 Yenisehir
ANKARA

ESTETİZE EDİLMİŞ YAŞAM

Walter BENJAMİN / Çeviren: Ünsal OSKAY

PSİKANALİZİN BUNALIMI

Erich FROMM / ÇEVİRENLER: Cengiz GÜLEÇ-Bedirhan ÜSTÜN

ORTAÇAĞ KENTLERİ

Henry PIRENNE/Çeviren: Şadan KARADENİZ

YAPISALCILIK

Jean PIAGET/Çeviren: Fusun AKATLI

KARANLIĞIN YÜREĞİ

Joseph CONRAD/Çeviren: Sinan FIŞEK

MÜZİK VE YABANÇILAŞMA

Ünsal OSKAY

FEODAL TOPLUMDAN 20. YÜZYILA

Leo HUBERMAN/Çeviren: Murat BELGE

PSİKANALİZ AÇISINDAN EDEBİYAT

FREUD-JUNG-ADLER/Çeviren: Selahattin HILAV

DENEYSEL TİYATRO

Bertolt BRECHT/Çeviren: Kaya ÖZTAŞ

DÜŞKÜN Thomas MANN/Çeviren: Nasuh BARIN

TAZİYE Murathan MÜNGAN

Sayın Müşterilerimiz,
Merkez Şubemiz, Kızılay, Konur Sok. No. 4'te (TMMOB binası giriş katında) tüm çeşitleri ve kredili servis ile pek yakında hizmetinizdedir.

Satranç

İstanbul'da yapılan Bayanlar Türkiye birinciliği sona erdi. Dereceler:

1. Gülümser Yılmaz 10.5 puan; 2. Joan Arbil 9 puan; 3. Gülsevil Yılmaz 8.5 puan; 4. Nimet Yardımcı 5.5 puan; 5. Nesrin Tabak 3.5 puan; 6. Esra Fanuscu 3.5 puan; 7. Suna Oktay 1.5 puan.

Bu arada Türkiye Satranç birinciliği İstanbul'da sürüyor. Son tura şu derecelerle girildi:

1. İlhan Onat 9 puan; 2. Can Arduman 8.5 puan; 3. Nuri Durlu 8.5 puan; 4. Çetin Sel 8 puan; 5. Rupen Asaturoğlu 7 puan.

Satrançla ilgili olarak yaptığımız çağrıya cevaplar gelmeye başladı. İstanbul bölgesinden Cem Karadağ aşağıdaki mektubu yollamış, teşekkür ederek yayımlıyoruz:

"1963'te İstanbul'da doğdum. İlkokulu bitirdikten sonra parasız yatılı kolej olan Darüşşafaka Lisesi'ne girdim. Satranca ilk olarak orada başladım ve 8 sene süren okul yaşamımda satranç benim için büyük bir önem kazandı.

Cem Karadağ'ın geçen sene Belçika'da düzenlenen ECI turnuvasında özel ödül kazanan oyununu sunuyoruz.

1) e2-e4, e7-e6; 2) d2-d3, d7-d5; 3) Ab1-d2, Ag8-f6; 4) Ag1-f3, b7-b6; 5) c2-c3, Fc8-b7; 6) e4-e5, Af6-d7; 7) d3-d4, c7-c5; 8) Ff1-d3, Ff8-e7; 9) Ad2-f1, Ab8-c6; 10) Af1-g3, Vd8-c7; 11) a2-a3, 0-0-0; 12) b2-b4, c5-c4; 13) Fd3-c2, h7-h6; 14) Fc1-e3, g7-g5; 15) Ag3-h5, f7-f5; 16) e5xf6, Ad7-f6; 17) Ah5-g7, Vc7-d6; 18) b4-b5, Kh8-g8; 19) b5xc6, Fb7xc6; 20) Ag7xe6, Vd6xe6; 21) Af3-e5, Fc6-e8; 22) Vd1-b1, Şc8-b8; 23) Fc2-f5, Ve6-d6; 24) a3-a4, Af6-h5; 25) a4-a5, b6-b5; 26) a5-a6, Ah5-f4; 27) g2-g3, Af4-e6; 28) 0-0, Ae6-c7; 29) f2-f4, b5-b4; 30) c3xb4, Ac7-b5; 31) Ka1-a5, Şb8-a8; 32) Ae5xc4, d5xc4; 33) Vb1-e4, Fe8-c6; 34) Ka5xb5! Kd8-c8; 35) Ve4-e5, Fc6xb5; 36) Ve5xb5, Vd6-b6; 37) Vb5xb6, a7xb6; 38) Ff5xc8, Kg8xc8; 39) f4xg5, Fe7xb4; 40) g5xh6, c4-c3; 41) g3-g4, Fb4-a3; 42) g4-g5, c3-c2; 43) Fe3-c1, Fa3xc1, 44) Kf1xc1, b6-b5; 45) h6-h7, b5-b4; 46) Kc1xc2 Terk. (1-0)

ÇÖZÜMLER

No: 54 Beraberlik
(A. Kovalenko, 1927)

1) Sb7-c6, Sa5-b4; 2) Sc6-d5, Sb4-c3; 3) Sd5-e5, e4-e3; 4) Se5xf4, e3xf2; 5) Sf4-e3 Beraberlik

No: 55 Kazanç
(F. Sackmann, 1913)

1) a5-a6, f2-f1 (V); 2) a6-a7, Vf1-a1; 3) f6-f7, Va1-a3; 4) d5-d6, Va3-f3; 5) d4-d5, Kazanç

No: 56 İki Hamlede Mat
(W. Kennard, 1904)

1) Vg7-g1 tehdit: Ff2-d4 A.1)..., Se5xf6; 2) Vg1-g7+, B.1)..., Ag8xf6; 2) Vg1-h2+, C.1)..., Ad1xf2; 2) Vg1-a1+, D.1)..., Vb8xd6; 2) Kf6-f5+ E.1)..., Ka5-d5; 2) Ab6-d7+

No: 57 Üç Hamlede Mat
(S. Loyd, 1867)

1) a7-a8(F); A.1)..., Sf7-f8; 2) b7-b8(V)+, Sf8-f7; 3) Fa8-d5; B.1)..., Sf7-e8; 2) Sf5-e6... C.1)...

İstanbul Satranç Derneği'ne üye olarak, satranç orada ilerlettim. Çeşitli defalar Türkiye küçükler ve gençler satranç şampiyonalarında birincilikler elde ettim. Bunların sonucu olarak genç millî takıma seçildim. 1977'den beri her sene Fransa, Avusturya, Belçika, Hollanda ve Balkanlarda yapılan Avrupa ve Dünya Gençler Satranç Birinciliklerine katıldım. 1980'de Hollanda'da Avrupa 3.'sü oldum. Bu sene ODTÜ Ekonomi bölümüne girdim. Ve büyük bir satranç potansiyeli olan ODTÜ'de satranca devam edeceğim.

Millî bir satranççı olarak Türkiye'de satrançın son yıllarda gelişmeye başlaması, gençlerin kahvelerden uzaklaşıp satranç oynamaya başlamaları beni gerçekten çok sevindiriyor. Bütün arzum hemen her kuruluşu yardımını esirgemeyen devlet elinin satranca da eğilmesi, çeşitli yerlerde kulüp ve lokaller açarak gençlerin boş ve anlamsızca vakit geçirmelerini önlemesidir.

Bilim ve Sanat Dergisi olarak satranca gösterdiğiniz ciddi ilgi için sizlere teşekkürü bir borç bilir, tüm satrançseverlerin derginizdeki çağrılarını cevaplandırarak bu ilginize onları da katılmalarını temenni ederim."

Beyaz: Cem Karadağ
Siyah: Sean Coffey (İrlanda)
Ağustos, 1981

ANALİZ

ANALİZ (Nedelkoviç - Udovçić)

Yapabileceği matı görememek çoğu zaman oyuncunun kendi mat olmasıyla sonuçlanır.

1) Kg6-g8, Ab5-a3+; 2) b2xa3, Kf3-c3+ Mat!

Siyahlar oyunu kazanıyor. Ama beyazlar 1) Kg6-g8 yerine şöyle oynasaydı oyunu kolayca alacaktı:

1) b2-b3+, Kf3xb3 (Eğer 1)..., Sa4-a3; 2) Sc4xb5 ve oyunu kazanır. 2) Ab7-c5+, d6xc5; 3) Kg6-a6+ Mat

ANALİZ (Kreşmar - Vasika)

Açmazlarla süslenmiş güzel bir kombinasyon: 1) Vh5 x g6

Siyahların fil piyonu açmazda olduğu için beyaz rahatça atı alıp mat tehdidi yapıyor. 1) ... h6xg5

Siyahlar taşları eşitliyor ve matı bir an için önüyor. 2) Ae4-f6+ Tekrar açmazlı bir hamle!

2) ... Sg8-h8; 3) Vg6-h7+, Mat.

ÖZÜR

Geçen sayımızda şekiller hatalı çıkmıştır: 1) 56 ve 57 No'lu problemlerin şekilleri yer değiştirecek.

2) Analizlerin çözümleri yer değiştirecek.

EMREHAN HALICI

PROBLEM-ETÜD

Aksi belirtilmedikçe bütün sorular beyazların çözmesi için sorulmuştur. Beyazlar aşağıdan yukarıya doğru oynar ve ilk hamleyi yapar.

No: 58 BERABERLİK
(J. Matansiev, 1929)

No: 59 KAZANÇ
(V. Platov, 1906)

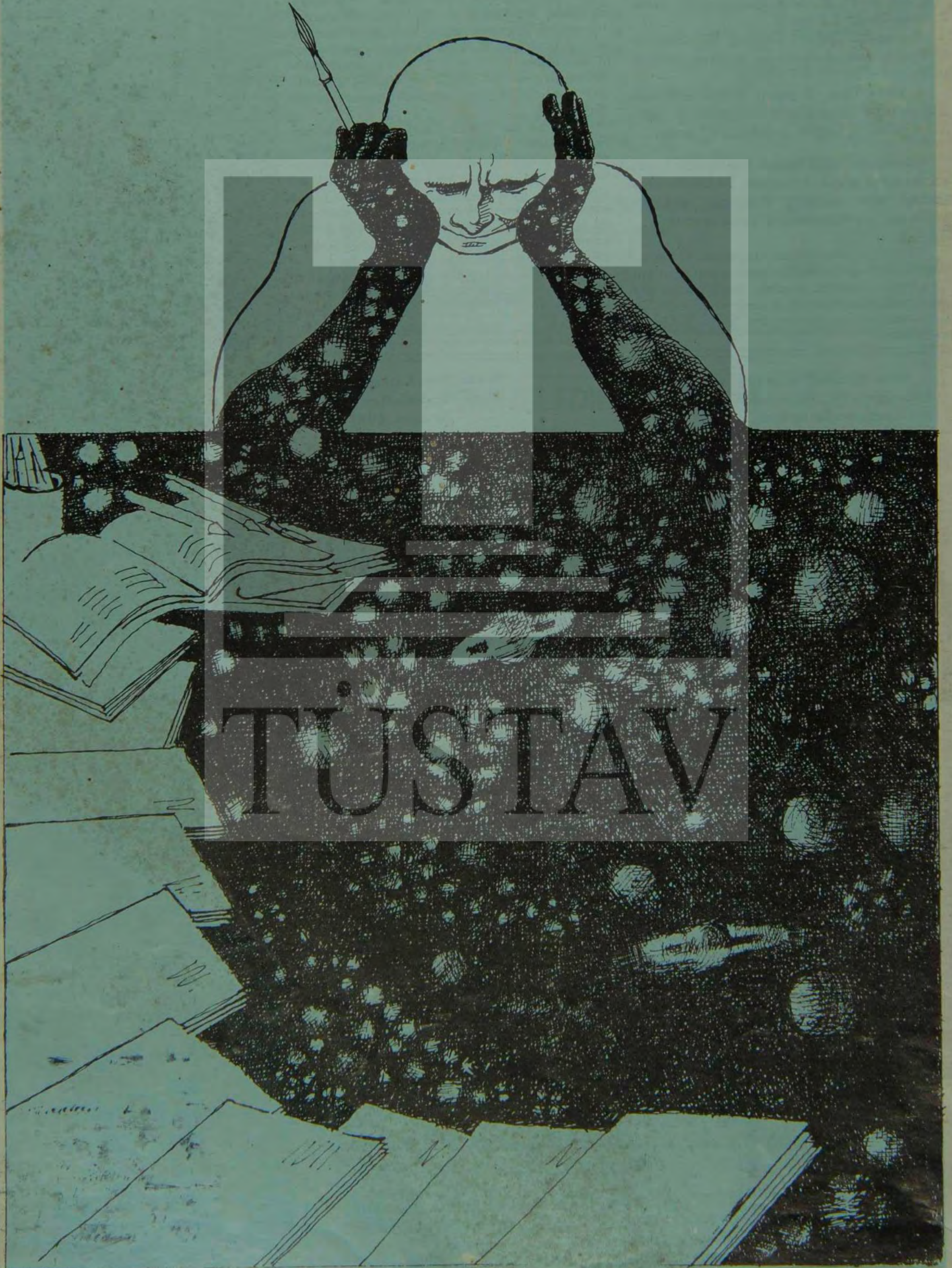
No: 60 İKİ HAMLEDE MAT
(G. Mott, 1935)

No: 61 ÜÇ HAMLEDE MAT
(W. SHINKMAN, 1875)

CEZMİ ERMİŞ

TÜSTAV